

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕЧНИЙ МЕРКУРІЙ

LIBRARY MERCURY

Науковий журнал

Scientific journal

Виходить 2 рази на рік

Published twice a year

Заснований у жовтні 2007 р.

Founded in October, 2007

Випуск 1(27) 2022

Одеса
ОНУ
2022

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Д. В. Кіосак, д-р іст. наук (головний редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки ОНУ (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); П. Бьяджі, д-р філософії; Н. М. Діанова, д-р іст. наук; С. В. Іванова, д-р іст. наук; Т. О. Колесникова, канд. наук із соц. комунікацій; В. В. Левченко, канд. іст. наук; М. Д. Руссев, д-р габіл. історії; О. В. Сминтина, д-р іст. наук; П. С. Шидловський, канд. іст. наук.

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Boarg of the journal:

D. V. Kiosak, DrSc (History) (Editor-in-Chief); M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library ONU (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchykova, CandSc (History) (Executive Secretary); P. Biadzhi, DrSc (Philosophy); N. M. Dianova, DrSc (History); S. V. Ivanova, DrSc (History); T. O. Kolesnykova, CandSc (Social Communications); V. V. Levchenko, CandSc (History); M. D. Russiev, Dr habil. (History); O. V. Smyntyna, DrSc (History); O. S. Shydlovskyi, CandSc (History).

«Бібліотечний Меркурій»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія KB № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Відповідно до наказу МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.
науковий журнал «Бібліотечний Меркурій» входить
до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»; історичні науки)

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 11 від 28.06.2022 р.

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соколов В. Ю. СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ: ЗМІСТ, НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ	7
---	---

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Левченко В. В. ПРАЦІ С. І.-Я. БОРОВОГО З ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	49
---	----

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Фульмес В. С. ЗАГОЛОВНІ ЛІТЕРИ «ТРІОДИ ЦВІТНОЇ» 1631 РОКУ	61
--	----

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Almahameed M.A., Sirhan A.A. A., Tawalbeh S.A. A., Almohtaseb A.A., Rawashdeh O.A. A. A PROPOSAL FOR BUILDING AN INTEGRATED DIGITAL LIBRARY OF MATERIALS RELATED TO PETRA CITY USING THE GREENSTONE SYSTEM: USERS' PERSPECTIVES.....	79
Костирко Т. М. РЕСУРСИ І СЕРВІСИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	105
Петрук А. С., Мовчан С. П. ДРУГИЙ ЗАКОН ДІАЛЕКТИКИ ЧИ КОНСОЛІДАЦІЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ ОДАБА В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ	114
Якуніна Н. В. БІБЛІОТЕКИ ЗВО УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОРИСТУВАЧІВ.....	123

РЕЦЕНЗІЇ

Александрова Г. А. СКЛАДНИЙ І СЛАВНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ	131
--	-----

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	134
------------------------------	-----

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

Sokolov V. Yu.

FORMATION OF RESEARCH WORK OF LIBRARIES IN UKRAINE: CONTENT,
DIRECTIONS OF ACTIVITY AND MAIN PERIODS OF DEVELOPMENT 7

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Levchenko V. V.

WORKS S. I.-YA. BOROVOGY ON THE HISTORY
OF THE SECOND WORLD WAR 49

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Fulmes V.S.

CAPITAL LETTERS OF THE “FLOWER TRIOD” OF 1631 61

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

Almahameed M.A., Sirhan A.A. A., Tawalbeh S.A. A., Almohtaseb A.A.,

Rawashdeh O.A. A.

A PROPOSAL FOR BUILDING AN INTEGRATED DIGITAL LIBRARY
OF MATERIALS RELATED TO PETRA CITY USING THE GREENSTONE
SYSTEM: USERS’ PERSPECTIVES 79

Kostyrko T. M.

RESOURCES AND SERVICES OF THE UNIVERSITY LIBRARY
IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATIONS 105

Petruk A. S., Movchan S. P.,

SECOND LAW OF DIALECTICS OR CONSOLIDATION
OF DIGITAL RESOURCES OF ODABA LIBRARY UNDER CONDITIONS
OF QUARANTINE RESTRICTIONS 114

Yakunina N. V.

LIBRARIES OF UKRAINE IN INFORMATION
AND ANALYTICAL PROVISION OF USERS 123

REVIEWS

Aleksandrova H.A.

A COMPLEX AND GLORIOUS PATH OF DEVELOPMENT 131

INFORMATION FOR AUTHORS 134

**З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**



УДК 021.6(477):001.892

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256409](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256409)

Соколов Віктор Юрійович,

кандидат історичних наук,

головний бібліотекар

Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

вул. Михайла Грушевського, 1, м. Київ, 01001, Україна

тел.: (044) 278 85 12

e-mail: socolv@i.ua

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ: ЗМІСТ, НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ

Висвітлено основний зміст поняття «науково-дослідна робота бібліотеки» (НДРБ). Охарактеризовано провідні напрями та види НДРБ. Визначено та проаналізовано головні періоди й особливості її розвитку. Обґрунтовано періодизацію та основні етапи становлення НДРБ в Україні на історичному фоні поширення сфери наукової діяльності в бібліотечній роботі. Розкрито місце і значення НДРБ в підвищенні ефективності діяльності книгозбірні та бібліотечної справи в цілому.

Ключові слова: бібліотечна діяльність, науково-дослідна робота, організація та управління науково-дослідною роботою, бібліотекознавство, ефективність інформаційно-бібліотечної діяльності, історія бібліотечної справи, періодизація.

З появою нових організаційних структур та процесів управління, заснованих на новітніх піар-технологіях («паблік рилейшнз» – англійською «public relations», PR), маркетингу, менеджменту, у зв'язку з розвитком інформаційно-комп'ютерних засобів постають актуальними питання всебічного науково-методичного супроводу діяльності бібліотеки. До того ж, все більше співробітників бібліотек починають займатися науково-дослідною та науково-методичною діяльністю, оскільки, з однієї сторони, науково-дослідницька робота бібліотеки (НДРБ) надає можливість її працівникам сприяти розвитку книгозбірні, визначати шляхи подальшого вдосконалення культурно-просвітницької діяльності, підвищувати ефективність результатів бібліотечно-інформаційної праці, що слугує піднесенню теоретичного обґрунтування розвитку бібліотечної справи в цілому, а з іншої сторони – НДРБ надає інформаційно-бібліотечним працівникам можливість підвищувати свій рівень професійних знань, вивчати передовий досвід роботи, досліджувати актуальні питання та проблеми розвитку бібліотечної науки і практики, а також вдосконалювати свої професійні здібності [1, с. 211]. Обґрунтування необхідності розвитку та поширення сфер НДРБ фахівці пов'язують також і з удосконаленням бібліотечно-інформаційних

процесів, адаптацією роботи бібліотечної мережі до вимог сучасного та майбутнього суспільства (сучасним російським бібліотекознавцем А. Соколовим було навіть запропоновано новий термін – «бібліофутурологія», що тлумачиться як вчення про майбутнє бібліосфери (книжкової та бібліотечної справи), або теорія бібліотечного прогнозування [41]). Визначення стратегічних шляхів задоволення сформованих у суспільстві інформаційних потреб, у свою чергу, потребує проводити у бібліотеках збирання й аналітичного опрацювання наявної інформації з різних сфер суспільно-політичної практики, історичного досвіду, різноманітних соціальних процесів тощо. До того ж, необхідною умовою ефективної управлінської діяльності є формування відповідної інформаційно-аналітичної бази, підготовленої за безпосередньої участі бібліотек [15, с. 40].

В Україні НДРБ все частіше стає предметом вивчення фахівців бібліотечної справи, зокрема систематично стан її розвитку знаходить відображення у аналітичному виданні Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого «Огляд науково-дослідної роботи бібліотек та закладів вищої освіти сфери культури України за ... роки» (видання публікується з 1976 р. на кожний п'ятирічний період, останнє, за 2011–2015 рр., вийшло у 2019 р.) [37; 36]. Аналіз ефективності проведення НДРБ є предметом досліджень цілої низки вітчизняних вчених (праці О.В. Воскобойнікової-Гузевої, Т. Гранчак, Л. Любаренко, О. Мастіпан, Г. Солоіденко, А. Соляник та ін.) [12; 14; 15; 28–30; 33; 42; 43]. Особливості проведення соціологічних та маркетингових досліджень у бібліотеках було розкрито в публікаціях Т. Богуш, Т. Коваль, І. Луньової, Л. Туровської та ін. [9; 22; 23; 45; 47]. Певна частина наукових досліджень (зокрема дисертаційних) було присвячено вивченню стану та розвитку науково-дослідної роботи в окремих книгозбірнях (праці Т. Гранчак, Л. Любаренко, О. Мастіпан, В. Матусевич, А. Соляник та ін.) [14; 28–30; 32; 43]. Проте, вивчення становлення та розвитку НДРБ в Україні в цілому ще залишається поза увагою дослідників.

Метою запропонованої статті є характеристика змісту, основних видів, напрямів науково-дослідної роботи бібліотек в Україні; аналіз та визначення основних періодів, етапів, тенденцій та особливостей її розвитку; вивчення шляхів поширення та значення НДРБ у розвиненні бібліотечної справи та науки.

У термінологічному словнику «Библиотечное дело: терминологический словарь» (М., 1986) НДРБ трактується як напрям наукових досліджень, які спрямовані на вдосконалення бібліотечного та бібліографічного обслуговування населення, на сприяння розвитку теоретичної бази бібліотечної справи, на примноження нового знання в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, історії книги, книгознавства, оптимізації бібліотечної технології [8, с. 25]. В енциклопедичній статті І. Лукашова (Библиотечная энциклопедия. М., 2007) у визначенні НДРБ акцент ставиться на характеристиці суб'єкта виконання науково-дослідної роботи в галузі бібліотечної справи. НДРБ визначається

як «вивчення та вирішення фундаментальних і прикладних проблем бібліотечної діяльності силами колективів бібліотек, бібліотечно-бібліографічних установ (у т. ч. закладів вищої освіти, наукових установ, книжкових палат), професійних громадських об'єднань, товариств і окремих фахівців» [27, с. 693]. Отже, НДРБ – це дослідження, спрямовані на розвиток теорії та практики бібліотечної справи (переважно, науково-бібліографічної роботи, що, як правило, завершується виданням покажчиків, зведених друкованих каталогів тощо та науково-методичної роботи, що втілюється в складанні інструктивно-методичних матеріалів та інших документів з науково-обґрунтованими рекомендаціями). Основними формами НДР працівників бібліотеки можуть бути: участь у підготовці та виконанні науково-дослідних проєктів; проведення або участь у наукових і науково-практичних заходах (семінарах, конференціях, симпозіумах тощо); опублікування та підготовка до друку наукових робіт; керівництво науково-дослідною та науково-методичною роботою (зокрема, участь у роботі вчених рад); співпраця у підготовці, атестації кадрів вищої наукової кваліфікації (зокрема, залучення до роботи наукових рад) та ін. [16, с. 170]. Таким чином, НДРБ направлена, переважно, на поліпшення якості інформаційно-бібліотечного обслуговування читачів, вдосконалення бібліотечно-бібліографічних процесів, підвищення продуктивності бібліотечної праці в цілому.

Визначальні види НДРБ сформувалися на основі розвитку тих напрямів роботи книгозбірень, що потребували використання тих чи інших наукових методів діяльності. В межах цих напрямів розвивалися такі види діяльності, як науково-бібліографічна, науково-просвітницька, науково-методична, науково-видавнича та власне науково-дослідна діяльність. У НДРБ виділяються також такі важливі напрями діяльності, як організація наукових досліджень в галузі бібліотечної справи та управління ними; обмін науковою інформацією за допомогою професійних видань, неформальних комунікацій; вивчення, організація та підготовка наукових кадрів для бібліотек. Іноді дослідницьку діяльність (у бібліотеках певних типів) розглядають як один з напрямів науково-методичної роботи, основою аналітичної діяльності, оцінки досягнутих результатів та здійснення звітності. В останні роки стали популярними такі види НДРБ, як аналіз іміджу бібліотек, вивчення відносин певних соціальних груп до змісту бібліотечної діяльності, соціологічні дослідження з вивчення розвитку читання та читачів та ін. Виділяють також декілька підходів до організації дослідницької діяльності. Проте, часто НДРБ зводиться лише до процесу збору відомостей про окремі напрями роботи установи з метою визначення якості послуг, що надаються, а також рівня досягнення поставлених бібліотекою завдань, тобто – до можливості виявляти певні риси діяльності книгозбірні, які потребують подальшої корекції. Також спостерігається, що з розвитком нових видів НДРБ дослідження нерідко проводяться з певними порушеннями методики їх проведення; дослідний процес неправильно документується; інструментарій, що

застосовується, не дає потрібних результатів, а висновки залишаються необґрунтованими (звідси актуальними постають питання підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, зокрема їх ознайомлення з методикою та особливостями проведення НДРБ).

На основі виконання основних соціальних функцій книгозбірень, в коло основних сфер НДРБ потрапляють питання вивчення користувачів; дослідження складу книжкового фонду, його використання і відповідності читацьким запитам; розвиток інформаційно-бібліографічних ресурсів, вивчення ефективності їх використання; формування корпоративної мережі бібліотек та ін. Доведено, що наукові дослідження в бібліотеках сприяють вирішенню її концептуальних і локальних питань розвитку, допомагають розібратися в закономірностях функціонування бібліотеки як соціального інституту, спрогнозувати його подальший розвиток, для чого широко застосовуються різні методи наукового пізнання як загальнонаукові (аналіз, синтез, дедукція, індукція, моделювання, узагальнення, абстрагування, формалізація, системний метод, експеримент, спостереження, опис та ін.), так і спеціальні (статистичні, бібліометричні, соціологічні, історичні методи, методи анкетування (опитування), ранжування, аналізу бібліотечної документації тощо).

Історія розвитку бібліотечної справи доводить, що майже з самого початку свого існування бібліотеки були не тільки місцем для зберігання різних документів, а й установами, де проводилися певні науково-просвітницькі заходи, дослідження та навчання; місцем, де, фактично, отримували нові (наукові) знання. Тобто бібліотека, певним чином, виконувала функції наукової установи. Ще в античні часи бібліотека була невід'ємною складовою сфери науки та виконувала функції установи, що поширювала знання. Надалі цю роль, частково, виконували монастирські бібліотеки. З поширенням освіти, з появою перших університетів, провідну роль у розвитку науково-просвітницьких процесів почали відігравати книгозбірні навчальних закладів. Бібліотека починає енергійно служити науці й сама бере активну роль в її розвитку [11, с. 69]. Одночасно розвивалися наукові підходи щодо покращення процесів комплектування, обробки документів, способів їх надання користувачам книгозбірень. Адже невдовзі після заснування перших бібліотек виникла необхідність аналізу принципів відбору документів та їхнього опису, систематизації фондів і їхнього відображення в каталозі, тобто в книгозбірнях поступово починали займатися виробленням нових знань щодо здійснення бібліотечних процесів, які можна розглядати як перші протонаукові дослідження, що мали на меті вирішення суто практичних питань бібліотечної діяльності. Об'єктом цих досліджень були, переважно, рукописи (пізніше – друковані книги), а предметом – способи їх комплектування, обліку та опису. Також, майже з самого початку існування книгозбірень, в процесі розвитку бібліотечної діяльності, все більшої актуальності набували питання ідентифікації авторів та їх праць, принципів комплектування книг та їх класифікації, розстановки та систематизації доку-

ментів та ін. Поступово в бібліотеках сформувалися і способи розстановки книг: алфавітний, систематичний, хронологічний, за жанрами та ін., досліджувалися також біографії авторів творів. Одними з перших протонаукових праць, що торкалися зазначених питань були: «Про зібрання книг» Артемона з Кассандреї (I ст. до н. е.), «Про придбання та вибір книг» Гереннія Філона з Біблоса (II ст. н. е.) та ін.

Після винаходу друкарства з'явилися перші друковані керівництва з бібліотечної справи, що створювалися, переважно, на основі певного досвіду бібліотечної роботи. У 1627 р. була опублікована праця французького вченого, книгознавця і книголюба, професора медицини Габріеля Ноде (1600–1653) «Порада як влаштувати бібліотеку» (1627), в якій автор узагальнив свій досвід з комплектування й організації книгозбірні кардинала Дж. Мазаріні (1602–1661). У 1779 р. була надрукована перша книга про бібліотечну справу російською мовою «Опыт о Библиотеке и Кабинете редкостей и истории натуральной Санкт-Петербургской императорской Академии наук» І. Бакмейстера (1732–1788), де розглядалися питання суспільного значення діяльності бібліотек, їхньої ролі в розвитку науки, освіти, просвітництва, культури та розвитку світського читання. Менше, ніж через 50 років, на початку XIX ст., мюнхенський бібліотекар М. Шреттінгер (1772–1851) у своїй двотомній праці «Досвід досконалого підручника з бібліотекознавства, або керівництво для пристойного ведення справ бібліотекарем» (1808–1829) вперше ввів поняття «бібліотекознавство». Його праця була перевидана у 1834 р. як «Керівництво з бібліотекознавства». На думку М. Шреттінгера, бібліотекознавство не відокремлюється від бібліотечної справи і розуміється тільки як практичне знання [19, с. 13–14].

У другій половині XIX ст. в країнах Західної Європи та в Сполучених Штатах Америки з'явилися перші журнали з бібліотечної справи, було організовано перші професійні бібліотечні асоціації (у США – 1876 р., у Великобританії – 1877). Наприкінці XIX ст. бібліотекознавство, переважно, завдяки працям німецьких дослідників, сформувалося не тільки як практична, а й як теоретична дисципліна. Майже до кінця XIX ст. НДР у бібліотеках проводилася завдяки ініціативі окремих видатних бібліотекарів та вчених-дослідників, що часто поєднувалося в одній особі (наприклад, у 1873–1876 рр. американський бібліотекар і бібліограф М. Дьюї (1851–1931) розробив десяткову класифікацію розстановки фондів і карток в каталозі). Завдяки науково-дослідній діяльності окремих бібліотекознавців наприкінці XIX – на початку XX ст. тематика досліджень поширювалася не тільки на книги, фонд та суспільне значення бібліотек, а й на читачів.

В Україні ініціатором дослідження читачів наприкінці 1860-х – протягом 1870-х рр. був знаний український педагог і методист, барон М. Корф (1834–1883), який перший здійснив експеримент зі з'ясування рівня засвоєння та розуміння прочитаних та прослуханих книг як серед школярів земських шкіл, так і серед дорослого населення. За результатами своєї роботи М. Корф уклав

«Каталог народної бібліотеки». Розпочату роботу з вивчення читачів розвивали Х. Алчевська (1841–1920) та Б. Грінченко (1863–1910), які застосовували різні методи дослідження читачів: спостереження, відгуки на прочитане (прослухання), рецензії, різні форми проведення бесід із читачами бібліотек тощо. Провідним методом був метод запитань за заздалегідь підготовленими питаннями, який удосконалювався й набрав форми анкетування читачів. Також на рубежі XIX–XX ст. значний внесок у розвиток вивчення читачів зробив російський бібліотекознавець М. Рубакін (1862–1946), який крім статей з проблем комплектування фонду, опублікував низку праць про читання і читачів («Читающая публика и библиотека» (1890), «Этюды о русской читающей публике» (1895), «Работа библиотекаря с точки зрения библиопсихологии. К вопросу об отношении книги и читателя» (1925), «Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию» (1929) та ін., де він обґрунтував нову галузь науки – бібліопсихологію).

На поч. XX ст. характерною рисою дослідницької діяльності в бібліотеках було поглиблене вивчення соціально-психологічних особливостей читачів, зокрема розуміння ними прочитаного у народних бібліотеках, книгозбірнях недільних міських та початкових сільських шкіл. Аналіз звітів міських публічних бібліотек, що були засновані на рубежі XIX–XX ст., засвідчує, що з відкриттям цих установ було запроваджено статистичний метод у бібліотечних дослідженнях, що набув свого поступового розвитку з удосконаленням відповідних аналітичних підходів й методик роботи [46, с. 246–248]. Основними показниками були статистичні дані про кількість читачів, їх соціально-демографічні та професійні характеристики, мету звернення до бібліотек, частоту відвідуваності, книговидачу, в якій виокремлювалися види та тематика видань, визначалися найпопулярніші автори. Вивчення звітів доводить, що дослідження читачьких інтересів (читачів) у книгозбірнях України здійснювалося кожною бібліотекою незалежно одна від одної, відповідно до наявних ресурсів та власного бачення проблеми. На початку XX ст. звіти найбільших книгозбірень доповнювалися аналітичними оглядами, що є першими спробами теоретичного осмислення роботи бібліотеки та вивчення читачів установи [34, с. 17–18].

Розвиток науково-дослідницької діяльності, що відбувався в бібліотеках наприкінці XIX – на початку XX ст., заклав підґрунтя до формування в Україні бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства у сучасному розумінні цих наук. У той же час, у провідних бібліотеках Західної Європи та Північної Америки почали запроваджувати широкомасштабні науково-дослідні проекти та створювати науково-дослідні відділи. Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. НДРБ в Україні почала виокремлюватися в окремий вид бібліотечної діяльності. До початку XX ст. вона розвивалася, переважно, завдяки особистій науковій діяльності провідних фахівців бібліотечної справи (Д. Багалія, К. Дерунова, М. Рубакіна, К. Рубинського, С. Сірополка, М. Сумцова, Л. Хавкіної та ін.) та діяльності бібліотечних товариств. Певним наслідком зазначеної ро-

боти на теренах України стало заснування у 1903 р. у Харківській громадській бібліотеці першого в Російській імперії відділу бібліотекознавства. В цілому, у провідних бібліотеках на початку XX ст. досліджувалися, переважно, питання формування фондів, організації каталогів, класифікації, каталогізації, вивчення читачів та їх попиту, рідкісні та цінні видання та книжкові зібрання. Втім, саме вивчення питань розвитку читачьких інтересів та методики народного читання було провідним у НДРБ та у формуванні вітчизняного бібліотекознавства.

На рубежі XIX–XX ст. на теренах України також сформувалася бібліографічна практика створення зведених покажчиків літератури, що ґрунтувалася на науково-бібліографічних принципах, розвинутих у працях М. Комарова, І. Левицького, О. Огоновського, М. Максимовича та ін. Так, наприклад, члени Одеського бібліографічного товариства (1907) на поч. XX ст. вже займалися питаннями теоретичного обґрунтування бібліографознавства. В зазначений час в провідних бібліотеках України також активно розвивалися історико-книгознавчі дослідження (праці І. Каманіна, С. Маслова, І. Огієнка, М. Петрова, Ф. Тітова та ін.). Певний поштовх розвитку НДРБ надали проведення та резолюції Першого Всеросійського з'їзду із бібліотечної справи 1911 р., де, зокрема, вперше було порушено питання про запровадження бібліотечної статистики на державному рівні [46]. Так, наприклад, члени Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1920) у своїх доповідях запропонували визнати обов'язковою для всіх публічних, громадських, народних бібліотек точну статистику читачів і обсягів читання, запровадити уніфіковані форми статистичної звітності для всіх типів бібліотек, зокрема, єдину загальнодержавну форму звітності та групування статистичних відомостей для бібліотек певного виду, наголосили на важливості обов'язкового ведення щоденної статистики в книгозбірнях (довіді О. Дідріхсона, І. Дриженка, С. Жилкіна та ін.) [18; 46, с. 202, 338–348]. Характерною особливістю цього періоду було те, що теоретичні засади бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства розвивалися фахівцями, які розглядали бібліотеку як базу для наукових досліджень. Стан НДРБ на рубежі XIX–XX ст. можна охарактеризувати як початковий період формування науково-практичних розвідок в провідних книгозбірнях України, якому було властиві епізодичність, безсистемність, недостатній рівень проведення досліджень, заснованих на накопиченні емпіричних даних, ще не поєднаних у певну систему. Він характеризується різними формами збирання та осмислення окремих фактів про читачів та про стан діяльності шкільних, міських публічних і сільських бібліотек. Зокрема, були розроблені вимоги до комплектування та розміщення фондів бібліотек, принципи краєзнавчої діяльності книгозбірень, удосконалення статистичної звітності. Впровадження комплексного підходу в дослідженнях читачів дало основу для розвитку соціологічного напрямку в НДРБ. Важливим чинником для розвитку НДРБ було визначення місця бібліотекознавства в системі наук, зокрема її зв'язків,

особливостей структури, принципів, методів і т.п. Характерним було й те, що у даний період становлення НДРБ в Україні ще продовжувалися активні пошуки об'єкта і предмета бібліотекознавчих досліджень, з'ясовувався понятійний апарат бібліотечної галузі [17, с. 62–63]. Також можна стверджувати, що на рубежі XIX–XX ст. було закладено основи для формування бібліотекознавства як самостійної галузі знань та забезпечено подальший перехід її від прикладної до фундаментальної науки, чому значною мірою сприяла НДР в бібліотеках, яка проводилася, переважно, окремими дослідниками. Теоретичні питання бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства як взаємопов'язаних дисциплін, активно розглядалися в другому і третьому десятиліттях XX ст., після опанування практичної стадії бібліотечної та бібліографічної діяльності.

Надалі сталому розвитку НДРБ завадили Перша світова війна, революції 1917 р., руйнівний період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Наступний етап піднесення НДРБ проходив вже після встановлення радянської влади, коли основними питаннями розвитку бібліотечної справи були проблеми організації мережі бібліотек; налагодження їхнього функціонування, зокрема активізації політико-просвітницької функції книгозбірень; дослідження особливостей читання та формування інтересів читачів з використанням методів різних наук (психології, педагогіки, соціології й ін.); здійснення обґрунтування питань бібліотечної класифікації, каталогізації тощо. Провідними установами, де розвивалася НДР були наукові, міські публічні та вишівські (переважно, університетські) бібліотеки, наприклад: Харківська державна бібліотека ім. В. Г. Короленка; Одеська центральна наукова бібліотека (нині – Одеська національна наукова бібліотека); Всенародна бібліотека України (ВБУ, нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ)); Київська центральна робітнича бібліотека ім. ВКП (б) (Київська ЦРБ ім. ВКП(б), нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) та ін.

На розвиток НДРБ в Україні у 1920-х рр. значною мірою вплинули резолюції з'їздів, конференцій, нарад, семінарів, що проводилися у різних напрямках бібліотечної та книгознавчої діяльності. У 1923 р. у Харкові було проведено Першу Всеукраїнську нараду, що була організована Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК, 1922–1936) та Книжковою палатою, де розглядалися питання децимальної системи та індексування книг, організації фондів, дослідження колекцій і стародруків в бібліотеках та ін. Питання розвитку наукових досліджень в бібліотеках розглядалися на Першому Всеросійському бібліографічному з'їзді (1924), на Першій конференції наукових бібліотек (1925), на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників (1926) та ін. Зокрема, за ініціативою ВБУ на конференції академічних бібліотек вперше в Україні було розглянуто проблеми координації вивчення науково-методичних питань в діяльності книгозбірні, узгодження проведення НДРБ в галузі формування українського бібліографічного репертуару, організації краєзнавчої бібліографії, каталогів тощо.

У 1925 р. у складі ВБУ було створено Науково-дослідний інститут бібліотекознавства на правах відділу, який у 1926 р. було перейменовано на Науково-дослідну комісію бібліотекознавства та бібліографії (відділ бібліотекознавства у складі ВБУ працював ще з 1922 р.). До складу Комісії входили такі відомі бібліотекознавці та книгознавці, як Д. Балика, Г. Житецький, Б. Зданевич, В. Іваницький, О. Карпінська, В. Козловський, Ф. Максименко, С. Маслов, С. Постернак, М. Сагарда, М. Ясинський та ін. [32, с. 9–10]. На правах позаштатних співробітників у ВБУ працювали такі вчені, як М. Годкевич, С. Рубінштейн, В. Отомановський та ін. Зокрема, В. Іваницький здійснив першу спробу проаналізувати поняття «наукова діяльність» по відношенню до бібліотеки, а також новітні підходи до бібліотечної науки. М. Ясинський розробляв методологічні підходи до створення українознавчого бібліографічного репертуару. М. Сагарда здійснював аналіз міжнародної бібліографії, П. Горянський – аналіз досвіду роботи бібліотек західнослов'янських держав у створенні національного репертуару. В. Козловський та Д. Балика досліджували питання методики каталогізації. У 1926 р. при секції соціології УНІКу було створено Кабінет вивчення книги і читача. У цьому ж році було відкрито аспірантуру при ВБУ, у 1927 р. – аспірантуру при Одеській центральній науковій бібліотеці, де шляхом навчання готували висококваліфікованих фахівців з бібліотекознавства (тут таки було відкрито науково-дослідну кафедру). Серед перших аспірантів Одеської центральної наукової бібліотеки був С. Боровий, що захистив в 1930 р. дисертацію на тему «Наукова бібліотека в сучасних умовах» (науковий керівник – директор зазначеної бібліотеки С. Рубінштейн) і став єдиним на той час в Україні, хто мав науковий ступінь у галузі бібліотечної справи. Дисертація С. Борового була опублікована в цьому ж таки році [10]. Цікаво, що решта аспірантів на поч. 1930-х рр., а саме О. Горецький (в.о. завідуючого відділу україніки Одеської центральної наукової бібліотеки) та О. Варнеке (головним напрямом інтересів якого став розвиток залізничного транспорту в Україні в другій половині XIX ст.) у 1931 р. були арештовані й засуджені (на три роки заслання).

У 1920 – сер. 1930-х рр. у НДР провідних бібліотек України поступово сформувалися три основні напрями наукової діяльності: 1) вивчення загальних питань бібліотекознавства та бібліотечної справи; 2) дослідження розвитку окремих бібліотечних процесів, історії та сучасного стану бібліотечної справи, діяльності окремих типів і видів бібліотек; 3) аналіз принципів організації бібліотечної справи та бібліотек. Проте, відсутність єдиного погляду на об'єкт і предмет бібліотекознавства призводила до того, що дослідники надавали перевагу якомусь одному провідному (на їх думку) методу. Наприклад, М. Лісовський вважав основним методом статистично-бібліографічний, М. Куфасєв у вивченні бібліотечної практики надавав перевагу історичному методу. Про необхідність використання економічного аналізу діяльності бібліотеки вказували А. Віленкін, Р. Кибрик, В. Невський та ін. [25, с. 36]. Проте, першу спробу розібрати систему методів бібліотекознавчих досліджень зробила Л. Хавкіна

(1871–1949), яка вказувала на необхідність застосування різних способів дослідження та засобів наукових експериментів у залежності від питань, які розглядаються при проведенні НДР. При цьому, на думку фахівниці, один метод повинен доповнюватися і контролюватися іншим, хоча сама дослідниця більше пропагувала безпосереднє спостереження та статистично-порівняльний методи.

Видатна вітчизняна дослідниця діяльності бібліотек Н. Фрідьєва (1894–1982) щодо методології бібліотекознавчих досліджень 1920-х рр., зазначала, що в провідних книгозбірнях використовували такі методи вивчення читача і книги, як метод живого спілкування з читачем (бесіди); метод наукового спостереження; експеримент; статистичний і порівняльний методи та ін. Також, одним з перших вітчизняних бібліотекознавців, хто змістовно вивчав доцільність комплексного використання наукових підходів, був Д. Балика (1894–1971), який стверджував, що завданням бібліотек є не тільки «накопичення книг» та створення «реєстраційної» бібліографії, а й розкриття змісту книг та доведення їх до читачів, в залежності від вимог життя країни [2, с. 93–94]. Втім, у вивченні читацьких потреб більшість дослідників надавало перевагу методу безпосереднього спостереження. Поступово сформувалися різноманітні форми вивчення читацьких інтересів: індивідуальний і груповий аналіз читацьких формулярів; записи попиту читачів; врахування незадоволеного попиту; запис усних і систематичне вивчення письмових відгуків про книги; аналіз книжкових формулярів [50, с. 11]. У другій половині 1920-х рр. постала необхідність переходу від спостереження та попереднього аналізу інтересів різних груп читачів до формування цілісного підходу щодо вивчення процесу читання. Зокрема, Д. Балика та О. Карпинська виділили три основних методологічних підходи у цьому напрямі: 1) опрацювання статистики виданих книг та невиконаних вимог; 2) вивчення дослівних запитів та попиту на книги; 3) проведення систематичного анкетування [3, с. 335]. Аналізуючи стан і методи вивчення читацьких інтересів, Д. Балика підкреслював про необхідність вивчення соціально-демографічних та професійних особливостей користувачів, що спонукало аналіз читання з застосуванням соціологічних методів дослідження [4, с. 26–27].

У 1927–1928 рр. у бібліотеках країни проводилося всеукраїнське дослідження роботи з читачем, результати якого знайшли відображення в працях УНІКу, в доповідях дослідників Кабінету вивчення книги і читача, в наукових статтях і монографіях (праці Д. Балики, В. Іванушкіна, Д. Меженка, Н. Фрідьєвої, В. Шпілевич та ін.). Протягом 1927–1930-х рр. УНІК здійснив широкомасштабне анкетування стосовно стану бібліотек і вивчення читача. Про систематичне вивчення українського читача в контексті соціології, психології, педагогіки свідчать підготовлений Д. Баликою бібліографічний показник та його численні публікації [2–4]. Поступово в провідних бібліотеках України у 1920–1930-х рр. сформувалася певна школа соціологічних досліджень з питань вивчення

читання та читачів (Д. Балика, Н. Біркін, К. Довгань, В. Іванушкін, Г. Марголіна, Ю. Меженко, Н. Перліна, П. Рубцова, Н. Фрідьєва, В. Шпілевич та ін.). Отже, у 1920-х – першій половині 1930-х рр. у НДРБ значне місце займали дослідження стану читання, інтересів та запитів читачів, зокрема питань взаємодії «читач–книга», якими займалися такі українські бібліотекознавці, як Д. Балика, Б. Борович, Л. Коган, Н. Фрідьєва та ін. Зокрема, Н. Фрідьєва однією з перших розпочала історико-бібліотекознавчі дослідження. Характерною рисою досліджень українських вчених було комплексне вивчення книги як об'єкта книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, соціології, педагогіки та філософії. Значний внесок у розвиток досліджень фондів стародруків зробили С. Маслов, Б. Зданевич, Г. Житецький та ін.

Значною мірою, становленню та розвитку НДРБ у 1920-х – на початку 1930-х рр. сприяла діяльність бібліотечних об'єднань, які проводили конференції, семінари, гурткові заняття, що сприяли підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників, більш раціональній організації бібліотечної справи та організації НДР. Зокрема, з ініціативи членів бібліотечних об'єднань в середині 1920-х рр. було створено своєрідні кабінети бібліотекознавства (кабінети бібліотекаря) в провідних книгозбірнях Києва, Одеси, Харкова та інших міст. Проаналізувавши розвиток українського бібліотекознавства, НДРБ та досвід теоретичних узагальнень, отриманих в провідних книгозбірнях України за період 1917–1927 рр., відомий бібліотекознавець та громадський діяч В. Козловський (1877 – після 1934) у 1928 р. писав, що в країні сформувався певний науковий колектив бібліотекознавців, який опанував весь комплекс сучасних бібліотекознавчих ідей, окрім того, – почали формуватися бібліотекознавчі школи, які відображали різні методологічні підходи та бібліотечні погляди, зокрема децималістів та антидецималістів, предметників та антипредметників, оборонців аналітичної методи вивчення читачів та прихильників синтетичної методи і таке інше. Дослідник зазначав, що необхідно «... втягувати у наукову роботу що-раз ширші кадри бібліотечних робітників» [24, с. 12–13]. Проте, зазначене вимагає серйозної попередньої підготовки умов праці та матеріального забезпечення бібліотекарів. На думку В. Козловського, на часі (на рубежі 1920–1930-х рр.), постало питання про необхідність організації координації НДР бібліотек різних типів та видів, а також бібліотечних об'єднань, бібліотечних нарад, товариств, організацій тощо. Невипадково, що у 1927–1929 рр. розгорнулася активна діяльність Бібліографічної комісії ВУАН (1926–1933), що була створена з метою організації, координації та планування науково-бібліографічної роботи в Україні.

Таким чином, основні центри розвитку НДРБ поступово формувалися при провідних бібліотеках Харкова, Києва, Одеси, Львова. Так, наприклад в Одесі НДР активно розвивалася в Центральній науковій бібліотеці міста, створеної на базі колишньої Наукової бібліотеки Новоросійського університету та ряду інших бібліотек (1920–1924 – Головна бібліотека вищої школи м. Одеси, 1924–

1930 – Центральна наукова бібліотека (ЦНБ м. Одеси, директор С. Рубінштейн)). НДР зазначеної книгозбірні у середині 1920-х рр. зосереджувалась, головним чином, навколо роботи Бібліографічного семінару (1924), діяльність якого виходила далеко за межі бібліографії і охоплювала багато сфер бібліотекознавства та книгознавства (в ті часи – бібліології) [40, с. 11]. На Семінарі співробітники ЦНБ м. Одеси (нині – Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І.І. Мечникова), а також наукові працівники інших установ систематично доповідали про свої наукові дослідження бібліологічного характеру. Значне місце у НДР було присвячено питанням бібліографії українці (відділ українці зазначеної книгозбірні розвивав бібліографічні дослідження з історії українського письменства та театру XIX–XX ст., з розвитку вітчизняної етнографії та ін.). В галузі книгознавства ЦНБ м. Одеси в результаті наукових досліджень рідкої та цінної книги, а також аналізу та формування фондів було організовано Музей книги, Мапографічний (Картографічний) кабінет, Кабінет марксизму, Український відділ (відділ «Ucrainica»), Відділ історії революційних рухів та ін. Бібліотекою також було організовано Інститут практикантів (з метою підготовки бібліотечних фахівців середньої кваліфікації), Міжвузівський семінар для студентів, що працюють у вишівських бібліотеках [40, с. 13–14]. У 1930 р. було проведено об'єднання Державної публічної бібліотеки (нині – Одеська національна наукова бібліотека), ЦНБ м. Одеси та Української державної бібліотеки в один заклад «Одеська державна бібліотека» під керівництвом директора публічної бібліотеки (цікаво, що всі ці заклади залишилися у своїх приміщеннях зі своїми фондами). У 1934 р. колишню ЦНБ м. Одеси було підпорядковано Одеському державному університету.

У Харкові НДР активно проводилася у Центральній державній бібліотеці ім. В.Г. Короленка та Центральній науковій бібліотеці Харківського університету. Так, наприклад, у 1922 р. бібліотека колишнього Харківського університету отримала назву «Центральна науково-учбова бібліотека» (ЦНУБ) і стала загальнодоступною (офіційна назва зберігалася до 1933 р., коли університети були відновлені й бібліотеку було повернуто Харківському університету, проте, у 1931 р. спеціальна нарада при секторі науки ухвалила замість ЦНУБ та Центральної державної бібліотеки ім. В.Г. Короленка утворити єдину Всеукраїнську бібліотеку ім. т. Сталіна, втім, у 1932 р. це рішення було скасовано). Однак, в той час зазначену книгозбірню часто називали Центральною науковою бібліотекою в м. Харкові. У середині 1920-х рр. у ЦНУБ (нині – це Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна) було організовано Семінар бібліотекознавства (діяв під керівництвом директора книгозбірні К. Рубінського), в якому брали участь всі кваліфіковані співробітники бібліотеки; Кабінет марксистської літератури; бібліографічні комісії, що працювали над створенням зведеного каталогу іноземної періодики харківських бібліотек, каталогу періодичних видань бібліотеки, рекомендаційних списків навчальної та наукової літератури тощо [51–53].

У Києві НДР була зосереджена, переважно, у ВБУ та в Київській центральній робітничій бібліотеці ім. ВКП(б) (з 1923 р. її також називали Київською центральною округовою бібліотекою). Втім, певні дослідження, особливо, в галузі бібліографії, здійснювалися також в інших провідних бібліотеках міста, наприклад в Центральній польській державній бібліотеці у Києві (1925–1937), Центральній державній єврейській бібліотеці ім. М. Вінчевського (1923–1938), в бібліотеках вишів та науково-дослідних інститутів. Відомо, наприклад, що крім консультативних осередків при ВБУ, при Київській ЦРБ ім. ВКП(б) працював бібліографічний гурток при клубі «Робос» [53, с. 75].

Значною мірою, розвитку НДРБ у Києві сприяла діяльність Київського бібліотечного об'єднання, що було створено при Головполітосвіті у 1924 р. та займалося розвитком методики бібліотечної роботи; організацією підвищення кваліфікації працівників; проведенням певних дослідів у галузі бібліотечної справи та бібліотекознавства; вивченням стану роботи та побуту бібліотекарів Київщини та ін. У період свого розквіту (1926–1927) об'єднання охоплювало 229 бібліотечних працівників (181 жінку і 48 чоловіків) [49, с. 90]. Київська міська мережа бібліотек у цей час складалася з великої центральної, дев'яти районних (70 тис. книг та 12 тис. постійних читачів), 19 профспілкових, п'яти самостійних книгозбірень для дітей [26, с. 6–7]. Крім того, діяли ще десятки бібліотек при школах, клубах, вишах, а також наукові, військові, профспілкові та інші спеціальні книгозбірні.

Базою для роботи Київського бібліотечного об'єднання була Київська ЦРБ ім. ВКП(б), при якій з ініціативи Н. Фрідьєвої почав функціонувати Міський бібліотечний семінар як форма курсової професійної підготовки фахівців. Заняття семінару відвідували 144 бібліотечних працівника, лекції для них читали досвідчені співробітники провідних бібліотек Києва і, звичайно, сама Н. Фрідьєва. Усвідомлюючи необхідність формування змістовної науково-методичної бази якісної підготовки бібліотечних фахівців, Н. Фрідьєва в лютому 1925 рр. створює при Київській ЦРБ ім. ВКП(б) самостійний структурний підрозділ – Кабінет бібліотекаря, матеріальну основу якого склали декілька сотень книг бібліотечної секції Кабінету політпросвітпрацівника Губполітосвіти, але вже через рік фонд Кабінету виріс до двох тисяч одиниць зберігання [7, с. 82–83]. Звичайно, саме члени Київського бібліотечного об'єднання становили актив Кабінету бібліотекаря як своєрідної лабораторії підвищення фахової майстерності, дискусійного клубу, центру надання методичної допомоги працівникам книгозбірень. Активісти об'єднання та Кабінету бібліотекаря на спільних засіданнях вивчали передовий бібліотечний досвід; обговорювали методичні питання; особливості бібліотечної техніки; аналізували дослідження, що здійснювались у книгозбірнях тощо. Для членів об'єднання в Кабінеті бібліотекаря щомісяця влаштовувалися лекції і семінари. Про великий інтерес до цієї форми роботи свідчить те, що в середньому на кожній з них були присутніми приблизно 80 осіб. Регулярно силами активістів проводилися конференції – з пи-

тань наукової організації праці, формування бібліотечного ядра, впровадження нової бібліотечної техніки тощо. При Кабінеті діяли сім гуртків за окремими напрямками бібліотечної роботи, один з яких (з вивчення сучасних проблем марксизму) очолював директор Київської ЦРБ ім. ВКП(б) у 1922–1928 рр. Я. Розанов (1889–1836). Крім того, при Кабінеті бібліотекаря працювали кілька методичних комісій – бібліографічна; з вивчення книги та читачів; роботи з малописьменними; з питань самоосвіти; раціоналізації бібліотечної справи. Коли, у 1929 р. при Київському округовому методичному комітеті інспектури народної освіти з метою посилення методичного керівництва мережею масових бібліотек округи було створено самостійну бібліотечну секцію на базі Кабінету бібліотекаря при Київській ЦРБ ім. ВКП(б), то вже в наступному році при секції діяло п'ять методкомісій: бібліографічна, раціоналізації бібліотечної праці, методкомісія в справі з малописьменними, в справі соціалістичного змагання в бібліотеках та сільська бібліотечна методкомісія. До роботи в них було залучено близько 40 провідних фахівців з Київської ЦРБ ім. ВКП(б) та інших книгозбірень міста. Крім того, окремі питання і завдання доручалися для опрацювання окремим виконавцям або невеликим тимчасовим робочим групам (комісіям). Так, комісія з раціоналізації бібліотечної справи розробляла плани роботи районних бібліотек, розглядала питання раціоналізації бібліотечної техніки, оплати за бібліотечні послуги та інші питання. Члени бібліографічної комісії уклали декілька рекомендаційних списків поточної літератури з різних галузей знань, підготували рецензії на найвидатніші новітні твори української, російської та іншомовних літератур. Саме в Кабінеті бібліотекаря розроблялися плани місячників української книги, програми конференцій, семінарів, нарад бібліотечних працівників [13, с. 58]. Для обговорення найважливіших методичних матеріалів та завдань щороку скликалися загальні наради бібліотечних працівників.

Однією з найактивніших при Кабінеті бібліотекаря була комісія з реалізації резолюцій I Всеукраїнського бібліотечного з'їзду (1926), делегатів якої від київської групи бібліотекарів очолювали Д. Балика та Н. Фрідьєва. За участі останніх було розроблено конкретний план вивчення читачів і читачького попиту в бібліотеках Київської округи в 1926–1927 рр., який реалізовувався зусиллями членів профільної постійної комісії з вивчення читачів, що також діяла при Кабінеті бібліотекаря. Співробітники Кабінету (Н. Фрідьєва та її добровільні помічники, що працювали на громадських засадах) займалися розробкою питань теорії, методики та практики бібліотечної справи, а також підготовки кадрів. Для реалізації цих завдань при Кабінеті було сформовано спеціальну бібліотечку видань з проблем теорії і практики бібліотекознавства, бібліографії, а також з питань політосвітрова.

Звичайно, у Києві найбільш значну НДР проводила одна з провідних бібліотек того часу – Всенародна бібліотека України (ВБУ). Аналізуючи досвід роботи ВБУ, видатний український бібліотекознавець і бібліограф, директор

цієї книгозбірні у 1923–1929 рр. С. Постернак (1885–1938) вказував, що ВБУ, розвиваючи НДР, набула рис установи зі сполученням науково-дослідної праці з безпосередньою виробничою діяльністю, що зазначена бібліотека є лабораторією для постійних спостережень, експериментів, дослідів в галузі бібліотекознавства, книгознавства та бібліографії [38; 39]. НДР була одним із провідних напрямів діяльності ВБУ, так само як і Кабінету бібліотекаря, що здійснювалася нерідко у тісній взаємодії з УНІКом та його структурним підрозділом – Кабінетом з вивчення книги і читача, що діяли при ВБУ. Першочергова увага приділялася дослідженню читачів, їхніх уподобань та інтересів. Результатом співробітництва ВБУ та Київської ЦРБ ім. ВКП(б) стала виконана на замовлення Головполітосвіти праця «Изучение читателя: опыт методики», котра була написана Д. Баликою та Н. Фрідьєвою (Москва, 1927, 2-е видання було надруковане вже через рік), яка активно використовувалася бібліотечними працівниками як навчальний посібник. До того ж, у другій половині 1920-х рр. постійна комісія з вивчення читачів Кабінету бібліотекаря провела в багатьох масових бібліотеках міста й Київської округи тиждень запису дослівного опитування читачів та збрала до 10 тис. письмових відповідей (в опитуванні взяли участь 22 бібліотеки міста і 12 районних книгозбірень Київської округи; загалом було зібрано 24 тис. документів) [48, с. 60]. Статті з окремих питань теорії і практики бібліотечної роботи провідних співробітників ВБУ, Київської ЦРБ ім. ВКП(б) регулярно друкувалися у журналі «Бібліологічні вісті» та в «Трудах УНІК’у» (праці П. Іноземцева, Я. Керекеза, Н. Фрідьєвої та ін.) [13, с. 60–61]. Наприкінці 1920-х рр., за висловом Я. Керекеза, Кабінет бібліотекаря став лабораторією (виробничою базою) з впровадження нових форм бібліотечної роботи як у місті, так і у межах Київщини в цілому [21, с. 114–116].

На початку 1930-х рр. у деяких провідних бібліотеках було створено науково-методичні відділи. Так, наприклад, у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка науково-методичний відділ був створений у 1932 р. Втім, на початку 1930-х рр. як в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка, так і в Київській ЦРБ ім. ВКП(б), ВБУ і в багатьох інших книгозбірнях, поступово розпочався занепад НДР, що пояснювалось загальною політикою держави щодо централізації управління, згортанням політики українізації та коренізації, кадровими чистками і репресіями щодо багатьох талановитих фахівців з різних галузей знань. Так, наприклад, на початку 1930-х рр. перестав працювати Кабінет бібліотекаря; занепала діяльність УНІК (ліквідовано у 1936 р.). Як правило, такі дії були безпосередньо пов’язані з розгорнутою політичною кампанією «проти буржуазного націоналізму та філософського ідеалізму». На початку 1930-х рр. внаслідок проведення зазначеної «кампанії» репресій зазнали майже всі провідні українські бібліотекознавці та книгознавці, зокрема Б. Борович, В. Іваницький, Ю. Меженко, О. Карпінська, М. Сагарда, С. Постернак, М. Ясинський та ін. У 1930-х рр. було репресовано і страчено С. Єфремова, В. Іванушкіна, М. Макаренка, С. Постернака, Я. Стешенка,

С. Якубовського та ін. Припинило свою діяльність більшість бібліотекознавчих та книгознавчих часописів. У 1933 р. були звільнені практично всі співробітники Науково-дослідного кабінету бібліотекознавства та бібліографії при ВБУ. Програми з вивчення національної книги та бібліографії були скасовані. У 1931–1932 рр. було повністю переглянуто і змінено методологічні підходи у НДРБ з метою наближення досліджень до «матеріалістично-діалектичного висвітлення процесів у бібліотекознавстві та бібліографії» [32, с. 12]. У новому підході нищівній критиці піддавалися майже всі попередні праці, теоретичні принципи і завдання. Поступово здійснювалася зміна конкретної наукової проблематики на загально-бібліотечну. Переважна більшість досліджень стала мати суто прикладний характер з орієнтуванням на соціалістичне будівництво. У 1930-х рр. перед дослідниками було поставлено нове завдання стосовно вироблення нової теорії бібліотечної справи, бібліографії, вивчення книги та читача, яка спиралась би на матеріалістично-діалектичну методологію, класову ідеологію соціалістичного будівництва.

Таким чином, період 1920-х – перша половина 1930-х рр. для розвитку НДРБ характеризується значним поживаленням досліджень читачів і читання, що спиралися на аналітичне опрацювання зібраних емпіричних матеріалів, отриманих за різними напрямками роботи книгозбірень. Було вдосконалено методи досліджень, розвинуто термінологічну систему бібліотекознавства та ін. Українськими дослідниками, фахівцями бібліотечної справи було закладено основи формування теоретико-методологічних засад бібліотекознавства. Також в провідних бібліотеках країни значного розвитку набув історичний напрям досліджень в різних галузях бібліотекознавства та книгознавства. В цілому, на рубежі 1920–1930-х рр. НДРБ в Україні носила комплексний характер з використанням широкого спектру соціологічних, історико-порівняльних, статистичних та інших методів, що активно застосовувалися й удосконалювалися особливо при дослідженні читачів та процесів читання. При зазначених дослідженнях були сформовані науково обґрунтовані теоретичні та практичні засади та принципи НДР. Була розроблена класифікація читацьких груп, над якою поряд із бібліотекознавцями (Ю. Балика, В. Іванушкін, Н. Фрідьєва) працювали науковці інших галузей знань (О. Білецький, Д. Чижевський). Було обґрунтовано наукове визначення таким поняттям як «читач, читацький інтерес, читацький попит, книгодрукування». Науковці УНІКу вперше ввели в науковий обіг термін «читачівство», що є синонімом терміна «читачезнавство», який був обґрунтований російським дослідником В. Талововим на початку 1970-х рр. [35, с. 146–147]. Слід зазначити, що значні напрацювання в теоретичному, методологічному та методичному вивченні читачів у бібліотеках України належали співробітникам УНІКу при ВБУ, зокрема Кабінету вивчення книги й читача, активна діяльність якого припадала на 1926–1930 рр. Саме співробітники Кабінету розробили теоретичні основи українського радянського бібліотекознавства; започаткували такі дисципліни, як «бібліотечна соціологія» і «бібліотечна педагогіка».

У процесі Всеукраїнського обстеження бібліотек у другій половині 1920-х рр. було проведено значну дослідницьку роботу, розроблено певну систему методології НДРБ. У результаті розроблених уніфікованих анкет були отримані відомості про читачів та бібліотеки: склад їх фондів, професійних кадрів, бюджет, організацію обслуговування та ін. Таким чином, НДРБ сприяла розвитку вітчизняної бібліотекознавчої думки; заклала підвалини у формування теоретико-методологічних засад бібліотекознавства; опосередковано допомогла становленню та розвитку фахових видань, в яких оприлюднювалися результати наукових та практичних досліджень. Також поступово розроблялась методика проведення НДР. Так, наприклад, в галузі читачезнавства було розроблено концептуально-методологічне обґрунтування поетапного процесу дослідження (підготовчий етап, експериментальний, етап обробки інформації, формулювання висновків, впровадження результатів у практику). Результати прикладних досліджень відносно швидко впроваджувалися у практичну діяльність бібліотек.

На початку 1930-х рр. ситуація в розвитку НДРБ стрімко змінюється. З другої половини цього десятиліття ще більше посилюється ідеологічний тиск на організацію бібліотечного обслуговування населення в Україні. У свідомість бібліотечних працівників наполегливо впроваджувалася думка, що їх головним завданням є політичне просвітництво населення, перетворення бібліотек у центри, що активно сприяють мобілізації мас на виконання п'ятирічного плану соціалістичного будівництва. Окрім того, згідно Постанови ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 березня 1934 р. впроваджувалася чітка система державного керівництва бібліотечною справою. 26 липня 1934 р. аналогічну постанову «Про роботу масових бібліотек», присвячену питанням підвищення якості діяльності книгозбірень, було прийнято в Україні. В цей час (1933–1934 рр.) в країні провели реєстраційний перепис усіх бібліотек. Було розроблено загальний план заходів із розширення та посилення бібліотечної мережі, який передбачав створення в усіх областях державних обласних бібліотек. Таким чином, з 1934 р. протягом другої половини 1930-х рр. провідні масові бібліотеки в Україні було перейменовано на обласні, які поступово ставали інформаційно-методичними і координаційними центрами з питань бібліотекознавства й книгознавства для книгозбірень певної області. Було також організовано створення центральних районних бібліотек, а також відкриття при великих підприємствах і радгоспах стаціонарних бібліотек з пересувними відділеннями в цехах, гуртожитках тощо.

У той же час вироблені раніше методологічні принципи та пропозиції не мали подальшого впливу на розвиток НДРБ. До того ж, вітчизняне бібліотекознавство та книгознавство продовжувало зазнавати нищівної руйнації у період репресій 1936–1938-х рр. (було засуджено до таборів та страчено тисячі українських науковців, у тому числі книгознавців, бібліотекознавців, бібліографознавців). Таким чином, внаслідок репресій, ідеологічного тиску, певних

змін у бібліотечній політиці у другій половині 1930-х і до початку 1950-х рр. НДРБ майже припинилася, зокрема не було створено жодної наукової праці, у якій розглядалася б проблема вивчення читачів, окрім поодиноких статей про «читачів-передовиків виробництва», коло читання яких обмежувалося творами класиків марксизму-ленінізму та програмними творами радянських письменників [34, с. 21]. Лише наприкінці 1950-х рр. дослідження читачів почало відновлюватися. Значною мірою цьому сприяли окремі соціологічні дослідження, що почали здійснюватися в бібліотеках.

Звичайно, подальшому розвитку бібліотечної справи та НДРБ на багато років завадили руйнівні наслідки Другої світової війни. У 1947 р. Постановою Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо зміцнення районних і сільських бібліотек» було намічено план бібліотечного будівництва, який став основою для розробки перспективних планів розвитку бібліотечної справи в окремих областях, районах і населених пунктах країни. При цьому враховувалися рекомендації республіканської наради бібліотечних працівників України (1948) про раціональне розміщення бібліотек, про координацію діяльності відомств і організацій при плануванні бібліотечної мережі, про використання відомчих бібліотек для обслуговування масового читача. Проте, у другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. піднялася нова хвиля репресій проти «українського буржуазного націоналізму», що, звичайно, позначилося й на розвитку бібліотечної справи та організації НДРБ. Втім, у першій половині 1950-х рр. в окремих провідних книгозбірнях країни все ж таки здійснювалась певна НДР, зокрема, у Державній публічній бібліотеці УРСР (нині – НБУВ), після проведення відповідних наукових досліджень, було підготовлено низку методичних та рекомендаційних матеріалів для масових бібліотек, зокрема з питань організації абонементів, каталогів, діяльності читальні, консультативної роботи тощо (керівник – С. Петров). У 1950-х рр. основна проблематика НДРБ охоплювала питання організації ефективної роботи масових бібліотек у повоєнний період, формування їхнього «книжкового ядра», типових каталогів, картотек. Переважно, така робота здійснювалась працівниками методичних підрозділів, що створювалися в обласних книгозбірнях.

Після оприлюднення положення про «Організацію методично-бібліографічних відділів при обласних бібліотеках» (1958) організація та проведення НДР в зазначених книгозбірнях дещо поживалася. Надалі положення від 13 квітня 1964 р. «Про організацію науково-методичної і бібліографічної роботи наукових бібліотек на допомогу бібліотекам республіки» і положення від 31 серпня 1964 р. «Про наукову роботу обласних бібліотек» Міністерства культури УРСР сприяли системній централізованій організації та активізації НДРБ країни. З цього часу НДР набула якісно нового етапу свого розвитку.

У другій половині 1960-х рр. державні обласні бібліотеки набувають статусу наукових закладів. У книгозбірнях розпочалося наукове формування та вивчення книжкових фондів, розвивалася відповідна спеціалізована структу-

ра бібліотек, зокрема методичні відділи реорганізовано в науково-методичні, набуває нової функції координація науково-методичної та науково-дослідної роботи. Розвитку НДРБ сприяло проведення восени 1966 р. спеціального семінару заступників директорів обласних бібліотек з наукової роботи, на якому розглядалися питання активізації участі обласних бібліотек у проведенні наукових досліджень, зокрема з вивчення проблем читання в масових бібліотеках. Подальший розвиток НДРБ отримала після наказу Міністерства культури СРСР «Про організацію науково-дослідної роботи з бібліотекознавства і бібліографії» (1967) і створення у структурі провідних бібліотек країни науково-дослідних відділів з бібліотекознавства. Таким чином, наприкінці 1960-х рр. були створені сприятливі умови для значного піднесення НДР у бібліотеках різних типів і видів. До того ж, у цей час бібліотекознавство виокремлюється у самостійну галузь науки [42, с. 12]. На рубежі 1960–1970-х рр. утворюються окремі відділи НДР в обласних, республіканських та інших провідних бібліотеках країни. НДРБ розгорталася, переважно, у напрямі розвитку соціологічних досліджень в книгозбірнях, вивчення особливостей роботи провідних бібліотек, дослідження питань бібліотечного обслуговування, технології бібліотечної діяльності, формування бібліотечного фонду.

Розпочалося поглиблене вивчення низки важливих проблем теорії і практики бібліотечної справи. У другій половині 1960-х – першій половині 1970-х рр. у бібліотеках активно проводилися широкомасштабні соціологічні дослідження, які надавали різні фактографічні матеріали про коло читання, читацькі інтереси, читацьку активність різних груп користувачів книгозбірень. Разом з тим, регіональні особливості, національні характеристики, їх вплив на вибір друкованих джерел, мовні переваги у читанні залишалися часто за межами загальносоюзних досліджень. Проте, українські фахівці бібліотечної справи у 1970-х рр. вивчали особливості мотивів вибору творів художньої літератури, улюблених жанрів та авторів; характер інтенсивності читання; специфіку читацьких потреб та інтересів, зокрема студентської та робітничої молоді. Взагалі, у 1970-ті рр. високого темпу розвитку набувають процеси централізації бібліотечного обслуговування населення та перебудови бібліотечної мережі на принципах створення єдиної системи бібліотек усіх видів і типів. На цьому етапі активізувалося теоретичне вивчення основ НДРБ, відбувалося також напрацювання навичок дослідницької роботи та практичного засвоєння умінь у процесі проведення досліджень, оволодіння науково-дослідними програмами, методиками й процедурами збору інформації. Також в цей час продовжувався розвиток діяльності науково-дослідних відділів в обласних бібліотеках країни як центрів організації проведення наукових досліджень та координації НДРБ. Втім, тематика бібліотекознавчих наукових досліджень, що проводилися централізовано, була часто однаковою для бібліотек різних видів і відрізнялася лише за регіональними особливостями. Переважно, вона була зосереджена на вивченні фондів, різних аспектів читання, характеристиці читацького попиту.

В цілому, в результаті проведених досліджень у бібліотеках відбулося посилення координаційних зв'язків щодо комплектування фондів книгозбірень, зокрема була напрацьована певна система створення координаційних планів формування фондів бібліотек-депозитаріїв; рідшими стали випадки дублювання НДР в бібліотеках.

Важливим чинником розвитку НДРБ було створення у 1973 р. Ради з координації НДР при Міністерстві культури УРСР, яка організовувала обговорення основних напрямів бібліотекознавчих досліджень, забезпечувала впровадження в життя висновків і рекомендацій результатів наукових досліджень, які носили, переважно, комплексний, міжвідомчий характер та здійснювалися за єдиним планом і спільною методикою. У 1970-х рр. також було створено декілька проблемних комісій, які так само сприяли координації проведення централізованих та регіональних досліджень не лише в масових бібліотеках, а й в книгозбірнях інших видів і типів. Зокрема, протягом 1978–1990 рр. активно діяла проблемна комісія «Загальнотеоретичні питання бібліотекознавства, бібліографознавства. Історія бібліотечної справи», яка зробила вагомий внесок у розвиток вітчизняної бібліотечної науки та НДРБ. В цілому, Рада з координації НДР готувала п'ятирічні координаційні плани, положення про організацію НДР, розробляла принципи співробітництва та кооперації бібліотек, а також організовувала обговорення та впровадження в практику результатів бібліотекознавчих досліджень [31]. Також значущою подією в ознайомленні бібліотечних фахівців України з розвитком НДРБ було започаткування у 1976 р. видання «Огляд науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства, теорії бібліографії та історії книги» (надалі – «Огляд науково-дослідної роботи бібліотек та вищих навчальних закладів культури України в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства»), яке було підготовлене працівниками науково-дослідного відділу Державної республіканської бібліотеки УРСР імені КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) з метою ознайомлення бібліотечної громадськості з основними напрямками наукової діяльності бібліотек України та найбільш актуальними темами досліджень [37]. Для підготовки першого випуску даного видання було проаналізовано та узагальнено емпіричні матеріали та праці з методики вивчення читачьких запитів та інтересів, обліку попиту і порівняльного аналізу динаміки фондів за галузевим складом, хронологічною глибиною, відповідністю читачьким потребам, а також дослідження з вивчення специфіки читачьких інтересів окремих професійних груп читачів (селян, робітників), мотивів звернення користувачів до читальних залів та ін. Було констатовано, що методики, розроблені на союзному рівні, адаптувалися та доопрацьовувалися для застосування їх в бібліотеках України [28, с. 10].

У 1980-ті рр. демократизація політичного життя суспільства та подальший розвиток «перебудови» країни, вплинули на тематичну спрямованість наукових досліджень, що проводились в бібліотеках. НДРБ на цьому етапі харак-

теризується наближенням наукових досліджень до конкретних завдань, які стояли перед вітчизняними книгозбірнями; вивченням специфіки читацьких інтересів відносно різних жанрів і видів літератури, особливостей національного та інтернаціонального в читанні; визначенням рівня роботи бібліотек з точки зору реалізації їхніх соціальних функцій. Ще на початку 1980-х рр. були складені дворічні плани впровадження результатів НДР у практику бібліотек країни, які з 1986 р. набули міжвідомчого характеру і стали відігравати позитивну роль у розгортанні дослідницької діяльності практично в усіх ОУНБ України. У другій половині 1980-х рр. у бібліотеках України розгорнулися дослідження з вивчення задоволення читацьких запитів окремих національних груп населення; виявлення інтересів та попиту на українську художню літературу; висвітлення відповідності укомплектованості фондів запитами читачів. Протягом цього часу набула свого розвитку українська школа соціологічних досліджень у бібліотеках. Зокрема, було розроблено нові стандарти проведення соціологічних досліджень, визначено принципи соціології читання (принцип соціокультурної обумовленості, відносної самостійності національних та регіональних досліджень, принцип діалогічності відносин між бібліотекою і читацькою аудиторією та ін.). Проведені в бібліотеках дослідження розширили знання про українських читачів та специфіку їхніх читацьких інтересів, зокрема стосовно попиту різних груп користувачів за тематикою та мовною ознакою. У бібліотеках вивчалися особливості бібліотечного обслуговування окремих національних груп населення України, бібліотечно-бібліографічне та інформаційне забезпечення спеціалістів АПК, ефективність використання літератури різних народів та ін. Вперше було проведено багатоаспектне дослідження читання української художньої літератури під час комплексної соціологічної розвідки «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки». Також вивчалися фонди, сучасний літературний процес, його змістовні та видавничі складові (тиражі, поліграфічне оформлення, актуальність тематики тощо). Інтеграція проблем бібліотекознавства і соціології зумовила появу такого напрямку досліджень, як соціологія читання, що розширювало знання об'єктивних закономірностей читання та його теоретичного осмислення у розвитку бібліотечних процесів.

Аналіз конкретно-соціологічних даних про книгообмін в Україні, про структуру читання і читацькі інтереси дозволив розробити науково обґрунтовані рекомендації з удосконалення бібліотечної справи, її управління та обслуговування читачів. У 1989 р. була створена Соціологічна служба з вивчення читання, що сприяла отриманню бібліотечними фахівцями інформації про формування читацьких інтересів та уподобань. Скорочення в цей час кількості загальносоюзних досліджень дало змогу розширити коло самостійних республіканських, регіональних та локальних наукових розвідок. Як і в попереднє десятиліття, в полі зору дослідників діяльності бібліотек були книжкові фонди, читання, читач та його попит. Проте, найбільш фундаментальним стало

міжвідомче загальносоюзне дослідження «Рациональне розміщення та використання бібліотечних ресурсів в країні» (1981–1986), де проблема вивчалася на двох рівнях – галузевому та територіальному з врахуванням об'єктивних потреб фахівців народного господарства (аналізувалися не тільки склад читачів, їхні запити і відмови, але й відомості про населення, його структуру, зайнятість у народному господарстві та ін.). Результати даного дослідження виявили специфіку формування бібліотечних ресурсів в країні, диспропорції у забезпеченості спеціальною літературою фахівців різних галузей народного господарства, зокрема низьку забезпеченість виданнями іноземними мовами, слабку взаємодію бібліотек [28, с. 10].

З отриманням незалежності України зміст і організація НДРБ суттєво змінилися. Організацію НДР почали формувати у межах комплексних цільових програм, грантів міжнародних організацій, господарських угод, проектів, контрактів [42, с. 12]. У період розвитку НДРБ у 1991–2021 рр. відбувалося формування наукових шкіл навколо визнаних лідерів бібліотечної галузі та науково-дослідних структур провідних бібліотек; з'явилася значна кількість нових професійних періодичних видань («Бібліотечний вісник», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Вісник Книжкової палати», «Вісник Харківської державної академії культури» та ін. (всього приблизно два десятки)). Окрім профільних вишів культури до бібліотекознавчих досліджень активно долучалися Київський, Львівський, Ніжинський, Одеський, Рівненський університети, які організували видання окремих серій вісників (чи збірників наукових праць) з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. У декілька разів збільшилася кількість наукових публікацій і кількість захищених дисертацій у порівнянні з попереднім періодом. У деяких провідних бібліотеках було відкрито окремі спеціалізовані наукові центри, відділення аспірантури та спеціалізовані ради із захисту дисертацій. Значно зросла наукова активність публічних бібліотек, завдяки чому відбулося широке залучення до НДР бібліотекарів-практиків. Досить інтенсивно бібліотеками проводилися локальні маркетингові соціологічні дослідження. Також характерною рисою НДРБ даного періоду є зменшення ролі центральних бібліотек як організаторів досліджень, спрямованих на збір порівняльних і репрезентативних даних для наукового обґрунтування регіональної та державної бібліотечної політики. При цьому, інтенсивність НДР центральних бібліотек збільшувалася, а тематика урізноманітнювалася незважаючи на те, що основними темами досліджень залишалися читання і читацькі інтереси. Зазначена тенденція зменшення ролі центральних бібліотек в організації НДРБ можливо зумовлена таким соціальним фактором, як децентралізація управління сферою культури. До того ж, у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр., відбулося значне скорочення мережі бібліотек і, відповідно, числа бібліотечних працівників, погіршилось їхнє матеріальне становище; намітилася криза в системі професійної бібліотечної освіти; кардинально змінилася діяльність методичних бібліотечних цен-

трів різного рівня. Відомо, що з 1991 до 2011 р. в Україні було закрито понад чотириох тисяч публічних бібліотек [6, с. 7].

Зазначений період також характеризується закриттям або реорганізацією відділів НДР та соціологічних служб в бібліотеках регіонів, а також послабленням координаційних зв'язків, що зумовило збільшення кількості локальних досліджень, котрі було спрямовано на вивчення стану комплектування фондів, читацьких потреб та ступеня їхнього задоволення в публічних бібліотеках країни (зокрема на українську художню книгу). Певна частина досліджень була направлена на створення моделі обслуговування читачів. Вивчення питань комплектування фондів було зумовлено тим, що з початку 1990-х рр. українська видавнича справа переживала різкий спад свого розвитку, було зруйновано систему державного книговидавання та централізованого забезпечення фондів бібліотек новими виданнями. На базі книгозбірень п'яти регіонів було проведено дослідження загальнодержавного характеру «Відповідність комплектування фондів бібліотек репертуару видавничої продукції України в 1995 році». Результати даного дослідження довели, що обсяг нових надходжень до ОУНБ складав у різних бібліотеках від 6 до 38% від рівня 1991 р. В умовах книговидавничої кризи, припинення надходження з 1993 р. обов'язкового примірника творів друку країн СНД, стало актуальним вивчення змістовно-мовних потреб користувачів, відповідності інформаційних ресурсів запитам читачів, дослідження попиту на періодичні видання та ін. [28, с. 11].

У результаті загальнодержавного соціологічного дослідження «Читацькі потреби та стан їх задоволення в бібліотеках України» (1991) було отримано різноманітну інформацію щодо соціально-демографічного та соціально-професійного складу читачів книгозбірень, характер їхніх запитів, мотивів звернення до бібліотеки, оцінки системи обслуговування, незадоволеного читацького попиту. В процесі зазначеного дослідження вивчалися: структура читацької аудиторії та зміни, що в ній відбулися порівняно з попередніми роками; читацькі уподобання, мотиви звернення до книги та чинники, котрі на них впливають; найпопулярніші видання та попит на літературу з різних галузей знань тощо. Під час дослідження вивчалася також проблема невідповідності фондів масових бібліотек республіки сучасним запитам читачів, що призвело до значного зменшення їх кількості в бібліотеках.

У 1999–2000 рр. було вперше здійснено багатоаспектне загальнодержавне дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря», матеріали якого, на основі залучення соціологічних методів дослідження, дозволили скласти узагальнений портрет бібліотечного працівника, його фахові характеристики, визначити завдання щодо підвищення професійного рівня тощо. Невипадково, що ще у 1992 р., завдяки інтенсивному розвитку та поширенню соціологічних досліджень, було створено нове спеціальне видання інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках», що видає Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Головна мета зазначеного про-

довжуваного видання – це всебічне та оперативне ознайомлення бібліотечної громадськості, викладачів, аспірантів, студентів вишів з соціологічними дослідженнями, що проводяться в книгозбірнях країни (до 2019 р. було опубліковано 50 випусків цього видання) [44]. Зазначене доводить, що даний вид НДРБ – соціологічні дослідження – став невід’ємною частиною діяльності більшості ОУНБ України.

Таким чином, 1990-ті рр. дали значний імпульс для розвитку як окремих досліджень, так і загальних методологічних підходів до вивчення галузевої науки, що позначилося й на оновленому визначенні бібліотекознавства як наукової дисципліни. Слід зазначити, що 31 березня 1992 р. Постановою № 162 Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» було запроваджено обов’язкову щорічну державну реєстрацію відкритих науково-дослідних робіт. Крім процедури реєстрації науково-дослідних робіт, яка була покладена на Український інститут науково-технічної та економічної інформації, зазначений документ законодавчо закріплював формування баз і банків даних, підготовку низки інформаційних матеріалів, а також міждержавний обмін інформацією [42, с. 13].

На початку XXI ст. у бібліотеках України активно почала збільшуватись загальна кількість наукових досліджень, підвищувався рівень підготовки програм та методик їх проведення, висновків і пропозицій за їхніми результатами; складнішими стали проблеми, що розглядалися; розширилося територіальне охоплення досліджень. До проведення НДР почали приєднуватися не тільки фахівці ОУНБ, а й працівники міських та районних бібліотек. Деякі дослідження були спрямовані на вивчення шляхів реалізації низки законів і державних програм у галузі бібліотечної справи. Зокрема, у межах виконання Закону України «Про Національну програму інформатизації» (№ 74/98-ВР від 04.02.98) було організовано та проведено загальнодержавне дослідження «Електронні інформаційні ресурси бібліотек України» (2001), яке вперше дозволило одержати цілісну картину стану інформатизації регіональних книгозбірень, визначити рівень та потенціал кожної з базових бібліотек, побачити проблеми, що потребували певного вирішення як на рівні окремої бібліотеки, так і галузі в цілому. Нині, у зв’язку з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, кожна бібліотека вирішує для себе питання організації віддаленого доступу та електронного доставляння документів, обслуговування читачів інформацією на електронних носіях, створення власних електронних колекцій [42, с. 13]. Отже, характерною рисою НДРБ в Україні на поч. XXI ст. є їх орієнтація на розкриття саме проблем інформатизації. Взагалі, в зазначений період вибір наукової теми здійснювався керівництвом бібліотеки, переважно, самостійно, без погодження з бібліотеками інших систем та відомств, що мало як позитивні, так і негативні моменти (не налагоджено координацію НДРБ, звідси й певне дублювання роботи; низький процент практичного впровадження результатів досліджень; відсутність постійного наукометричного аналізу стану НДР та ін.).

Актуальними у зазначений період були також дослідження з вивчення незадоволеного читацького попиту на вітчизняну книжкову продукцію, процесів динаміки фондів книгозбірень, зокрема вивчення стану комплектування й використання деяких сегментів фондів, наприклад, книжкового розділу «Суспільні науки»; фонду вітчизняних журналів економічної й правової тематики тощо. Наприклад, у 2007 р. було проведено дослідження «Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону», в результаті якого було доведено, що бібліотеки – найбільш популярні, авторитетні та відвідувані заклади культури в регіонах і сільській місцевості. Проте, в цьому ж році було проведено дослідження «Сільська бібліотека на мапі України», яке засвідчило, що зазначені книгозбірні знаходяться в глибокому кризовому стані, незважаючи на те, що це єдині безкоштовні та відносно доступні заклади культури у сільській місцевості [5, с. 441].

На початку ХХІ ст. дослідження, що проводилися у бібліотеках України дозволили виявити регіональні особливості діяльності книгозбірень, зокрема науково-методичної, науково-бібліографічної роботи, організації соціологічної служби та соціологічних досліджень, вивчення історії бібліотек та бібліотечної справи певної місцевості тощо. Особливого розвитку, у порівнянні з попереднім періодом, протягом 30 років незалежності України, отримали дослідження в галузі історії бібліотечної справи та бібліотечної науки (особливо, в провідних бібліотеках країни: НБУ ім. Ярослава Мудрого, НБУВ, Одеській національній науковій бібліотеці, Харківській державній науковій бібліотеці ім. В.Г. Короленка, Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН України, Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В.О. Сухомлинського, Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника та ін.). Певні здобутки у дослідженні історичних аспектів розвитку бібліотечної справи мають ОУНБ. Серед найбільш вагомих були такі дослідження як «Історія бібліотечної справи в області» (Запорізька ОУНБ, з 2001 р.), «Історія Харківського друку», «Історія Слобожанщини: бібліотечний аспект», «Історія ХДНБ ім. В.Г. Короленка» (ХДНБ, 2006), «З історії розвитку народних сільських бібліотек-читалень Чернігівщини кінця ХІХ – поч. ХХ ст.» (Чернігівська ОУНБ, 2006) та ін. [29, с. 19]. Збірники праць з історії бібліотек видавали майже всі регіональні та галузеві книгозбірні України, які мають у своєму підпорядкуванні певну мережу бібліотечних закладів.

Таким чином, національні, великі спеціалізовані бібліотеки України, ОУНБ є провідними центрами НДР, від організаційної та координаційної роботи яких багато в чому залежить розвиток НДРБ. В зазначених установах організація та здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень втілюється у:

- наукових дослідженнях з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, джерелознавства, біографістики, історії освіти та науки;

- вивченні предметів, що становлять об'єкт національного та культурного надбання;
- формуванні теоретико-методологічних засад науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку бібліотек;
- реалізації результатів НДР у науково-дослідній, культурно-просвітницькій, інформаційно-бібліографічній діяльності бібліотек;
- виданні науково-методичних, науково-бібліографічних, аналітичних та інших матеріалів;
- підвищенні ефективності електронних ресурсів;
- розвитку нових форм і напрямів інформаційно-бібліотечної, науково-дослідної, культурно-просвітницької діяльності книгозбірень;
- розширенні науково-інформаційного співробітництва з національними та міжнародними бібліотечними осередками [30, с. 15].

Наукова новизна сучасної НДРБ, переважно, зводиться до: розроблення основних напрямів становлення та розвитку мережі бібліотек України; формування концептуальних положень науково-інформаційного забезпечення читачів; вивчення та розвитку теоретичних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу; започаткування й упровадження науково-методичних та організаційних засад інформаційно-аналітичного забезпечення бібліотечної діяльності, теоретичних і науково-практичних аспектів створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу; визначення ключових напрямів модернізації науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень України. Перспективна стратегія розвитку НДРБ включає проектний метод планування НДР з метою концентрації ресурсів на вивченні пріоритетних тем; ширше використання досягнень світової бібліотечної науки; розвиток системи економічного фінансового стимулювання НДРБ і впровадження її результатів; формування ринку бібліотечного наукового продукту; системний наукометричний аналіз стану НДРБ, окремих її галузей і напрямів [42, с. 15].

Отже, аналіз розвитку НДРБ доводить, що бібліотека – не лише функціональна, а й наукова установа, проблематика досліджень якої пов'язана з бібліотечно-інформаційною діяльністю, з інформаційними потребами користувачів, з стосунками книгозбірень і суспільства, з книгою та іншими документами, які постають одними з основних об'єктів наукових досліджень бібліотечних фахівців. НДРБ вирішує проблеми розвитку не тільки книгозбірні або бібліотечної сфери в цілому, а й робить значний внесок у піднесення культури, науки, освіти, інформаційної діяльності та має важливе значення у збереженні документних культурних цінностей, а також сприяє трансляції з покоління в покоління культурної і духовної спадщини суспільства, що втілена в документах. Важливим фактором змін у НДРБ є внутрішня логіка розвитку бібліотекознавства, рівень теоретичного осмислення бібліотечної діяльності [42, с. 16–17].

Отже, у результаті вивчення матеріалів з досліджуваної тематики пропонується виокремлювати такі основні періоди розвитку НДРБ в Україні:

1-й: початковий період (остання третина XIX – початок XX ст.), коли було закладено певну базу для розвитку наукової діяльності в бібліотеках. Цьому періоду було властиве накопичення різних початкових емпіричних фактів, які потребували подальшої систематизації. Зокрема, було закладено основи для формування бібліотекознавства як самостійної науки та забезпечено подальший її розвиток від прикладної до фундаментальної науки, чому значною мірою сприяла НДР в бібліотеках, яка проводилася у даний період, переважно, окремими дослідниками. На поч. XX ст. НДРБ почала набувати форм окремого виду бібліотечної діяльності. Характерною особливістю цього періоду було те, що теоретичні засади бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства розвивалися фахівцями, які розглядали бібліотеку як базу для наукових досліджень.

2-й: організаційно-структурний (1920-ті – середина 1930-х рр.), під час якого сформувалася певна методологія бібліотекознавчих досліджень та були створені окремі науково-дослідні структури (або підрозділи) при провідних книгозбірнях країни, де поступово виокремлювалися такі напрями наукової діяльності як: вивчення загальних питань бібліотекознавства та бібліотечної справи; дослідження розвитку окремих бібліотечних процесів, історії, сучасного стану бібліотечної справи, діяльності окремих типів і видів бібліотек; аналіз принципів організації бібліотечної справи та бібліотек тощо. Значне місце у НДРБ у даний період займали дослідження стану читання, інтересів та запитів читачів (у вивченні читачів та читання в Україні були сформовані науково обґрунтовані теоретичні та практичні засади та принципи НДР). НДРБ поступово набувала комплексного характеру з використанням широкого спектру соціологічних, історико-порівняльних, статистичних методів. Результати досліджень, переважно, відносно швидко впроваджувалися у практичну діяльність бібліотек.

3-й: період занепаду НДРБ (друга половина 1930-х – кінець 1950-х рр.) характеризується згортанням НДРБ, коли внаслідок репресій 1930-х рр., скасування політики українізації та коренізації, руйнівних наслідків Другої світової війни розвиток НДРБ майже припинився.

4-й: організаційно-розбудовчий період піднесення та активізації НДРБ (початок 1960-х – 1991 рр.) визначається такими етапами, коли: державні обласні бібліотеки набувають статусу наукових закладів (друга пол. 1960-х рр.); методичні відділи реорганізовано в науково-методичні; утворюються окремі відділи НДР в обласних, республіканських та інших провідних бібліотеках країни (на рубежі 1960–1970-х рр.); було організовано спеціальну Раду з координації науково-дослідної роботи (1973) та декілька проблемних комісій при Міністерстві культури України. У зазначений період у книгозбірнях розпочалося наукове формування та вивчення книжкових фондів, активно проводилися соціологічні дослідження, вивчався і розповсюджувався кращий досвід серед бібліотек, досліджувалися питання бібліотечного обслуговування, технології бібліотечної

діяльності, формування бібліотечного фонду тощо. У провідних бібліотеках активно розвивалася координаційна функція щодо проведення науково-дослідної та науково-методичної роботи. Дослідження носили часто комплексний, між-відомчий характер, здійснювалися за єдиним планом і спільною методикою. Даний період визначається теоретичним вивченням основ НДРБ; оволодінням науково-дослідними програмами, методиками й процедурами збирання та аналізу інформації; становленням і розвитком діяльності науково-дослідних відділів в провідних (зокрема, обласних) бібліотеках країни як центрів організації проведення наукових досліджень та координації НДРБ, яка характеризується: наближенням наукових досліджень до конкретних завдань; вивченням специфіки читацьких інтересів, певних особливостей у читанні; визначенням рівня реалізації соціальних функцій бібліотек. Вивчалися також бібліотечні фонди, сучасний літературний процес тощо. Певний розвиток отримала українська школа соціологічних досліджень у бібліотеках.

5-й: реорганізаційно-модернізаційний період розвитку НДРБ (1991–2021 рр.), що характеризується: організацією наукової роботи у межах комплексних цільових програм, грантів, господарських угод, проектів і контрактів; утворенням при провідних бібліотеках окремих спеціалізованих наукових центрів, відділень аспірантури та спеціалізованих рад із захисту дисертацій; формуванням та подальшим розвитком наукових шкіл; створенням значної кількості нових професійних періодичних видань; інтенсифікацією ведення НДР; розмаїттям наукової тематики. Втім, у зазначений період зменшується роль центральних бібліотек в організації НДРБ; було закрито або реорганізовано відділи НДР та соціологічних служб в деяких бібліотеках регіонів; відбулося послаблення координаційних зв'язків тощо. Однак, рівень підготовки програм та методик їх проведення підвищувався, загальна кількість наукових досліджень збільшувалась. Інтенсивно розвивалися соціологічні дослідження; наукові розвідки, що розкривали питання інформатизації, функціонування електронних бібліотек, каталогізації електронних ресурсів, вивчення незадоволеного читацького попиту. Більш ґрунтовними стали наукові розробки з аналізу та характеристики процесів динаміки формування та збереження бібліотечних фондів; виявлення регіональних особливостей діяльності книгозбірень; вивчення історії бібліотек та бібліотечної справи. НДРБ все більше набувала рис міждисциплінарного характеру (проте, як і раніше, НДРБ мала, переважно, суто прикладний характер).

Найбільш поширеною формою НДРБ протягом останніх двох періодів її розвитку залишаються соціологічні дослідження, які допомагають налагодити зворотний зв'язок з читачами, визначити місце бібліотеки в умовах інформатизації, проаналізувати потреби читачів в бібліотечних послугах та ін. Цей вид досліджень набуває все більшої популярності, так як дає можливість швидко отримати картину стану бібліотечних процесів і явищ, що вивчаються, визначити їх динаміку та тенденції подальшого розвитку. Соціологічні дослідження

в ОУНБ України, у міських та районних книгозбірнях, діяльність яких активізувалась з другої пол. 1990-х рр., розкрили та дозволили проаналізувати особливості потреб і запитів читачької аудиторії різних видів і типів бібліотек, мету відвідувань, інформаційні інтереси, уподобання користувачів; виявити проблеми відповідності інформаційних ресурсів книгозбірень запитам читачів, що дозволило передбачати та корегувати певні зміни у функціях бібліотек, визначати стратегію комплектування, розвиток інформаційних ресурсів, організацію нових структурних підрозділів, зміни у технологічних циклах, що сприяють удосконаленню традиційних та пошуку нових форм обслуговування читачів. Накопичений досвід вивчення читачів та його науковий аналіз обумовив необхідність виокремлення бібліотечного читачезнавства у самостійну наукову дисципліну, що було зумовлено певними традиціями та особливостями розвитку НДР в бібліотеках; суспільною потребою в науковому пізнанні особи користувача та читачької діяльності в цілому; диференціацією бібліотечного читачезнавства на спеціальні дисципліни й дослідні напрями [35, с. 146].

Дослідження питань формування та збереження бібліотечних фондів протягом всіх періодів розвитку бібліотечної справи займали одне з провідних місць в НДРБ. В останній період вони були зумовлені такими офіційними документами як «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки» та «Концепція державної програми збереження бібліотечних фондів на період до 2020 року». Поширеними в зазначений період були також дослідження, що торкалися питань функціонування електронних бібліотек та каталогізації електронних ресурсів. Зокрема, фахівці провідних книгозбірень довгий час розробляли проект створення Національного формату представлення бібліографічних даних УкрМАРК. Позитивним є те, що дослідження бібліотек завершувалися не лише науковими звітами, а й підготовкою окремих видань, зокрема, збірників праць, колективних монографій, бібліографічних та методичних посібників; вдосконаленням картотек та каталогів; створенням віртуальних музеїв і виставок тощо. У період незалежності країни НДРБ все більше набуває рис міждисциплінарного характеру, перетинаючи встановлені кордони між галузями знань, формуючи нові напрями наукових досліджень (наприклад, такі як бібліотечна соціологія, бібліотечна валеологія, бібліотечна етнологія, бібліотечна статистика, бібліотечна політологія та ін.) [42, с. 12]. Триває пошук якісних критеріїв та ознак оцінювання НДРБ. Отже, аналіз звітних матеріалів національних, обласних, провідних відомчих бібліотек України сучасного періоду розвитку НДРБ (1991–2021 рр.) засвідчує, що нині, як і в роки попереднього періоду (початок 1960-х – 1991 рр.), першорядні наукові, публічні, відомчі, вишівські бібліотеки ведуть НДР, яка має, переважно, прикладний характер і спрямована на удосконалення діяльності як окремої бібліотеки, так і бібліотечної справи регіону (області) або мережі установ в цілому [30, с. 15]. В останній період все більше до цієї роботи залучаються, окрім обласних, ра-

йонні, провідні міські та сільські книгозбірні. Більшість досліджень у бібліотеках можна умовно розподілити за такою проблематикою:

- 1) Вивчення ролі та місця бібліотеки в сучасних умовах.
- 2) Вдосконалення організації, змісту та форм бібліотечного обслуговування користувачів.
- 3) Характеристика інформаційних потреб, інтересів, запитів різних категорій користувачів.
- 4) Дослідження формування, збереження, використання та відповідності документних ресурсів бібліотек читацьким запитам.
- 5) Висвітлення історії бібліотечної справи регіону (області) або окремої бібліотеки.
- 6) Пошуки шляхів впровадження, оптимізації технологічних засобів та інформатизації бібліотечних процесів.
- 7) З'ясування механізмів і форм підвищення рівня кваліфікації бібліотечних працівників.
- 8) Розкриття питань розвитку бібліотечного менеджменту і маркетингу, економіки бібліотечної діяльності, організації та управління роботою книгозбірень.
- 9) Аналіз механізмів впровадження в бібліотеках інноваційних форм роботи та нових технологій.

Зазначену умовну проблематику досліджень в бібліотеках можна сформува-ти за такими основними напрям:

1-й напрям: вивчення, аналіз та характеристика соціально-культурних умов і факторів, що впливають на роботу книгозбірні й спонукають до необхідності здійснення певних змін (у т.ч. дослідження внутрішнього середовища бібліотеки, умов і факторів, що перешкоджають або сприяють розвитку її діяльності);

2-й: аналіз результатів та ефективності роботи бібліотеки (досить часто розвиток НДРБ починається з вивчення та висвітлення історії становлення певної книгозбірні або характеристики розвитку бібліотечної справи певної місцевості (міста, району, регіону), що нерідко стає окремим напрямом НДР);

3-й напрям: дослідження інноваційного потенціалу книгозбірні та бібліотечної справи міста, району, регіону та країни в цілому, що дозволяє виявити певні прогресивні досягнення та розробки для запозичень, встановити нові галузеві напрями діяльності та наукових розробок, виявляти перспективних бібліотечних фахівців, шляхи удосконалення професійних зв'язків бібліотеки тощо [20, с. 9–10].

Отже, за останній час зміст і організація НДРБ в Україні суттєво змінилися, бібліотечна наука зазнала значних позитивних змін, а результати науково-дослідної діяльності бібліотечних фахівців знайшли висвітлення у низці нових фахових видань та збірників. Відбулося становлення вітчизняних наукових центрів бібліотекознавчих досліджень, при яких було відкрито аспірантури та спеціалізовані ради із захисту дисертацій [42, с. 12]. До позитивних тенденцій

цього періоду слід віднести перехід до організації НДРБ у межах комплексних цільових програм, формування наукових шкіл навколо визнаних лідерів бібліотечної галузі, залучення коштів на основі грантів, конкурсів, фандрейзингу та ін. Реалізація результатів НДРБ була направлена, переважно, на: забезпечення якості, ефективності, результативності отриманих результатів на всіх етапах виконання НДР; започаткування професійних наукових фахових друкованих та електронних видань; моніторинг результатів НДР для здійснення подальших досліджень у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, джерелознавства, краєзнавства, історії та ін.; поширення та використання результатів НДР, що втілюються в науковій, наукововиробничій, довідковій та іншій продукції бібліотеки серед цільових груп користувачів.

Таким чином, доведено, що НДРБ сприяє поліпшенню якості обслуговування, залученню нових читачів, створенню оптимально організованого та відкритого доступу отримання інформації в книгозбірні. Важливим напрямом реалізації результатів НДРБ залишається кадрове забезпечення науководослідної діяльності: постійне поновлення інтелектуального потенціалу бібліотеки через підвищення кількості штатних працівників вищої кваліфікації; сприяння розвитку наукових шкіл, участі фахівців бібліотек у міжнародних наукових проектах; організація підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів; підтримка науково-дослідного потенціалу молодих фахівців та сприяння їх творчому зростанню. До того ж, активність впровадження інновацій залежить від нарощування бібліотекознавчих знань, отриманих на основі проведення теоретичних, методологічних, прикладних досліджень і широкого впровадження їх результатів у практику роботи бібліотек та інформаційних центрів. Важливим компонентом цих знань є результати аналізу та узагальнень минулого досвіду розвитку НДРБ. Ефективне вирішення зазначеного завдання можливо лише при наявності окремих науково-дослідницьких структур та активній роботі кваліфікованих наукових кадрів в бібліотеці, які володіють достатніми можливостями своєчасної та точної постановки найбільш актуальних для практики сьогодення питань, організації та проведення НДР, теоретичного узагальнення отриманих результатів, створення в книгозбірнях атмосфери сприйнятливості до нововведень, пошуку шляхів їх широкого практичного використання.

Виявлено, що НДРБ, яка спрямована на генерування нового бібліотекознавчого знання та його практичне втілення в конкретних формах і методах роботи, розглядається як необхідна умова підвищення якості роботи книгозбірень, що сприяє розширенню сфери професійних можливостей фахівців та соціально-культурного розвитку в межах певного осередку в цілому. Аналіз історичного поступу та становлення НДРБ надає можливість теоретичного обґрунтування особливостей її розвитку на сучасному етапі, визначення шляхів подальшого вдосконалення, підвищення якості бібліотечно-інформаційної ро-

боти. Для колективу бібліотеки – це можливість вивчення актуальних проблем та новітніх наукових досліджень в галузі бібліотекознавства; ознайомлення з передовим досвідом роботи бібліотек; оновлення своїх професійних знань; вдосконалення здібностей і навичок; подальшого професійного зростання. Отже, НДР є однією з провідних форм діяльності як для академічних, вишівських, обласних і спеціальних бібліотек, так і для інших видів книгозбірень. Вона стає пріоритетною формою діяльності установи, оскільки стає невід’ємною необхідною складовою роботи сучасної книгозбірні, тому що, комплектування фонду бібліотеки, підготовка каталогів, картотек, бібліографічних покажчиків, інформаційних баз даних та широкого спектру інформаційно-аналітичних матеріалів потребують різнобічних знань та навичок, тісно пов’язаних з науковою діяльністю. Спеціальні підрозділи та відповідні інформаційно-бібліотечні фахівці здійснюють моніторинг розвитку бібліотечної системи у межах певного дослідження, підготовку оглядів діяльності, аналітичних звітів, довідок, наукових статей, матеріалів з вивчення досвіду роботи книгозбірень, ведуть статистичне спостереження, створюють аналітичні бази даних про діяльність бібліотек, готують різні збірники узагальнених аналітичних відомостей, а також праць про розвиток та історію окремих книгозбірень або бібліотечної справи певної місцевості.

Запропонована періодизація розвитку НДРБ в Україні, певною мірою, відображає весь хід її історичного розвитку, враховує особливості кожного періоду її становлення та пояснює своєрідність її хронологічних меж. В основу періодизації цього розвитку покладено об’єктивні події, що впливають на виокремлення якісно своєрідних періодів та етапів процесу розвинення наукової діяльності в бібліотеках у взаємозв’язку зі становленням бібліотекознавства як невід’ємної складової частини прогресу бібліотечної справи. Сьогодні НДРБ стає обов’язковим і невід’ємним компонентом бібліотечної професії не тільки професіональних дослідників, а й бібліотекарів-практиків, які постають повноправними учасниками процесу творення нового бібліотекознавчого знання. В сучасних умовах вона є одним з основних елементів успішного функціонування книгозбірень, до того ж, жодне управлінське рішення не може бути прийнято без наукового обґрунтування, глибокого розуміння ситуації, що склалася. На фоні поширення новітніх інформаційно-комп’ютерних технологій, НДРБ стає основою діяльності книгозбірні, забезпечує її відповідність потребам і очікуванням користувачів.

Список використаної літератури

1. Айвазян О.Б. Наукова робота бібліотеки як засіб якісного забезпечення освітнього та наукового процесів університету / О.Б. Айвазян, О.М. Великосельська // Наук. пр. Кам’янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2015. – Вип. 4. – С. 205–211.
2. Балика Д.А. Активізація роботи в наукових бібліотеках / Д.А. Балика // Бібліотечний збірник. Ч. 1 : Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. – Київ, 1926. – С. 89–98.
3. Балика Д.А. Інтереси читачів-українців загальної читальні ВБУ / Д.А. Балика, О.І. Карпинська // Життя і революція. – 1927. – № 3. – С. 334–344.

4. *Балика Д.* Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства / Д. Балика // *Бібліол. вісті*. – 1926. – № 1. – С. 16–35.
5. *Беззуб І.* Трансформація сільських бібліотек в Україні в інформаційні, соціокультурні та комунікативні центри громад / І. Беззуб // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського* : зб. наук. пр. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 439–460.
6. *Бережна К. С.* Оптимізація мережі публічних бібліотек України в умовах інформаційного суспільства / К. С. Бережна // *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали 2-ї Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 23 верес. 2016 р.). – Київ, 2017. – С. 6–9.
7. *Березюк Н. М.* Библиотековед Надежда Яковлевна Фридыева: опыт биографического исследования (к 120-летию со дня рождения) / Н. М. Березюк, А. А. Соляник // *Науч. и техн. б-ки*. – 2015. – № 1. – С. 81–96.
8. *Библиотечное дело* : терминологический словарь. – М., 1986. – 223 с.
9. *Богущ Т.* Удосконалення практичної діяльності – основне завдання бібліотечної (прикладної) соціології / Т. Богущ // *Бібл. планета*. – 2010. – № 3. – С. 16–18.
10. *Боровий С. Я.* Наукова бібліотека в сучасних умовах / С. Я. Боровий. – Київ, 1930. – 67 с.
11. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек / Б. Ф. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – 352 с.
12. *Воскобойнікова-Гузева О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузева; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с.
13. *Гапченко П. Б.* Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. 2 (березень 1917–1943 р.) / П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський. – Київ, 2001. – 184 с.
14. *Гранчак Т.* Науково-дослідний напрям діяльності національних бібліотек як стратегічна складова системи національного інформаційного суверенітету [Електронний ресурс] / Т. Гранчак // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ СІАЗ НЮБ ФПУ. – Електрон. дані. – Україна. – Режим доступу: <https://bit.ly/37qljgo> (дата звернення: 15.02.22). – Загол. з екрана.
15. *Гранчак Т.* Науково-дослідна діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку національного інформаційного суверенітету / Т. Гранчак // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – 2015. – Вип. 41. – С. 39–53. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/3JvIoqm> (дата звернення: 15.02.22).
16. *Діденко І. М.* Науково-дослідницька діяльність викладача університету: бібліотекознавчий аспект / І. М. Діденко // *Вісник ХДАК*. – 2017. – Вип. 50. – С. 166–176.
17. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Інститут рукопису. – Київ, 2009. – 530 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/3CZjEEi> (дата звернення: 15.02.22).
18. *Зворський С. Л.* Перший Всеросійський з'їзд із бібліотечної справи [Електронний ресурс] / С. Л. Зворський // Українська бібліотечна енциклопедія : наук. проект / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – Україна, 2014, 23 черв. – Режим доступу: <https://bit.ly/3tsLuFT> (дата звернення: 15.02.22).
19. *Карташов Н. С.* Общее библиотековедение : учеб. для библиотечно-информац. фак. вузов культуры и искусства : в 2 ч. / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. – М. : Изд. МГУК, 1996. – Ч. 1 : Теоретические основы библиотековедения. – 89 с.
20. *Качанова Е. Ю.* Исследовательская деятельность библиотек: назначение, методика, документирование : практ. пособие / Е. Ю. Качанова. – Хабаровск : Редакц.-изд. отд. ДВГНБ, 2012. – 71 с.
21. *Керекез Я.* Бібліотечно-методична робота на Київщині / Я. Керекез // *Бібл. вісті*. – 1930. – № 2. – С. 114–116.
22. *Коваль Т.* Маркетингові дослідження – головний чинник оптимізації бібліотечно-інформаційного обслуговування / Т. Коваль // *Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство, інформ. технології*. – 2012. – Вип. 7. – С. 182–188.
23. *Коваль Т.* Маркетингові дослідження в бібліотечному середовищі / Т. Коваль // *Бібл. форум України*. – 2008. – № 2. – С. 21–27.
24. *Козловський В. О.* Бібліотекознавство в УСРР за період 1917–1927 років / В. О. Козловський // *Журн. бібліотекознавства та бібліографії*. – 1928. – № 2. – С. 3–14.
25. *Лопата О.* Дослідження інформаційних потреб читача в контексті бібліотечної практики 20-х – початку 30-х років XX століття / О. Лопата // *Вісн. Книж. палати*. – 2011. – № 8. – С. 34–39. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/36ws1LA> (дата звернення: 15.02.22).
26. *Лукашенко П.* Народна освіта на Київщині на 10 річницю Жовтня / П. Лукашенко // *Бюл. Київ. окруж. інспектури народ. освіти*. – 1927. – № 6. – С. 5–13.

27. *Лукашов И. В.* Научно-исследовательская работа / И. В. Лукашов, И. П. Осипова // Библ. энцикл. – М. : Пашков дом, 2007. – С. 693–696.
28. Любаренко Л. Науково-дослідна робота Національної парламентської бібліотеки України (1969–2009): стан і тенденції / Л. Любаренко // Бібл. планета. – 2010. – № 1. – С. 9–13.
29. *Любаренко Л.* Що ми маємо сьогодні...: (деякі проблеми науково-дослідної діяльності бібліотек України) / Л. Любаренко, О. Мастіпан // Соц. дослідж. в б-ках : інформ.-аналіт. бюл. / НІБ України. – Київ, 2008. – Вип. 33. – С. 15–23.
30. *Мастіпан О.* Підсумки наукової діяльності національних, державних бібліотек та ОУНБ України / О. Мастіпан // Бібл. планета. – 2007. – № 2. – С. 15–20.
31. Матеріали по організації і координації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства і бібліографії Української РСР. – Київ, 1974. – 30 с.
32. *Матусевич В. В.* Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії Всенародної бібліотеки України (1925–1933): основні напрями діяльності : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / В. В. Матусевич. – Київ, 1998. – 18 с.
33. Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України (1976–1991) / Держ. заклад «Нац. б-ка України для дітей»; уклад.: Н. Г. Душенчук, О. Б. Петренко. – Київ, 2009. – 32 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/3qnJfBI> (дата звернення: 15.02.22).
34. *Новальська Т. В.* Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... д-р іст. наук : 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / Т. В. Новальська. – Київ, 2007. – 34 с.
35. *Новальська Т.* Бібліотечне читачезнавство як складова спеціального бібліотекознавства / Т. В. Новальська // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство, інформ. технології. – 2009. – Вип. 4. – С. 146–152. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/3JxaaCN> (дата звернення: 15.02.22).
36. Огляд науково-дослідної роботи бібліотек та закладів вищої освіти сфери культури України за 2011–2015 роки / [Л. Любаренко та ін. ; наук. ред. Н. Розколупа] ; М-во культури України, Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Київ : Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого, 2019. – 295 с.
37. Огляд науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства, теорії бібліографії та історії книги в Українській РСР за 1971–1975 рр. / М-во культури УРСР, Держ. респ. б-ка УРСР ім. Кіпрс, Від. н.-д. роботи ; уклад.: Л. І. Вовченко, А. М. Макарова, В. П. Ткаченко. – Київ, 1976. – 32 с.
38. *Постернак С.* Всенародна бібліотека України при ВУАН за 1-ше 10-річчя свого існування : доп. на засід. Ради ВУАН, 11 лют. 1929 р. / С. Постернак // Вісті ВУАН. – 1929. – № 2. – С. 21–27.
39. *Постернак С.* Всенародная библиотека Украины / С. Постернак // Библиотека : сб. ст. – М.; Л., 1927. – С. 123–134.
40. *Рубінштейн С. Л.* Одеська Центральна наукова бібліотека / С. Л. Рубінштейн. – Одеса, 1927. – 18 с.
41. *Соколов А. В.* Библиофутурология: предмет и метод / А. В. Соколов // Библиотековедение. – 2015. – № 6. – С. 25–31. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/3D8scrdu> (дата звернення: 15.02.22).
42. *Солоіденко Г.* Науково-дослідницька робота бібліотек: напрями, пріоритети, ефективність / Г. Солоіденко // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 11. – С. 12–17.
43. *Соляник А.* Наукові дослідження як чинник розвитку бібліотечних інновацій / А. Соляник // Бібл. планета. – 2012. – № 2. – С. 26–28.
44. Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 50 / уклад.: Н. Єрмакіна, І. Лісова, Л. Любаренко, Ю. Новальська [та ін.] ; М-во культури України, НБУ ім. Ярослава Мудрого. – Київ, 2019. – 40 с.
45. Соціологічні дослідження в бібліотеках: методика організації та проведення / уклад. І. Є. Луньова. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2006. – 97 с.
46. Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911 г. : в 2 ч. – СПб., 1912. – 470 с.
47. *Туровська Л.* Маркетингові дослідження у сфері бібліотечного сервісу / Л. Туровська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 28. – С. 18–29.
48. *Фридьєва Н. Я.* Читатель киевских политехнотических библиотек в 1926/27 г. / Н. Я. Фридьєва // Крас. библиотекар. – 1928. – № 2. – С. 51–64.
49. *Фридьєва Н.* Київське бібліотечне об'єднання / Н. Фридьєва // Бібл. вісті. – 1926. – № 4. – С. 89–91.
50. *Фридьєва Н. Я.* Вивчення читачів і керівництво читанням у масових бібліотеках України: (у пошуках шляхів до розуму і серця кожного читача) / Н. Я. Фридьєва // Бібліотекознавство та бібліографія : респ. міжвід. наук.-метод. зб. – Харків, 1966. – Вип. 3. – С. 5–18.
51. *Фридьєва Н. Я.* Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету: (До 135-річчя її існування) : іст. нарис / Н. Я. Фридьєва // Короткі нариси з історії Харківського державного університету. 1805–1940. – Харків, 1940. – С. 107–132.

52. Харківська Центральна наукова бібліотека: [Стан роботи на 1 липня 1929 р.] : хроніка // Журн. бібліотекознавства та бібліографії. – 1930. – № 4. – С. 103–104.
53. Ясинський М. Бібліографія на Радянській Україні. 1927 р. / М. Ясинський // Журн. бібліотекознавства та бібліографії. – 1929. – № 3. – С. 71–82.

References

- [1]. Aivazian O. B., Velykoselska O. M. Naukova robota biblioteki yak zasib yakisnoho zabezpechennia osvithnoho ta naukovooho protsesiv universytetu [Scientific work of the library as a means of quality support of educational and scientific processes of the University]. *Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Ohienka. Seriya: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo* [Scientific Papers of Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University. Series: Library Science. Book science], 2015, iss. 4, pp. 205–211.
- [2]. Balyka D. A. Aktyvizatsiia roboty v naukovykh bibliotekakh [Intensification of activities in scientific libraries]. *Biblioteknyi zbirnyk. Ch. 1: Pratsi pershoi konferentsii naukovykh bibliotek USSR* [Library collection. Part 1: Proceedings of the First Conference of scientific libraries of the UkrSSR], Kyiv, 1926, pp. 89–98.
- [3]. Balyka D. A., Karpynska O. I. Interesy chytachiv-ukraintsiv zahalnoi chytalni VBU [Interests of Ukrainian readers of the general reading room of the VBU]. *Zhyttia i revoliutsiia* [Life and Revolution], 1927, no. 3, pp. 334–344.
- [4]. Balyka D. Analitichnyi ta syntetichnyi metod vyvchennia chytachivstva [Analytical and synthetic method of studying readership]. *Bibliol. Visti* [Library News], 1926, no. 1, pp. 16–35.
- [5]. Bezzub I. Transformatsiia silskykh bibliotek v Ukraini v informatsiini, sotsiokulturni ta komunikativni tsentry hromad [Transformation of rural libraries in Ukraine into information, socio-cultural and communication centers of communities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: zbirnyk naukovykh prats* [Scientific proceedings of the National V. I. Vernadsky Library of Ukraine: a collection of scientific papers], 2016, iss. 43, pp. 439–460.
- [6]. Berezhna K. S. Optymizatsiia merezhi publicnykh bibliotek Ukrainy v umovakh informatsiinoho suspilstva [Optimization of the network of public libraries of Ukraine in information society]. *Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti: materialy 2 Vseukr. stud. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 23 veres. 2016 r.)* [Library and book in the digital media world: proceedings of the 2nd All-Ukrainian. student scientific and practical conference (Kyiv, September 23, 2016)], Kyiv, 2017, pp. 6–9.
- [7]. Berezyuk N. M., Solyanik A. A. Bibliotekoved Nadezhda Yakovlevna Fridieva: opyt biograficheskogo issledovaniya (k 120-letiyu so dnya rozhdeniya) [Librarian Nadezhda Yakovlevna Fridieva: an essay of biographical research (on the 120th anniversary of her birth)]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki* [Scientific and technical libraries], 2015, no. 1, pp. 81–96.
- [8]. *Biblioteknoe delo: terminologicheskii slovar* [Library business: terminological dictionary]. M., 1986, 223 p.
- [9]. Bohush T. Udoshkonalennia praktychnoi diialnosti – osnovne zavdannia biblioteknoi (prykladnoi) sotsiologii [Improving practical activities as the main task of library (applied) sociology]. *Bibliotek. planeta* [Library planet], 2010, no. 3, pp. 16–18.
- [10]. Borovyi S. Ya. *Naukova biblioteka v suchasnykh umovakh* [Scientific library in current conditions]. Kyiv, 1930, 67 p.
- [11]. Volodin B. F. *Vsemirnaia istoriya bibliotek* [World history of libraries]. SPb., 2002, 352 p.
- [12]. Voskoboinikova-Huzieva O. V. *Strategii rozvytku bibliotekno-informatsiinoi sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia: monohrafiia* [Strategies of development of library and information sphere of Ukraine: genesis, concepts, modernization: monograph]. Kyiv, 2014, 362 p.
- [13]. Hapchenko P. B., Zvorskyi S. L. *Litopys Natsionalnoi parlamentskoi biblioteki Ukrainy. Ch. 2 (berezen 1917–1943 r.)*. [Chronicle of the National Parliamentary Library of Ukraine. Part 2 (March 1917–1943)]. Kyiv, 2001, 184 p.
- [14]. Hrachak T. Naukovo-doslidnyi napriam diialnosti natsionalnykh bibliotek yak stratehichna skladova systemy natsionalnoho informatsiinoho suverenitetu [Elektronnyi resurs] [Research activities of national libraries as a strategic component of the system of national information sovereignty [Electronic resource]]. *Veb-resurs Tsentru doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV SIAZ NluB FPU* [Web resource of the Center for Social Communications Research NBUV SIAZ NluB FPU]. Available at: <https://bit.ly/3soYjAi> (accessed: 15.02.22).
- [15]. Hrachak T. Naukovo-doslidna diialnist informatsiino-analitichnykh pidrozdiliv bibliotek u rozvytku natsionalnoho informatsiinoho suverenitetu [Research activity of information and analytical divisions of libraries in the development of national information sovereignty]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: zbirnyk naukovykh prats* [Scientific proceedings of the National V. I. Vernadsky Library

- of Ukraine: a collection of scientific papers*], 2015, iss. 41, pp. 39–53. Available at: <https://bit.ly/3JvIoqm> (accessed: 15.02.22).
- [16]. Didenko I. M. Naukovo-doslidnytska diialnist vykladacha universytetu: bibliotekoznavchyi aspekt [Research activity of a University lecturer: Library science aspect]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture], 2017, iss. 50, pp. 166–176.
- [17]. Dubrovina, L. A., Onyshchenko O. S. *Bibliotekna sprava v Ukraini v KhKh stolitti* [Librarianship in Ukraine in the 20th century]. Kyiv, 2009, 530 p. Available at: <https://bit.ly/3CZjEEi> (accessed: 15.02.22).
- [18]. Zvorskyi S. L. Pershyi Vserosiiskyi z'izd iz biblioteknoi spravy [Elektronnyi resurs] [The First All-Russian Congress on Librarianship [Electronic resource]]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopedia: nauk. proekt* [Ukrainian Library encyclopedia: scientific project]. Available at: <https://bit.ly/3tsLuFT> (accessed: 15.02.22).
- [19]. Kartashov N. S., Skvortsov V. V. *Obshchee bibliotekovedenie: v 2 ch.* [General Library science: in 2 parts]. M., 1996. Ch. 1: Teoreticheskie osnovy bibliotekovedeniya [Part 1: Theoretical foundations of Library science], 89 p.
- [20]. Kachanova Ye. Yu. *Issledovatel'skaya deyatelnost bibliotek: naznachenie, metodika, dokumentirovanie: prakt. posobie* [Research activity of libraries: purposes, methods, documentation: practical manual]. Khabarovsk, 2012, 71 p.
- [21]. Kerekez Ya. Bibliotekno-metodychna robota na Kyivshchyni [Library and methodical work in Kyiv region]. *Bibl. Visti* [Library news], 1930, no. 2, pp. 114–116.
- [22]. Koval T. Marketynhovi doslidzhennia – holovnyi chynnyk optymizatsii bibliotekno-informatsiinoho obsluhovuvannia [Marketing research as the main factor in optimizing library and information services]. *Visn. Lviv. un-tu. Seriya knyhozn. bibliot. ta inf. Tekhnol* [Visnyk of the Lviv University Series "Bibliology, Library Studies and Information Technologies"], 2012, iss. 7, pp. 182–188.
- [23]. Koval T. Marketynhovi doslidzhennia v biblioteknomu seredovyshchi [Marketing research in the library environment]. *Bibl. forum Ukrainy* [Library forum of Ukraine], 2008, no. 2, pp. 21–27.
- [24]. Kozlovskiy V. O. Bibliotekoznavstvo v USRR za period 1917–1927 rokiv [Library Science in the USSR for the period 1917–1927]. *Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafi* [Journal of Library science and Bibliography], 1928, no. 2, pp. 3–14.
- [25]. Lopata O. Doslidzhennia informatsiinykh potreb chytacha v konteksti biblioteknoi praktyky 20-kh – pochatku 30-kh rokiv XX stolittia [Research of the reader's information needs in the context of library practice of the 1920s – early 1930s]. *Visn. Knyzh. Palaty* [Bulletin of the Book Chamber], 2011, no. 8, pp. 34–39. Available at: <https://bit.ly/36ws1LA> (accessed: 15.02.22).
- [26]. Lukashenko P. Narodna osvita na Kyivshchyni na 10 richnytsiu Zhovtnia [Public education in Kyiv region on the 10th anniversary of October]. *Biul. Kyiv. okruzh. inspektury narod. osvity* [Bulletin of the Kyiv District Inspectorate of Public Education], 1927, no. 6, pp. 5–13.
- [27]. Lukashov I. V., Osipova I. P. Nauchno-issledovatel'skaya rabota [Research work]. *Bibl. Entsikl* [Library encyclopedia], M., 2007, pp. 693–696.
- [28]. Liubarenko L. Naukovo-doslidna robota Natsionalnoi parlamentskoi biblioteky Ukrainy (1969–2009): stan i tendentsii [Research work of the National Parliamentary Library of Ukraine (1969–2009): status and trends]. *Bibl. planeta* [Library planet], 2010, no. 1, pp. 9–13.
- [29]. Liubarenko L., Mastipan O. Shcho my maiemo sohodni...: (deiaki problemy naukovo-doslidnoi diialnosti bibliotek Ukrainy) [What we have got today ...: (some problems of research activity of libraries of Ukraine)]. *Sots. doslidzh. v b-kakh: inform.-analit. biul.* [Social research in libraries: information and analytical bulletin], 2008, iss. 33, pp. 15–23.
- [30]. Mastipan O. Pidsumky naukovo diialnosti natsionalnykh, derzhavnykh bibliotek ta OUNB Ukrainy [Results of scientific activity of national, state and regional universal scientific libraries of Ukraine]. *Bib. Planeta* [Library planet], 2007, no. 2, pp. 15–20.
- [31]. *Materialy po orhanizatsii i koordynatsii naukovo-doslidnoi roboty v haluzi bibliotekoznavstva i bibliohrafi Ukrainiskoi RSR* [Materials on the organization and coordination of research work in the field of Library science and Bibliography of the Ukrainian SSR]. Kyiv, 1974, 30 p.
- [32]. Matusevych V. V. *Naukovo-doslidna komisiia bibliotekoznavstva ta bibliohrafi Vsenarodnoi biblioteky Ukrainy (1925–1933): osnovni napriamy diialnosti* [Research Commission for Library Science and Bibliography of the National Library of Ukraine (1925–1933): main activities]. Kyiv, 1998, 18 p.
- [33]. Dushenchuk N. H., Petrenko O. B. *Naukovo-doslidna robota dytiachykh bibliotek Ukrainy (1976–1991)* [Research work of children's libraries of Ukraine (1976–1991)]. Kyiv, 2009, 32 p. Available at: <https://bit.ly/3qnJfBI> (accessed: 15.02.22).
- [34]. Novalska T. V. *Iyvchennia chytacha v ukrainskomu bibliotekoznavstvi (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia)* [Readership studies in Ukrainian library science (second half of the 19th – early 20th century)]. Kyiv, 2007, 34 p.

- [35]. Novalska T. Bibliotechnne chytachnavstvo yak skladova spetsialnoho bibliotekoznavstva [Library readership as a component of special library science]. *Visn. Lviv. un-tu. Seriya knyhozn. bibliot. ta inf. tekhnolohii* [Visnyk of the Lviv University Series "Bibliology, Library Studies and Information Technologies"], 2009, iss. 4, pp. 146–152. Available at: <https://bit.ly/3JxaaCN> (accessed: 15.02.22).
- [36]. *Ohliad naukovy-doslidnoi roboty bibliotek ta zakladiv vyshchoi osvity sfery kultury Ukrainy za 2011–2015 roky* [Review of research work of libraries and institutions of higher education in the field of culture of Ukraine for 2011–2015]. Kyiv, 2019, 295 p.
- [37]. *Ohliad naukovy-doslidnoi roboty v haluzi bibliotekoznavstva, teorii bibliohrafiy ta istorii knyhy v Ukrainii RSR za 1971–1975 rr.* [Review of research work in the field of Library science, Bibliography theory and Book history in the Ukrainian SSR for 1971–1975.]. Kyiv, 1976, 32 p.
- [38]. Posternak S. Vsenarodna biblioteka Ukrainy pry VUAN za 1-she 10-richchia svoho isnuvannia: dop. na zasid. Rady VUAN, 11 liut. 1929 r. [National Library of Ukraine at the Ukrainian Academy of Sciences for the 1st decade of its existence: report on the meetings of the Council of the Ukrainian Academy of Sciences, February 11. 1929]. *Visti VUAN* [Bulletin of the Ukrainian Academy of Sciences], 1929, no. 2, pp. 21–27.
- [39]. Posternak S. Vsenarodnaya biblioteka Ukrainy [People's Library of Ukraine]. *Biblioteka: sb. st.* [Library: collection of papers], M.: L., 1927, pp. 123–134.
- [40]. Rubinshtein S. L. *Odeska Tsentralna naukova biblioteka* [Odesa Central Scientific Library]. Odesa, 1927, 18 p.
- [41]. Sokolov A. V. Bibliofuturologiya: predmet i metod [Bibliofuturology: subject and method]. *Bibliotekovedenie* [Library Science], 2015, no. 6, pp. 25–31. Available at: <https://bit.ly/3D8cpdy> (accessed: 15.02.22).
- [42]. Soloidenko H. Naukovy-doslidnytska robota bibliotek: napriamy, priorityty, efektyvnist [Research work of libraries: directions, priorities, efficiency]. *Visn. Kn. Palaty* [Bulletin of the Book Chamber], 2011, no. 11, pp. 12–17.
- [43]. Solianyk A. Naukovi doslidzhennia yak chynnyk rozvytku biblioteknykh innovatsii [Research as a factor in the development of library innovations]. *Bibl. Planeta* [Library Planet], 2012, no. 2, pp. 26–28.
- [44]. *Sotsiologichni doslidzhennia v bibliotekakh: inform.-analit. biul. Vyp. 50* [Sociological research in libraries: information and analytical bulletin. Is. 50]. Kyiv, 2019, 40 p.
- [45]. Lunova I. Ye. *Sotsiologichni doslidzhennia v bibliotekakh: metodyka orhanizatsii ta provedennia* [Sociological research in libraries: methods of organization and implementation]. Dnipropetrovsk, 2006, 97 p.
- [46]. *Trudy Pervogo Vserossiyskogo s'ezda po biblioteknomu delu, sostoyavshegosya v S.- Peterburge s 1-go po 7-oe iyunya 1911 g.: v 2-kh ch.* [Proceedings of the First All-Russian Congress on Librarianship, held in St. Petersburg from June 1 to 7, 1911: in 2 parts], SPb., 1912, 470 p.
- [47]. Turovska L. Marketynhovi doslidzhennia u sferi biblioteknoho servisu [Marketing research in the field of library services]. *Nauk. pr. Nats. b-ky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho* [Scientific proceedings of the National V.I. Vernadsky Library of Ukraine], 2010, iss. 28, pp. 18–29.
- [48]. Fridieva N. Ya. Chitatel' kievskikh politprosvetskikh bibliotek v 1926/27 g. [Читатель киевских политпросветских библиотек в 1926/27 г.]. *Kras. Bibliotekar* [The Red Librarian], 1928, no. 2, pp. 51–64.
- [49]. Fridieva N. Kyivske bibliotechnne ob'iednannia [Kyiv Library Association]. *Bibl. Visti* [Library News], 1926, no. 4, pp. 89–91.
- [50]. Fridieva N. Ya. Vychennia chytachiv i kerivnytstvo chytanniam u masovykh bibliotekakh Ukrainy [Study of readers and guidance of reading in public libraries of Ukraine]. *Bibliotekoznavstvo ta bibliohr.* [Library Science and Bibliography], 1966, iss. 3, pp. 5–18.
- [51]. Fridieva N. Ya. Tsentralna naukova biblioteka Kharkivskoho derzhavnoho universytetu: (Do 135-richchia yii isnuvannia): ist. narys [Central Scientific Library of Kharkiv State University: (To the 135th anniversary): historical essay]. *Korotki narysy z istorii Kharkivskoho derzhavnoho universytetu. 1805–1940* [Short essays on the history of Kharkiv State University. 1805–1940]. Kharkiv, 1940, pp. 107–132.
- [52]. Kharkivska Tsentralna naukova biblioteka: [Stan roboty na 1 lypnia 1929 r.]: khronika [Kharkiv Central Scientific Library: [Status of work on July 1, 1929]: chronicle]. *Zhurn. bibliotekoznavstva ta bibliohrafiy* [Journal of Library Science and Bibliography], 1930, no. 4, pp. 103–104.
- [53]. Yasynskyi M. Bibliohrafiia na Radianskii Ukraini. 1927 r. [Bibliography in Soviet Ukraine. 1927]. *Zhurn. bibliotekoznavstva ta bibliohrafiy* [Journal of Library Science and Bibliography], 1929, no. 3, pp. 71–82.

Надійшла 18.01.2022 р.

Sokolov V. Yu.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
Chief Librarian National Parliamentary Library of Ukraine
1 M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01008, Ukraine
tel.: (044) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

FORMATION OF RESEARCH WORK OF LIBRARIES IN UKRAINE: CONTENT, DIRECTIONS OF ACTIVITY AND MAIN PERIODS OF DEVELOPMENT

Summary

The actuality of theme of Viktor Sokolov's article is due to the growing degree of scientific methodological, information-analytical, bibliographic, educational, local history activities of libraries, as well as the spread and increase in research work of book collections, which becomes the basis for sustainable development of the institution. . Research work is a mandatory and integral component of the library profession, and librarians-practitioners are full participants in the process of creating new library knowledge. The purpose of the study is to characterize the content, main types, directions of research work of libraries in Ukraine; analyze and determine the main periods, stages, trends and features of its development; to study the ways of dissemination and significance of research work of libraries in the development of librarianship and science. The methodological basis of the proposed study were both general scientific methods (analysis, analogy, deduction, induction, description, comparison, etc.) and special historical methods (historical-genetic, historical-systemic, historical-comparative, historical-typological, chronological). The scientific novelty of the study is to identify features of development, characteristics of the main stages of formation, types and directions of research work of libraries in Ukraine (mostly – leading); scientific substantiation of the place and importance of this activity in improving the efficiency of the book collection and library in general. When presenting the main material of the research, the main content of the concept of «research work of the library» is highlighted; the leading directions and types of the specified activity are characterized; identified and analyzed the main periods, stages and features of the development of research work of the country's book collections; the periodization and the main stages of formation of research work of libraries in Ukraine on the historical background of the spread of the sphere of scientific activity in library work are substantiated. It is noted that the analysis of the historical development of research work of the leading libraries of Ukraine makes it possible to some extent to characterize the features of each stage of its formation, to reveal the specifics of its directions and trends. The article analyzes the main forms and types, main directions and areas of research in the country's libraries. It is stated that at each stage of development of research work of libraries in Ukraine one of the main directions of scientific activity was the study of readers' interests, the reading process and the analysis of book collections.

In the conclusions on the materials of historical facts it is proved that over time the research work of libraries of Ukraine has become complex. During its development, it increasingly relied on sociological, historical, comparative, statistical and other scientific methods. It is revealed that research work of libraries, which is aimed at generating new library knowledge and its practical implementation in specific forms

and methods of work, is considered a necessary condition for improving the quality of book collections, which contributes to expanding the professional opportunities of a certain cell. Analysis of the historical progress and formation of research work of libraries provides an opportunity to theoretically substantiate the peculiarities of its development at the present stage, identify ways to further improve, improve the quality of library and information work. It is proved that research work of libraries is one of the leading forms of activity for academic, university, regional and special libraries, as well as for other types of book collections, as the acquisition of the library fund, preparation of catalogs, files, bibliographic indexes range of information and analytical materials require diverse knowledge and skills closely related to scientific activities. The proposed periodization of the development of research work of libraries in Ukraine, to some extent, reflects the entire course of its historical development, takes into account the peculiarities of each period of its formation and explains the uniqueness of its chronological boundaries. The periodization of this development is based on objective events that affect the selection of qualitatively unique periods and stages of the development of scientific activities in libraries in conjunction with the formation of library science as an integral part of the progress of librarianship. It was found that, against the background of the spread of the latest information and computer technologies, research work of libraries becomes the basis of the book collection, ensures its compliance with the needs and expectations of users. In addition, no management decision can be made without a scientific basis, a deep understanding of the situation. It is proved that the research work of libraries contributes to improving the quality of service, attracting new readers, creating optimally organized and open access to information in the collection. In addition, the activity of innovation implementation depends on the increase of library knowledge obtained on the basis of theoretical, methodological, applied research and wide implementation of their results in the practice of libraries and information centers. It was found that the effective solution of a wide range of tasks in the leading libraries of the country is possible only in the presence of separate research structures and the active work of qualified personnel.

Keywords: library activity, research work, organization and management of research work, library science, efficiency of information-library activity, history of library business, periodization.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ



УДК 930.23:94(100)''1939/1945''

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256410](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256410)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

ПРАЦІ С. І.-Я. БОРОВОГО З ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються опубліковані та неопубліковані наукові та публіцистичні праці з історії Другої світової війни одеського історика С. І.-Я. Борового. Здійснено спробу об'єктивного аналізу даних робіт, їх значення для вивчення історії Другої світової війни, виявлення в них позитивних та негативних сторін у контексті розвитку радянської історичної науки, розуміння їх історіографічної та методологічної цінності, впливу на сучасну історичну науку та нинішнє сприйняття подій Другої світової війни. Результатом активної участі С. І.-Я. Борового в науково-організаційній роботі з вивчення історії Другої світової війни стала публікація його робіт, які визначалися як завдання державної ваги, про що свідчить той факт, що робота вченого велася на основі спеціального рішення радянського уряду щодо створення Комісії з історії Великої Вітчизняної війни на союзному, республіканському, обласному та районних рівнях за підтримки з боку відповідних рівнів органів комуністичної партії, що зумовлювало в їх діяльності політичну та ідеологічну спрямованість. Перші статті вченого були написані на базі зібраних матеріалів, документів, свідчень очевидців та учасників подій. Зміст цих статей був спрямований на піднесення масової свідомості суспільства, що сприяло прояву патріотичного духу в ході жорстокого військового протистояння, готовності терпіти багатьох позбавлень заради захисту країни, жертвувати особистими інтересами в ім'я збереження та зміцнення державності. Особлива увага була приділена героїчній боротьбі радянських людей на фронті, у лавах партизанського руху, самовідданих праці в тилу. Особливо постійно наголошувалося на вирішальному значенні діяльності комуністичної партії як керівної, надихаючої сили, що вело до формування основоположної ідеологічної установки радянської епохи. Пороки ідеологічного змісту в роботах С. І.-Я. Борового були викликані політичною кон'юнктурою, що мала місце у житті радянського суспільства, зокрема у дослідженнях істориків.

Ключові слова: С. І.-Я. Боровий, Друга світова війна, історія війни, радянська історична наука, історіографія, генерації.

Однією зі складових еволюції історичної науки є історіографічні рефлексії щодо інтелектуальної спадщини вчених – історіографічного джерела – як з погляду розуміння історіографічного процесу загалом, так і з точки зору визначення їх місця у дослідницькій практиці вченого. Одна частина історіографічних джерел

інтелектуальної спадщини істориків представлена опублікованими матеріалами, друга частина – зосереджена в різноманітних архівосховищах у вигляді неопублікованих документів. Проводячи вивчення інтелектуальної спадщини істориків, дослідники не обмежуються лише опублікованими матеріалами. Для досягнення максимально допустимої об'єктивної картини історичних подій дослідники проводять пошук нових неопублікованих матеріалів в архівних фондах. Від об'єктивного аналізу успішних знахідок історіографічних джерел залежить успіх неупередженої реконструкції історичних фактів, що вивчаються, на тлі відомих історичних подій та узагальнення результатів проведеного дослідження, і, відповідно, підсумкові висновки отримують більше шансів на наближення до максимально неупереджених.

Подібна ситуація має місце і щодо дослідження інтелектуальної спадщини спеціаліста із соціально-економічної історії XVI – початку XX ст. та у різних галузях гуманітарного знання XVIII – першої половини XX ст., доктора історичних наук, професора Саула Ізраїля-Янкелевича Борового (1903–1989) [6; 8; 13]. У його фонді особистого походження, що зберігається у Державному архіві Одеської області, серед масиву неопублікованого его-матеріалу (рецензії, відгуки, тези, листи тощо) нами виявлено 11 наукових текстів (див. дод.: №№ 2, 6, 8–9, 11–17) з історії Другої світової війни. Разом із 8 опублікованими працями (див. дод.: №№ 1, 3–5, 7, 10, 18–19) з цієї ж тематики загалом вони становлять 19 робіт, присвячених різним аспектам історії Другої світової війни. Відповідно до видової градації наукових праць вони поділяються на опубліковані та неопубліковані праці. За жанрами вони поділяються на газетні статті (4), наукові статті (4), рецензії (1) та відгуки (10). Відповідно до хронологічного принципу умовно їх можна поділити на два періоди: 1) 1943–1952 рр. – 15 робіт та 2) 1963–1977 рр. – 4 роботи. Відмова С. І.-Я. Борового від проведення досліджень у галузі тематики Другої світової війни швидше за все була пов'язана з його зняттям з роботи в лютому 1953 р., під час горезвісної «справи лікарів», офіційне повідомлення про яку було опубліковано в січні 1953 р. і вона набула загальносоюзного характеру, а на початку квітня того ж року після смерті Й. В. Сталіна була закінчена. Отже, як й інші його колеги¹, будучи у довоєнний час далеким від військової тематики, за умов війни С. І.-Я. Боровий став у ряди активних «борців ідеологічного фронту», хоча деякі з його біографів цей факт заперечували [8, с. 161]. Тезу щодо приналежності С. І.-Я. Борового до популяризаторів радянських ідеологічних догм також підтверджує те, що він як завідувач кафедри історії СРСР Одеського державного педагогічного інституту брав участь у нараді завідувачів кафедр історії СРСР у ЦК ВКП(б) у Москві 17 березня 1948 р. [2, арк. 36–39]. На цій нараді відбувалося обговорення книжки М. Л. Рубінштейна «Русская историография»², з критикою якої також виступив й С. І.-Я. Боровий. Згодом потрапивши у вир кампанії по боротьбі з космополітизмом, але відбувшись «малою кров'ю» та, скоріш за все, затаївши образу на радянську владу, він намагався дистанціюватися від когорти провладних істориків та теми Другої світової війни, до якої

у подальші роки повертався лише чотири рази, даючи відгуки на автореферати дисертацій колег та сконцентрувавши свою увагу на дослідженнях інших тем.

С. І.-Я. Боровий не брав участі у військових діях Другої світової війни. Перший місяць війни він провів в Одесі (22 червня – 24 липня), а потім через Новоросійськ, станицю Успенську Кубанської області (3–9 серпня), Краснодар (24 серпня – 4 листопада), Махачкалу (9–19 листопада) та Красноводськ (21 листопада) разом із дружиною евакуювався до Самарканда (25 листопада 1941 р. – 20 серпня 1944 р.) [6, с. 246–259], де прожив більше 2 років і 9 місяців.

Повернувшись до Одеси 4 листопада 1944 р. [6, с. 288], С. І.-Я. Боровий нарівні з представниками партійних та радянських організацій, військових частин, учасниками Другої світової війни (двічі Герой Радянського Союзу С. Є. Артеменко та Герой Радянського Союзу, учасник оборони Одеси Я. Г. Бреус), викладачами та науковцями одеських вишів, співробітниками обласного архіву та видатними діячами культури (письменник Н. І. Матяш (відповідальний секретар Комісії), ректор Одеського державного університету професор М. П. Савчук, доктор історичних наук, професор К. П. Добролюбський) увійшов до складу Одеської обласної Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, яка розпочала свою роботу 1945 р. [16; 19]. Історик почав активно збирати матеріал щодо подій війни, що відбувалися у південно-західному регіоні СРСР, та брати діяльну участь у заходах присвячених історії Другої світової війни.

Одеська обласна Комісія була створена за подобою Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН СРСР, яка розпочала свою роботу у січні 1942 р. на чолі з професором, начальником Управління агітації та пропаганди ЦК ВКП(б) Г. Ф. Олександровим та член-кореспондентом АН СРСР І. І. Мінцем. Основне завдання Комісії полягало у збиранні матеріалів, які були відкладені в архівах, насамперед, мали на увазі документи особистого походження учасників бойових дій та працівників тилу. Комісія проводила роботу зі збирання фактів, документів, спогадів щодо подій Великої Вітчизняної війни, зокрема, насамперед, збирала та вивчала фактичний матеріал про оборону Одеси у серпні-жовтні 1941 р. Основними темами дослідження були визначені «Оборона Одессы», «Подпольщики-партизаны Одессы», «Герои Отечественной войны – уроженцы Одессы и области», «Заводы Одессы в Отечественной войне» [16; 19]. На допомогу Обласній комісії було створено районні комісії, перед якими було поставлено завдання збирання та зберігання історичних документів, а також щодо складання історії підприємств та колгоспів за часів війни. Беручи участь у роботі Комісії, С. І.-Я. Боровий на основі зібраного матеріалу станом на серпень 1946 р. написав і здав до друку статтю «Партизанское движение в северных районах Одесской области» та готував до друку статтю «Из истории кровавого режима оккупантов в Одессе» [19]. Чи було здійснено публікацію цих двох статей на сьогодні встановити не вдалося.

На початку березня 1946 р. у Києві протягом двох днів проходила Наукова конференція з історії Другої світової війни в УРСР [9]. У конференції взяли

участь члени Республіканської та Обласних комісій з історії Великої Вітчизняної війни. До вченої ради Республіканської комісії при АН УРСР входили авторитетні українські вчені: дійсні члени АН УРСР Д. З. Мануїльський, К. Г. Воблий, О. І. Білецький, М. Т. Рильський, член-кореспондент АН УРСР М. Н. Петровський, професор А. О. Введенський, кандидат історичних наук Ф. П. Шевченко, кандидат економічних наук Д. В. Гак та ін. Під час обговорення доповідей виступили 25 осіб, які розповіли щодо роботи зі збирання та наукової розробки матеріалів історії війни, що проводиться на місцях. С. І.-Я. Боровий разом із професором Київського університету А. О. Введенським висловив низку методологічних пропозицій щодо складання хроніки подій війни 1941–1945 рр. [18]. 18 вересня 1946 р. на засіданні історичної секції Одеського Будинку вчених він виступив із доповіддю на тему «Пятилетие обороны г. Одессы» [5, арк. 4].

Результатом активної участі С. І.-Я. Борового у науково-організаційній роботі з вивчення історії Другої світової війни стала публікація його перших 6 робіт (див. дод.: №№ 1, 3–5, 7, 10), які визначалися як завдання державної важливості, про що свідчить той факт, що робота вченого велася на основі спеціального рішення уряду щодо створення Комісій з історії Великої Вітчизняної війни на союзному, республіканському, обласному та районному рівнях за підтримки з боку відповідних рівнів органів комуністичної партії, що зумовлювало в їх діяльності політичну та ідеологічну спрямованість. С. І.-Я. Боровий у різний час був членом двох подібних обласних комісій – Самаркандської [7] та Одеської [16]. Перші його статті були написані на основі зібраних матеріалів, документів, свідчень очевидців та учасників подій. Зміст цих статей було спрямовано на піднесення масової свідомості суспільства, що сприяло прояву патріотичного духу в ході жорстокого протистояння, готовності терпіти позбавлення заради захисту країни, жертвувати особистими інтересами в ім'я збереження та зміцнення державності. Особлива увага була приділена героїчній боротьбі радянських людей на фронті, у лавах партизанського руху, самовідданий праці в тилу. Особливо постійно наголошувалося на вирішальному значенні діяльності комуністичної партії як керівної, надихаючої сили, що вело до формування основної ідеологічної установки радянської епохи: «перемога у Великій Вітчизняній війні – це перемога радянського народу під керівництвом комуністичної партії».

У період від 1945 до 1947 рр. С. І.-Я. Боровий написав та опублікував 2 наукові статті (див. дод.: № 3, 10) на тему історії війни в Одеській області. У статті «Деятельность подпольной организации и партизанского отряда „Буревестник“» використав велику джерельну базу. Безперечною перевагою роботи є комплексний підхід до висвітлення підпільно-партизанської діяльності на Одещині. На тлі військових дій у нерозривному зв'язку з іншими факторами вчений розглянув боротьбу партизанів та підпільників у тилу ворога. У статті «Одеса в радянській художній літературі» представив огляд радянської художньої літератури, в якій описувалася доля Одеси та одеситів у різні періоди історії війни (оборона, окупація, визволення).

Протягом 1944–1945 рр. С. І.-Я. Боровий збирав матеріал та готував статтю [6, с. 244] для «Черной книги» – збірки документів та свідчень щодо злочинів проти єврейського народу на окупованій нацистами території СРСР та Польщі, а також про участь євреїв у спротиві проти нацистів під час Другої світової війни, робота над якою велася протягом 1943–1946 рр. Видання книги не було здійснено в зв'язку з рішенням радянського уряду щодо її політичної нецільності. Стаття, підготовлена С. І.-Я. Боровим до видання 1946 р. [10, с. III], вперше була опублікована тільки 1991 р. (див. дод. № 18) – в умовах ослаблення ідеологічного тиску на історичну науку та поширення плюралізму у виборі теми наукових досліджень – стала однією з перших публікацій на тему історії євреїв Одеси у роки Другої світової війни. Стаття С. І.-Я. Борового побачила світ і вдруге, 1999 р. (див. дод. № 19), щоправда із суттєвою зміною одного слова у назві та незначною редакцією тексту.

У цій статті С. І.-Я. Боровий порушив питання про знищення єврейського населення в перші дні окупації Одеси, показав становище одеських євреїв у роки війни в Одеському гетто, їхнє переміщення та перебування у таборах смерті Доманівки та Акмечетки (Миколаївська область). Ця робота була проведена без залучення різноманітної джерельної бази, переважно посиляючись на джерела усного характеру. Сфокусована підвищена увага на загибелі та стражданнях єврейського населення Одеси окремо від представників інших національностей міста є негативним явищем з погляду методологічної практики, що веде до спотворення цілісного та глибокого розуміння дійсності подій воєнних років та не сприяє комплексному дослідженню сутності питання. Без синтетичного аналізу всього пласта історичних джерел картина подій війни виявляється недостатньо правдивою та об'єктивною, інакше досягнуті результати становлять фундаментальну основу для подальших досліджень узагальнюючого характеру. Зазначимо, що ця робота є науково-популярною публікацією, а не глибоким науковим дослідженням. Значення подібної роботи полягає у можливості для читачів, які не є вченими, отримати загальну популярну інформацію щодо подій Другої світової війни у їхньому синхронному розвитку.

Низка робіт С. І.-Я. Борового (див. дод.: №№ 2, 6, 8–9, 11–17) містить загальну оцінку аналізу економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та військових процесів, що проходили у різних сферах життєдіяльності (промисловість, військові дії, сільське господарство, споживча кооперація, народне господарство) різноманітних сегментів населення (робітники, селяни, службовці) на території різних регіонів (Самаркандська область, Кіровоградська область, Українська РСР, Азербайджанська РСР, Білоруська РСР) та загалом СРСР під час Другої світової війни. Характерною рисою цих невеликих за обсягом робіт (за винятком відгуків на дисертації одеського вченого-історика П. А. Некрасова та мінської вченої-економіста Г. І. Олехнович) є те, що вони написані в межах дослідження суспільно-політичних та соціально-економічних аспектів історії СРСР.

Розглянуті праці С. І.-Я. Борового періоду 1940-х – 1970-х рр. крім наукового значення несли також функцію формування ідеологічної установки у тому, що

у всіх досягненнях Другої світової війни заслуга комуністичної партії. Відповідно пороки ідеологічного змісту в роботах С. І.-Я. Борового були викликані політичною кон'юктурою, що мала місце у житті радянського суспільства, зокрема у дослідженнях істориків. Дозволимо собі припустити, що ці моменти наукового дослідження також були одними з головних аргументів віддалення С. І.-Я. Борового від детального вивчення теми історії Другої світової війни у 1950-х – 1970-х рр.

У повоєнний період усі дослідження історії Другої світової війни, зокрема праці С. І.-Я. Борового, переслідували мету не тільки наукового вивчення, а й формування ідеологічної складової. Фактично в них закладалися офіційні настанови трактувань тих чи інших подій воєнної історії. Ця функція наукових праць набувала особливого значення в умовах офіційних та неофіційних обмежень, що накладаються на дослідників, в умовах закритості архівів, внаслідок чого матеріали опублікованих праць ставали найважливішими джерелами як для історичних досліджень, так і для пізнання історії війни широкими масами читачів. У дослідженнях теми війни вчені не були вільні у своїх судженнях і оцінках, виборі матеріалів і напрямів дослідження, що залежало від ідеологічно-політичних рамок, які існували в історичній науці, так само як і в соціокультурному просторі всього радянського суспільства. Партійно-державне керівництво робило ставку на «консервативну стабільність». Прийнятий курс вимагав не піднімати гострих, незручних для влади проблем минулого. З одного боку, дуже докладно розглядалися основні аспекти війни, з іншого – був відсутній критичний, проблемний підхід, формувалася той стиль, який багато в чому визначав підхід до висвітлення війни у наступному: вивірена та правдива, без гострих кутів історія.

У контексті цієї політики праці С. І.-Я. Борового дозволяють стверджувати, що вчений належав до «конформістських» гілок «середньорадянської» (1941–1964) та «пізньорадянської» (1964–1991) генерацій вчених, відповідно запропонованої нами концепції ідентичності представників академічної спільноти [12–15], первинна соціалізація якої відбувалася у перші післяреволюційні роки за умов становлення радянської системи. Основами формування їх цінностей були революційний романтизм, пролетарський інтернаціоналізм та радянський патріотизм у рамках колективної соціалістичної свідомості та партійно-державного патерналізму. Вторинна соціалізація представників цієї генерації відбулася у роки Другої світової війни та повоєнний період на тлі поступового «згасання» сталінського тоталітарного режиму та соціально-політичної лібералізації у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. Представників цієї генерації можна віднести до епохи «швидкісного» «соціального ліфта», коли протягом близько двадцяти років вони жили поперемінно в умовах політичних репресій 1940-х – першої половини 1950-х рр. У наступне десятиліття вони отримали відносну свободу у творчості та праві вибору тематики наукових досліджень, а починаючи з другої половини 1960-х рр. знову відчули утиски та обмеження у виборі та здійсненні професійної діяльності.

Примітки

¹ Наприклад, див.: Бровер И. Советские патриотки у станков куют победу над фашизмом / Акад. наук СССР, Ин-т экономики. М. : Профиздат, 1941. 32 с. ; Вайнштейн О., Гуковский М., Полетика Н. Железом и кровью. Судьбы гитлеровской Германии в зеркале истории. М. : Госполитиздат, 1941. 32 с. ; Вайнштейн О.Л. Внутреннее положение гитлеровской Германии / Ленингр. гос. ун-т. Саратов : Саратов. обл. гос. изд-во, 1943. 47 с. [та ін.].

² Висловлені М.Л. Рубинштейном положення у книжці «Русская историография» були неоднозначно сприйняті на нарадах радянських істориків у ЦК ВКП(б) у травні-червні 1944 р. [17], а також у березні 1948 р. у зв'язку з ідеологічною кампанією боротьби з буржуазним об'єктивізмом. Див.: Вотинов А. Обсуждение книги Н.Л. Рубинштейна «Русская историография». *Вопросы истории*. 1948. № 6. С. 126–135 ; Шаханов А.Н. Борьба с «объективизмом» и «космополитизмом» в советской исторической науке: «Русская историография» Н.Л. Рубинштейна. *История и историки, 2004 : историогр. вестн.* М., 2005. С. 186–207 ; Корзун В.П., Колеватов Д.М. «Русская историография» Н.Л. Рубинштейна в социокультурном контексте эпохи. *Диалог со временем: альм. интеллектуальной истории*. 2007. № 20. С. 24–62 ; Корзун В.П., Колеватов Д.М. Историки в фокусе кампаний по борьбе с космополитизмом. «Русская историография» Н.Л. Рубинштейна: меняющийся образ науки. *Трансформация образа советской исторической науки в первое послевоенное десятилетие*, вторая половина 1940-х – середина 1950-х гг. М., 2011. С. 323–372 [та ін.].

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 1.
2. ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2.
3. ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 3.
4. ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 2.
5. ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 12.
6. Боровой С. Воспоминания / С. Боровой. – М. ; Иерусалим, 1993. – 384 с.
7. Боровой С. Сбор материалов по истории войны – дело большой важности / С. Боровой // Ленин. путь. – Самарканд, 1943. – 9 апр.
8. С. Я. Боровой (1903–1989) / Р. Ш. Ганелин, С. К. Лебедев, Я. С. Лурье, А. Г. Тартаковский // Отечествен. история. – 1994. – № 3. – С. 161–170.
9. Конференция по вопросам истории Отечественной войны на Украине // Большевик. знамя. – 1946. – 27 февр.
10. Кульчицкий С. В. Памяти Саула Яковлевича Борового (1903–1989 гг.) / С. В. Кульчицкий // Ист. зошити. – 1991. – № 4. – С. I–III.
11. Левченко В. В. Генерації одеських вчених-істориків 1920–1944 рр.: ідентифікація, склад, особливості / В. В. Левченко // Сугдейський зб. – 2019. – Вип. 2 (VIII). – С. 404–427.
12. Левченко В. В. Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси / В. В. Левченко // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 157–176.
13. Левченко В. В. Колізії Саула Борового при отриманні наукових звань і степенів / В. В. Левченко // Евреи Европы и Ближнего Востока: культура и история, языки и литература : материалы Междунар. науч. конф. (Санкт-Петербург, 22 апр. 2018 г.). – СПб. : Изд. дом «Алеф-Пресс», 2018. – С. 176–184.
14. Левченко В. В. Наукове співтовариство одеських істориків першої половини ХХ століття крізь призму генераційних процесів: теоретичний аспект / В. В. Левченко // Позитивізм: рефлексії щодо класичної моделі історіописання : матеріали круглого столу (Харків, 29 листоп. 2016 р.). – Харків : Апостроф, 2016. – С. 220–230.
15. Левченко В. В. «Пролетарсько-революційна» автобіографія – запорука приналежності до «ранньорадянської» генерації вчених (на прикладі наукового співтовариства гуманітаріїв Одеси) / В. В. Левченко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: іст. та філос. науки. – 2019. – Вип. 29. – С. 74–89.
16. Народа обласної комісії по історії Вітчизняної війни // Чорномор. комуна. – 1946. – 26 берез.
17. Новые документы о совещании историков в ЦК ВКП(б) (1944 г.) // Вопросы истории. – 1991. – № 1. – С. 188–205.

18. Республиканская конференция по истории Отечественной войны на Украине // Правда Украины. – 1946. – 5 марта.
19. Сидоренко Ф. Героические подвиги заносятся в историю / Ф. Сидоренко // Большевик. знамя. – 1946. – 10 авг.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 1.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 2.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 3.
- [4]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 2, dossier 2.
- [5]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 2, dossier 12.
- [6]. Borovoy S. *Vospominaniya*. [Memories]. M., 1993, 384 p.
- [7]. Borovoy S. Sbor materialov po istorii voyny – delo bolshoy vazhnosti [The collection of materials on the history of the war is a matter of great importance]. *Leninskiy put* [Leninist way], Samarkand, 1943, april 9.
- [8]. R. Sh. Ganelin, S. K. Lebedev, Ya. S. Lure, A. G. Tartakovskiy S. Ya. Borovoy (1903–1989) [S. Ya. Borovoy (1903–1989)]. *Otechestvennaya istoriya* [National history], 1994, no. 3, pp. 161–170.
- [9]. Konferentsiya po voprosam istorii Otechestvennoy voyny na Ukraine [Conference on the History of the Patriotic War in Ukraine]. *Bolshevistkoe znamya* [Bolshevik banner], 1946, february 27.
- [10]. Kulchitskiy S. V. Pamyati Saula Yakovlevicha Borovogo (1903–1989 gg.) [In memory of Saul Yakovlevich Borovoy (1903–1989)]. *Istorychni zoshytysty* [Istorychni zoshytysty], 1991, no. 4, pp. I–III.
- [11]. Levchenko V. V. Heneratsii odeskykh vchenykh-istorykiv 1920–1944 rr.: identyfikatsiia, sklad, osoblyvosti [Generations of Odessa scholars-historians of 1920–1944: identification, composition, features]. *Suhdeiskiy zbiryk* [Судейський збірник], 2019, iss. 2 (VIII), pp. 404–427.
- [12]. Levchenko V. V. Intelktualna biohrafiia – kluchova model doslidzhennia istorii heneratsii vchenykh-istorykiv Odesy [Интеллектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси]. *Ukrainska biohrafiystyka* [Biographistica Ukrainica], 2016, iss. 14, pp. 157–176.
- [13]. Levchenko V. V. Kollizii Saula Borovogo pri poluchenii nauchnykh zvaniy i stepeney [Коллизии Саула Борового при получении научных званий и степеней]. *Yevrei Yevropy i Blizhnego Vostoka: kultura i istoriya, yazyki i literatura: materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii* (Sankt-Peterburg, 22 apr. 2018 g.) [Jews of Europe and the Middle East: culture and history, languages and literature: materials of the International scientific conference (St. Petersburg, April 22, 2018)]. Sankt-Peterburg, 2018, pp. 176–184.
- [14]. Levchenko V. V. Naukove spivtovarystvo odeskykh historykiv pershoi polovyny KhKh stolittia kriz pryizmu heneratsiinykh protsesiv: teoretychnyi aspekt [The scientific community of Odessa historians of the first half of the twentieth century through the prism of generational processes: a theoretical aspect]. *Poztyvizm: refleksii shchodo klasychnoi modeli istoriopyssannia: materialy kruhloho stolu* (Kharkiv, 29 lystopada 2016 r.) [Positivism: Reflections on the Classical Model of Historiography: Round Table Proceedings (Kharkiv, November 29, 2016)]. Kharkiv, 2016, pp. 220–230.
- [15]. Levchenko V. V. «Proletarsko-revoliutsiina» avtobiografiia – zaporuka prynalezhnosti do «rannoradianskoi» heneratsii vchenykh (na prykladi naukovo spivtovarystva humanitariiv Odesy) [«Proletarian-revolutionary» autobiography – a guarantee of belonging to the «early Soviet» generation of scientists (on the example of the scientific community of humanities in Odessa)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriia: Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istoriia ta filosofii nauky* [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin 'History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences']. 2019, iss. 29, pp. 74–89.
- [16]. Narada oblasnoi komisii po istorii Vitchyzniano viiny [Meeting of the regional commission on the history of the Patriotic War]. *Chornomorska komuna* [Black Sea commune], 1946, march 26.
- [17]. Novye dokumenty o soveshchanii istorikov v TsK VKP(b) (1944 g.) [New documents on the meeting of historians in the Central Committee of the CPSU (b) (1944)]. *Voprosy istorii* [Questions of History], 1991, no. 1, pp. 188–205.
- [18]. Respublikanskaya konferentsiya po istorii Otechestvennoy voyny na Ukraine [Republican conference on the history of the Patriotic War in Ukraine] *Pravda Ukrainy* [Truth of Ukraine], 1946, march 5.
- [19]. Sidorenko F. Geroicheskie podvigi zanosyatsya v istoriyu [Heroic deeds are recorded in history]. *Bolshevistkoe znamya* [Bolshevik banner], 1946, august 10.

Надійшла 06.04.2022 р.

ДОДАТОК

Реєстр праць С. І.-Я. Борового з історії Другої світової війни

1. Сбор материалов по истории войны – дело большой важности / С. Боровой // Ленинский путь. – Самарканд, 1943. – 9 апр.
2. Отзыв о работе профессора К.П. Добролюбского «Черные дни немецко-румынской оккупации» (5 апр. 1945) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 6–6 зв.
3. Деятельность подпольной организации и партизанского отряда «Буревестник» / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 5. – Отд. отт. из: Партизанское движение в Одесской области (Одесса, 1945).
4. Создание истории Великой Отечественной войны – всенародное дело / С. Боровой, Н. Матяш // Большевик. знамя. – 1946. – 19 марта.
5. Конец одной карьеры / С. Боровой // Большевик. знамя. – 1946. – 4 июня.
6. Рецензия на лекции тов. Рачицкого по истории Одессы (2 янв. 1947) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 12.
7. «Суд народов» / С. Боровой // Большевик. знамя. – 1947. – 10 янв.
8. «Музей обороны Одессы» (февр. 1947) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 19.
9. Отзыв об экспозиционном плане «Музея обороны Одессы» (15 дек. 1947) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 31–31 зв.
10. Одеса в радянській художній літературі / С. Я. Боровой // Героїчна Одеса : літ.-худож. і публіцист. альм. – Одеса : Одес. обл. вид-во, 1947. – С. 121–134.
11. Отзыв о работе И.И. Поляка «Сдвиги в промышленности Самаркандской области в годы Отечественной войны» (4 июня 1948) / С. Я. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 42–43.
12. Замечания на план-схему «Украинская ССР в Великой Отечественной войне» (3 окт. 1949) / С. Я. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 54–54 зв.
13. Отзыв о диссертации П.А. Некрасова «Борьба трудящихся Кировоградской области против немецко-фашистских оккупантов (1941–1944 годы)» (22 мая 1952) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 99–103 зв.
14. Отзыв об автореферате диссертации Л.А. Тереховой «Угольная промышленность Советского Союза в годы Великой Отечественной войны» (13 апр. 1963) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 15–15 зв.
15. Отзыв на автореферат диссертации С.П. Лаута «Колхозное крестьянство Советской Украины в годы Великой Отечественной войны» (17 дек. 1965) / С. Я. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 59–59 зв.
16. Отзыв об автореферате диссертации С. Абдинбекова «Потребительская кооперация Азербайджанской ССР накануне и в годы Великой Отечественной войны», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности «История народного хозяйства» (23 мая 1977) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 168–168 зв.
17. Отзыв на автореферат диссертации Г.И. Олехнович «Народное хозяйство Белоруссии в условиях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.», представленной на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности «История народного хозяйства» (23 мая 1977) / С. Боровой // ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 180–183.
18. Гибель еврейского населения Одессы во время фашистской оккупации / С. Боровой // Ист. зошити. – 1991. – № 4. – 33 с. – Препринт.
19. Гибель еврейского населения Одессы во время румынской оккупации / С. Я. Боровой // Катастрофа і опір українського єврейства (1941–1944): нариси з історії Голокосту і опору в Україні. – Київ, 1999. – С. 118–153.

Levchenko V. V.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),

Associate Professor at the Department of ukrainoznavstvo, historical, legal and linguistic disciplines

Odessa National Maritime University

34 Mechnikov St., Odessa, 65029, Ukraine

tel.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**WORKS S. I.-YA. BOROVY ON THE HISTORY
OF THE SECOND WORLD WAR**

The published and unpublished scientific and journalistic works on the history of the World War II by the Odessa historian S. I.-Ya. Borovoy are considered in the article. An attempt was made to objectively analyze the data of scientific works, their significance for studying the history of the World War II, to identify positive and negative sides in them in the context of the development of Soviet historical science, to understand their historiographic and methodological value, influence on modern historical science and the current perception of the events of the World War II. The result of the active participation of S. I.-Ya. Borovoy in the scientific and organizational work on the study of the history of the World War II was the publication of his works, which were defined as a task of national importance, as evidenced by the fact that the work of the scientist was carried out on the basis of a special government decision to create Commissions on the history of the Great Patriotic War at the union, republican, regional and district levels with the support of the relevant levels of the Communist Party, which determined their activities political and ideological orientation. His first articles were written on the basis of collected materials, documents, testimonies of eyewitnesses and participants in the events. The content of these articles was aimed at raising the mass consciousness of society, which contributed to the manifestation of the patriotic spirit in the course of a fierce confrontation, the willingness to endure everyday hardships in order to protect the country, to sacrifice personal interests in the name of preserving and strengthening statehood. Particular attention was paid to the heroic struggle of the Soviet people at the front, in the ranks of the partisan movement, and selfless labor in the rear. The decisive importance of the activities of the Communist Party as a leading, inspiring force was constantly emphasized, which led to the formation of the fundamental ideological orientation of the Soviet era. The vices of ideological content in the works of S. I.-Ya. Borovoy were caused by the political situation that took place in the life of Soviet society, in particular in the studies of historians.

Keywords: S. I.-Ya. Borovoy, World War II, history of the war, Soviet historical science, historiography, generating.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**



УДК 096.1–028.61”1631”

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2022.1\(27\).256411](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2022.1(27).256411)

Фульмес Владислав Степанович,

протоієрей, доктор філософії, доцент,
проректор Волинської православної богословської академії
Градний узвіз, 5, м. Луцьк, Волинська обл., 43000, Україна
тел.: (033) 27 26 072
e-mail: fulmes777@gmail.com
<https://orcid.org/0000–0003–1263–9808>

ЗАГОЛОВНІ ЛІТЕРИ «ТРІОДІ ЦВІТНОЇ» 1631 РОКУ

У даній статті коротко досліджено заголовні літери цінного видання друкарні Свято-Успенської Києво-Печерської лаври – «Тріоді Цвітної» 1631 року, один із примірників якої сьогодні зберігається в колекції стародруків наукової бібліотеки Волинської православної богословської академії.

Ключові слова: «Тріодь Цвітна» 1631 року, заголовні літери, друкарня Свято-Успенської Києво-Печерської лаври, Волинська православна богословська академія.

Майстри української друкованої книги вписали яскраву сторінку в історію вітчизняної культури та книжкової спадщини. Вони створили видання, які є справжніми художніми шедеврами – з їх неповторним власним обличчям, особливою красою кириличних шрифтів, гравюраами, заставками, кінцівками, заголовними літерами та іншими елементами оформлення.

Одним із найдавніших центрів книгодрукування в Україні в XVI–XVIII ст. була друкарня Свято-Успенської Києво-Печерської лаври. Упродовж безперервного трьохсотрічного існування вона була провідним церковно-просвітницьким центром на українських землях. За цей час друкарня випустила чимало богослужбових книг [2, с. 267–268]. До когорти кращих її ілюстрованих видань належить «Тріодь Цвітна», датована 1 червня 1631 року [3]. Один примірник цієї цінної та рідкісної на сьогодні книги зберігається у фонді стародруків наукової бібліотеки Волинської православної богословської академії.

Велику мистецьку цінність «Тріоді Цвітної», окрім розкішних гравюр, чудових заставок, кінцівок та інших прикрас, додають майстерно виконані заголовні літери. Відомий український мистецтвознавець Микола Макаренко про важливість дослідження заголовних літер у художньому оздобленні українських стародруків зазначав: «Текст завжди починається заголовною літерою, що сама одна заслуговує на окрему монографію. Її художні досягнення і розробленість надзвичайно високі. Дивна річ – і до цього часу ці літери не звертали на себе уваги. Кліше такої літери дуже часто містить у собі, крім самої літери, краєвиди, події, окремі постаті людини, звіра, птаха. Сама літера являє собою цікаву орнаментальну композицію. То вона обведена рамкою, то виступає самотійно, то вона не виходить за межі тексту, то на нього не вважає, іноді стоїть і на берегах аркуша» [1, с. 209–210].

«Тріодь Цвітна» 1631 року містить чимало заголовних літер різноманітних за розміром (від 7 до близько 40 мм за шириною) та художнім втіленням. Зустрічаються близько 150 заголовних літер. Усі вони переважно червоного кольору, одна – чорного. Проаналізувавши їх, можемо виділити два види заголовних літер у цьому цінному виданні: літери вкриті орнаментом та літери з орнаментально-сюжетними композиціями.

Найпоширенішими є заголовні літери на прямокутних дошках, де обведена чітким контуром літера яскраво вирізняється на заповненому рослинним орнаментом різного ступеню стилізації тлі. Усю композицію окреслює рамка. Рідше зустрічаються заголовні літери, загальну композицію яких не оточує рамка. Трапляються заголовні літери на квадратних дошках, де літера розташована не лише на рослинному орнаменті, але й містить зображення ангела, путті, кентавра із луком, птаха, єдиного рога та ін. Наприклад, літера «А» зображена з ангелом, літера «Б» зустрічається із зображенням птаха та ангела, а літера «В» має ще кілька варіантів: на одній зображення лані майстерно вплетене в орнамент, в іншому – зображення ангела, а третій варіант – з квіткою та рослинним орнаментом. Для зображення заголовної літери «П» використано архангела. Для зображення літери «Т» служать композиції кентавр з луком, птах та ін. Цікавим є зображення літери «Т» із сюжетним зображенням мідного змія. Як відомо, за ремствування євреї були покарані Богом появою безлічі отруйних змій, які жалили людей. Євреї розкались і просили Мойсея помолитися за них Богові. Господь повелів Мойсеєві зробити мідного змія і повісити на знамено. І хто з ужалених зміями, дивився з вірою на мідного змія, той залишався живим. Заголовна літера «И» виконана у сюжеті творення світу, а літера «Р» зображена на фоні єдиного рога. Літера «С», окрім традиційного рослинного зображення, має зображення ангела, а також зображення з Ісусом Христом, святим та храмом у нижньому куті.

Таким чином, друкована книга, її оформлення й ілюстрування відіграли велику роль у духовному та культурно-мистецькому житті українського народу. Завдяки розкішним гравюрам, чудовим заставкам, кінцівкам, майстерно виконаних заголовних літерах та інших прикрас печерські видання, зокрема «Тріодь Цвітна» 1631 року, не мали собі рівних, чим залишили помітний слід в історії українського друкарства та книжкової спадщини. Для поціновувачів мистецтва книги перспективою подальшого дослідження може стати вивчення тематики, іконографії та художньо-стилістичних особливостей заголовних літер цього цінного видання.

Список використаних джерел та літератури

1. Макаренко М. Орнаментация української книги XVI–XVIII ст. / М. Макаренко. – Київ : Держвидав України, 1926. – С. 209–210.
2. Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко. – Київ : Либідь, 1994. – 448 с.
3. Тріодь Цвітна. – Київ : Вид-во Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, 1631. – 8, 828, 2 с.

References

- [1]. Makarenko M. *Ornamentatsiia ukrainskoi knyhy XVI–XVIII st. [Ornamentation of the Ukrainian book of the XVI–XVIII centuries]*. Kyiv, 1926, pp. 209–210.
- [2]. Ohienko I. *Istoriia ukrainskoho drukarstva [History of Ukrainian printing]*. Kyiv, 1994, 448 p.
- [3]. *Triod Tsvitna [Floral Triodion]*. Kyiv, 1631, 8, 828, 2 p.

Надійшла 03.04.2022 р.

ІЛЮСТРАЦІЇ



Іл. 1. Зображення заголовної літери «А».



Іл. 2. Зображення заголовної літери «Б».



Іл. 3а. Зображення заголовної літери «В».



Іл. 36. Зображення заголовної літери «В».



Лл. 4. Зображення заголовної літери «Г».



Лл. 5. Зображення заголовної літери «Д».



Лл. 6. Зображення заголовної літери «Е».



Лл. 7. Зображення заголовної літери «Ж».



Лл. 8. Зображення заголовної літери «И».



Іл. 9. Зображення заголовної літери «К».



Іл. 10. Зображення заголовної літери «М».



Іл. 11. Зображення заголовної літери «Н».



Іл. 12. Зображення заголовної літери «Q».



Іл. 13. Зображення заголовної літери «П».



Іл. 14. Зображення заголовної літери «Р».



Іл. 15. Зображення заголовної літери «С».



Іл. 16. Зображення заголовної літери «Т».



Іл. 17. Зображення заголовної літери «Х».



Іл. 18. Зображення заголовної літери «Ц».



Іл. 19. Зображення заголовної літери «Ч».



Іл. 20. Зображення заголовної літери «Я».



Іл. 21. Зображення заголовної літери «Т».

Fulmes V.S.,

archpriest, PhD, associate professor

Vice-rector of the Volyn Orthodox Theological Academy

5 Hradnyi uzviz, Lutsk, 43000, Ukraine

tel.: (033) 27 26072

e-mail: fulmes777@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1263-9808>

CAPITAL LETTERS OF THE «FLOWER TRIOD» OF 1631

It is difficult to imagine our word without a book. It accompanies a person throughout life and is a valuable source of knowledge and information. The masters of Ukrainian printed books have written a bright page in the history of national culture and book heritage. They have created editions that are true artistic masterpieces – with their unique shape, the special beauty of Cyrillic fonts, engravings, screensavers, endings, capital letters and other design elements. The printing house of the Kiev-Pechersk Lavra has published many liturgical books, among which a special place is occupied by the «Flower Triod», dated June 1, 1631. This is the first edition of the «Flower Triod» in Ukraine and today it is one of the rare editions. The book was published at a time when the Archimandrite of the Lavra was St. Petro Mohyla, who contributed to the development of book printing, education and paid great attention to providing national features for the printing house.

The «Flower Triod» is an extremely luxurious publication that contains many ornaments and wonderful engravings. It contains many capital letters of various sizes and artistic incarnations. There are about 150 different capital letters, mostly red, one – black.

This article briefly described the investigation of the capital letters of the valuable edition of the printing house of the Holy Dormition Kiev-Pechersk Lavra «Flower Triod» of 1631, one copy of which is now stored in the collection of old prints of the Volyn Orthodox Theological Academy. Analysis showed that the two types of capital letters are observed in this valuable edition: letters covered with ornaments and letters with ornamental-plot compositions. Rich and varied themes, iconography, compositional and artistic and stylistic features of miniatures-illustrations of capital letters, their placement on the pages of the book, etc. open many new opportunities for the researcher of the art of books, which in turn will complement the glorious history of Ukrainian printing and book heritage.

Keywords: «Flower Triod» of 1631, capital letters, printing house of the Holy Dormition Kiev-Pechersk Lavra, Volyn Orthodox Theological Academy.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ



UDC 021.2:025.5:004(569.523)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256412](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256412)

Almahameed Mohammad Adnan,

Management Information System Department
Al Hussein Bin Talal University
Ma'an, Jordan p. B (20), 71111
e-mail: Mahameed@ahu.edu.jo
ORCID: 0000-0003-1871-1612

Sirhan Afaf A. Abu,

Department of Library and Information Science
Al Hussein Bin Talal University
Ma'an, Jordan p. B (20), 71111
e-mail: afaf@ahu.edu.jo
ORCID: 0000-0002-2059-3582

Tawalbeh Serhan A. Al,

Department of Library and Information Science
Al Hussein Bin Talal University
Ma'an, Jordan p. B (20), 71111
e-mail: satwlbh@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1406-0955

Almohtaseb Ahmad Ali,

Department of administration
Al Hussein Bin Talal University
Ma'an, Jordan p. B (20), 71111
e-mail: muhtaseb_ma@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1357-7987

Rawashdeh Omayma A. Al,

Al-Ahliyya Amman University
Amman, Jordan, 19328
e-mail: umaima_2010@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7723-779X

**A PROPOSAL FOR BUILDING AN INTEGRATED DIGITAL
LIBRARY OF MATERIALS RELATED TO PETRA CITY USING
THE GREENSTONE SYSTEM: USERS' PERSPECTIVES**

The study aims to examine the possibility of employing the Greenstone system to create a digital tourism library for the city of Petra. In this context, the study has derived three objectives such as; briefly explaining the stages of building a digital library using the Greenstone system, investigating students' opinions about the characteristics of the Greenstone system, investigating students' opinions about the materials and information that should be included in the digital library. The study adopted a survey-based methodology involving 50 students from Al Hussein

Bin Talal University. The questionnaire contained 31 questions, grouped into two sections. The results showed that the Greenstone system is appropriate to build a digital library, especially when solving some of the existing problems, and there is a high enthusiasm towards the establishment of the Petra Digital Library and it will greatly help researchers and tourists in obtaining information, which helps in developing the virtual tourism.

Keywords: Digital Library; Greenstone System; Jordan; Management; Al Hussein Bin Talal University; Petra City; Tourism.

Introduction

Petra is an ancient and historical city located in Ma'an Governorate in the south of the Hashemite Kingdom of Jordan (Hmood et al., 2018). It is well-known for its rock-carved structure and historical water-traction canal system (Universities in universe, 2021). It is known as the "pink city" because of the colors of its twisted rocks (Shniekat et al., 2021). In 1985, Petra town was selected as one of the Seven Wonders of the World in 2007 by UNESCO World Heritage (Comer, 2012). Recently, Petra is taken into consideration as the maximum appealing area for vacationers in Jordan, internationally. It is likewise one of the maximum essential traveler locations for international leaders (Alrwajfah et al., 2021). The ancient city of Petra was built by the Nabatean civilization. The archaeological city has tourist importance in Jordan (Ortloff, 2005). Prospective archaeologists have discovered statues of the gods (Aphrodite and Cupid), which are important and valuable discoveries because they provide more evidence about the ancient city of Petra in Jordan (Glueck, 1956). They were found by a mission from North and East Carolina Universities (Perry, 2016).

With the beginning of the orientalist journeys to the Arab world in the 19th century, Petra was discovered in 1812 AD by the Swiss orientalist Johann Ludwig Burckhardt, who had learned the Arabic language and studied Islam in Syria (Suwaed, 2016). His book was printed in 1828 titled "Tours in Syria and the Holy Land" which contains pictures of Petra (Ben-Arieh, 1972). The city has religious and historical significance for the three Abrahamic religions, and the Jews believe that it contains the most valuable secret, which is known as the Ark of the Covenant, which contains the Ten Commandments that God gave to Moses (Plate, 2015). In addition to the presence of Aaron's cane in it, there is a shrine of Aaron in Petra (Tuttle, 2013). The Jordanian city of Petra was chosen among the list of the seven "new" wonders after a controversial popular vote that lasted for months, with the participation of 70 million people (Marcovitz, 2009).

Center for Documents and Manuscripts at the University of Jordan

The center for documents and manuscripts established at the University of Jordan undertook the task of collecting documents, manuscripts, records of Islamic courts, and endowments in the Levant and newspapers. It also collected reports, maps, trips, novels, files, notes, and photos of Petra city to preserve and document them according to the scientific principles. It includes the following (Centre for Documents and

Manuscripts, n.d):

- The original manuscripts (800) available in the center includes those that combine the manuscript with the old stone edition. They were photographed micro-filmically.
- Illustrated manuscripts are in two forms: Photostatic containing 300 manuscripts and film photocopies (microfilm) containing 30,000 manuscripts.

All these manuscripts were obtained from the following countries (Centre for Documents and Manuscripts, n.d):

- The United States of America: Libraries: Princeton, Michigan, Harvard, Yale, Columbia, Chicago, American Medical Library, Washington, Yale Medical Library, New York Library, Newberry Library – Chicago, Detroit Museum. Canada: Miguel University.
- United Kingdom: All medical manuscripts kept at the Institute: The Wellcome Historical Medical Library, Chesterpiti Library, Mangana Library, as well as manuscripts photographed from the British Museum and the British Library, Oriental and African Studies Library / University of London, University of Cambridge Library, Bodleian Library – Oxford. Belgium: University of Louvain Library.
- Netherlands: Leiden. Germany: Mauritanian manuscripts kept at the University of Hamburg, State Library – Berlin, Tübingen University Library. Switzerland: Arabic manuscripts in the Hebrew University Library.
- France: Paris National Library. – The Turkish Republic: Libraries of Shahid Ali, Fateh, Damad Ibrahim, Asaad Effendi, Noor Osmaniye, Bashir Bubu, Atef Efendi, Bagdali Wehbe, Koprillo, Lalli, Sulaimaniyah.
- Iran: University of Tehran. India: Batna Library. Palestine: Most of the manuscripts available were photographed in the following places: Jerusalem, Nablus, Hebron, Jaffa, and Acre.

Recordings in Contemporary History of Jordan

The recordings in the contemporary history of Jordan include the video and pictures of the documents of the Noble Sanctuary in Jerusalem from Saint Katrina's Library, Sinai (Centre for Documents and Manuscripts, n.d):

- Pictures of a group of papyrus preserved at the University of Heidelberg in Germany, and the Albertina Museum / Vienna – Austria (Photostat).
- Pictures of all the financial documents related to the Levant in the sixteenth and early seventeenth centuries (200,000) snapshot.
- Copies of British documents related to the Arab Orient until the year 1951 AD. – Copies of the documents of the Ottoman Foreign Ministry.
- Copies of the American documents related to the region until 1943.
- Pictures of French documents related to the Arab East.
- Pictures of German documents related to the Levant.
- Pictures of a section of the Spanish documents (Salamanca).

- The Ottoman records of the municipality of Nablus.
- A group of rare photos taken by travelers during their trip to the Levant and Egypt.
- Collection of documents on Iraq during the Hashemite period (picture from Germany and the United States of America).
- Archive Editions collection of documents related to all Arab Asian countries.
- British administration reports on Jordan and Palestine during the mandate period.
- A set of mission documents for the Eastern Church, which was based in Jerusalem, on Jordan and Palestine.
- Part of the Hejaz Railway documents.
- Documents and notes for some figures that lived in the late Ottoman period and the beginning of the era of the emirate.

Greenstone digital library system

The Greenstone digital library system is a free open-source software for building and retrieving information collection. It comprises of effective full-text searching and metadata-based browsing facilities that are easy to use. Moreover, they are easily maintained, augmented, and rebuilt. The system is extensible as it contains software “plugins” to support different document and metadata types (Witten et al., 2001). It may be also to accumulate locally produced collection of information or build a repository (Jose, 2007). Numerous documents and meta-data standards are implemented into Greenstone (Mayer & Rauber, 2006). The Greenstone digital library can deal with documents in PostScript, Excel formats, PDF, Word, HTML, PowerPoint, and PostScript, metadata in ProCite, CDS/ISIS, MARC, and Dublin Core; and images in GIF, PNG, JPEG, and TIFF formats (Witten & Bainbridge, 2005). Demands are created by multimedia in several formats including MIDI, QuickTime, and MP3 for documenting and creating conversion facilities. For example, users' meta-data aspects can be changed from one metadata scheme to another by developing options interactively as they embed documents from one collection to another (Parvez et al., 2012). On the other hand, they can either utilize a default mapping to convert MARC records to Dublin Core or define their crosswalk file. Dynamic digital library standards are further stimulated (Witten et al., 2001). Web mirroring software is also embedded in Greenstone so that complete sites can be downloaded via the HTTP protocol, to a predefined depth, and consumed into a collection (Bainbridge, 2021). From an Open Archives Initiative server, meta-data can interactively be consumed, and any Greenstone collection can be ingested over the Open Archives Initiative Protocol for metadata harvesting (Buchanan et al., 2005). Greenstone collections can be disseminated into the METS meta-data transmission standard and encoding, and METS collections can be embedded into Greenstone. An alternative has been integrated that facilitates end-users, specifically librarians even non-computer specialists, for exporting a collection from Greenstone and importing it into DSpace program (Parichi & Nisha, 2015).

It is necessary to establish digital libraries in scientific institutions through open-source systems, considering the high costs of establishing digital libraries using commercial software. It is a good option when budgets are low (Amollo, 2013). Digital libraries are very important in supporting scientific research as it helps researchers to access a vast amount of information with minimal effort and time. A Digital library is a collection of digital objects, including text, video, and audio, along with methods for access and retrieval, and for selection, organization, and maintenance of the collection (Witten et al., 2000). Jose, (2007) recommended the creation of digital libraries in all scientific institutions using open source systems as a good economic option in low economic budgets. Open-source software means that computer software is used, studied, modified, or improved without restrictions (Lougee-Heimer, 2003). It is also possible to copy and circulate it with or without modifications. Often this software is free, but it may require a fee sometimes. The most important element is that they are made available with a free license and public with the publication of their source code. Open-source software must have four freedoms (Colford, 2009).

- Freedom of use of the system for any purpose.
- Freedom of study and amend the system.
- Freedom of copying the system to anyone else who wants it.
- Freedom to develop the system and improve it to show it to others (freedom of improvements).

The source code of systems must be available to all for ensuring effectiveness of these four freedoms, especially, modification, development, and improvement (Stallman, 2002; Lakhani & Von Hippel, 2004). Likewise, any beneficiary of these systems or any developer or designer will not need to ask permission from anyone to exercise these four freedoms. He/she can use the system that suits him/her for any purpose without the need to inform any party to do so. The Greenstone system is an open-source global system and it is characterized by its flexibility in organizing all forms of digital information sources and supports most of the world's languages (Han, 2004).

Examples of digital library projects:

Virtual Manuscript Library of Switzerland: Since 2005, e-codices have been digitizing manuscripts from all regions of Switzerland. During the first two years of the project, 130 manuscripts from the Abbey Library were published online on the CESG website. "Virtual Manuscript Library of Switzerland" e-codices offer free online access to medieval and early modern manuscripts from public and church-owned collections as well as from numerous private collections. E-codices has been integrated into Swiss universities' national program "Scientific information" for the establishment of digital infrastructure. E-codices works cooperatively worldwide with several hundred specialists who are performing research on Swiss manuscripts (Virtual Manuscript Library of Switzerland, n.d).

World Digital Library (WDL): This collection contains cultural heritage materials and documents gathered during the Digital Library project, including thousands of materials contributed by organizations worldwide and content from Library of Congress collection. Launched in 2009, the World Digital Library was a project of the U.S. Library of Congress, with the support of UNESCO, and contributions from libraries, archives, museums, educational institutions, and international organizations around the world. The WDL sought to preserve and share some of the world's most important cultural objects, increasing access to cultural materials and significant historical documents to enable discovery, scholarship, and use (World Digital Library, n.d). The National Digital Library of Korea is located on Banpo-ro in Seocho-gu, Seoul. It is also known as a "dibrary", it was opened in 2009 after years of construction starting in 2002. The budget for the library was 102 million USD. The size of the library is 38,013.39 square meters, containing 8 floors. These floors included space for the collection and user services of digital resources, offices and, books. Facilities allow access to over 800 libraries and other institutions around the world, including the Library of Congress, and more than 264 million pieces of content. The TV studio and user-created content (UCC) studio contain camcorders and lighting facilities, allowing users to produce, edit and display their own UCC sounds and images. Access is available to all international users (National Digital Library Opens New Doors, n.d).

The National Digital Library Project (NDLP) was launched in 2005. The National Library of China (NLC) is the largest collector of traditional Chinese materials. Collections of the NLC totaled 26,980,000 materials. These huge collections enable the NLC to provide information service to the central government and other governmental organizations, educational, scientific, and research institutions. The National Digital Library Project includes the following objectives (National Digital Library) (Dawei & Yigang, 2010).

- collecting, producing, and preserving Chinese digital materials to establish the largest Chinese digital information preservation database;
- constructing the hardware and software platform to support the life cycle management of digital materials;
- providing high-quality Chinese digital resource services both at home and abroad, through the Internet, to build the biggest Chinese digital resources service base; and
- building a resource delivery and service system that uses the NLC as the operational core, and uses other major domestic libraries as its supplemental service locations, so as to support other major regional and special digital libraries.

Significance of the study

This study examines the possibility of creating an integrated digital library with high-quality services through the open-source Greenstone program for materials of Petra city and tourism. The importance of the digital library is due to the importance

of Petra city itself. In addition, the importance of the neglected materials of the city. The establishment of a digital library will make them available to all researchers in the world. This will support scientific research in university and society, as well as support tourism and contribute towards its development. Greenstone is important in creating a structured digital library that includes a very powerful search and retrieval engine as it has the ability to link with smart and big data applications; moreover, it is a free, open-source system that should be exploited and monetized.

Study Aim and Objectives

The study aims to examine the possibility of employing the Greenstone system to create a digital tourism library for the city of Petra. Three objectives are derived:

- Briefly explain the stages of building a digital library using the Greenstone system.
- Investigate students' opinions about the characteristics of the Greenstone system and its suitability.
- Investigate students' opinions about the materials and information that should be included in the digital library.

Literature Review

The interest in design science research has been elevated as core to information systems studies over the past two decades. The objective of a design science research project is to encompass the limitations of organizational and human abilities by designing novel and dynamic artifacts illustrated by models, instantiations, methods, and constructs (Cronholm & Göbel, 2016). From a wider perspective, digital science research intends to integrate knowledge of how things can and must be arranged or constructed for achieving a predefined series of objectives, often by human agency (Bisandu, 2016). For instance, design knowledge in information science paradigm encompasses knowledge for structuring and constructing a database system, for aligning information systems with organizational strategy, for modeling business procedures, and for delivering data analytics for effective decision-making (Arnott & Pervan, 2016).

Design science research in information systems has been encompassed for creating substantial societal and economic influence. Design science research, beyond the information system field, is a core research paradigm in numerous other areas such as business, economics, architecture, engineering, and other information technology-associated paradigms for the development of new solutions to appropriate design issues (Hevner et al., 2019). Design science research is fundamentally positioned for making both practice and research contributions to the digital innovation field with its emphasis on the design and deployment of innovative artifacts. Digital disruption is the authenticity of digital technologies in the outcome and procedure of innovativeness (Baskerville et al 2018).

Combinations of physical and digital elements are emphasized in digital disruption for producing new products. Digital innovation research, contrary to process innovation

research, has emphasized service and product innovation via digital technologies. Digital innovation is fundamentally becoming an innovative paradigm and research emphasizes upon the fields of innovation, organizational design, information systems, strategic management, and entrepreneurship (Djamasbi et al., 2016). The field of digital innovation includes information digitization, innovation management with a greater variety and reach of disruption across organizational limitations, digitally-enabled generation, and new digital technologies. It has been observed that digital innovation is viewed across a wide range of disciplines as essential importance (Vom Brocke et al., 2017). Seshaiyah & Veeraanjaneyulu (2009), explained the building of an institutional repository using the Greenstone Digital Library system. The study examined the characteristics and benefits of Greenstone in building and distributing digital library collection. The study showed that this system was produced by the New Zealand Digital Library that provides a new way to organize information and publish Online or on CD. Special features include its suitability for both Windows and Unix, effective full text searching and metadata-based browsing facilities, and the collection contains texts, pictures, music, audio, video, etc. Software requirement includes Windows with IIS, Java 2 Runtime Environment, Web browser, ImageMagick, and GSDL 2.70. The steps for software installation were also specified

Wittens et al. (2001), provided information on an open source digital library system, Greenstone, as a comprehensive system for creating and presenting groups of millions of documents, including text, images, audio and video. Collections can be easily maintained and automatically rebuilt. Greenstone builds full-text indexes from the document text and from metadata elements such as title and author. Indexes can be searched for specific words, logical combinations, phrases, and results arranged by relevance or ordered by metadata element. It automatically creates all search and browse structures from the same document. Unicode is used all the time, allowing any language to be processed and displayed in a consistent manner. The digital library software will not become comprehensive enough to meet the needs of the world with the richness and flexibility that users deserve and is only provided through international collaborative efforts.

Sonkar et al. (2005), discussed the issues related to building a digital library of newspaper extracts and applying the “Greenstone Digital Library” system in developing this collection. The study concluded that the digital library would provide a comprehensive set of services on the web as a global search library. Greenstone offers dozens of collection and represents the latest in digital library research using Greenstone as a medium. It helps to create different types of groups like sound. Video collection, images, texts, and multimedia, the collection includes a great extra effort to digitize thousands of newspaper clippings; while, GSDL offers a dynamic platform for knowledge organization and retrieval.

Anuradha & Sivakaminathan (2009), discussed the implementation of available open-source digital library system that facilitate indexing and searching of full-text documents in various formats. An effort has been made to enable the full-text search

feature in a widely-used open source library automation package by integrating it with the open-source digital library system. Koha is widely used, among the open-source ILAP. GSDL is a very common DLS. Both systems meet library standards such as SRU / W, Z39.50, and import MARC records. Search and retrieval are used through the URL (SRU) function available in both Koha and GSDL to facilitate Koha's full-text search. The SRU request is then sent to the GSDL from Koha to search for full text. Greenstone is a complete collection of software for building, publishing, and distributing digital library collection, either online or on CD. It complies with many library standards such as SRU / W, Z39.50, and the import of MARC records. These features in Greenstone make it a very good choice to integrate with the Library Automation Package for full-text indexing and searching. It was produced by the New Zealand Digital Library Project at the University of Waikato and developed and distributed in cooperation with UNESCO and Human Info NGO.

Begum et al. (2012), indicated that Greenstone Digital can be used to build open source library collections. The problems highlighted by the study are analyzed to determine their potential source in the social context of the Greenstone development environment. However, the present study discusses the characteristics of open source software development affecting the usability of the resulting software products. A vital contradiction must be experienced for achieving an exact understanding and realization of design science as an information system research paradigm. Design is both a product and a process. It explains numerous artifacts and processes in the information system world. A problem-solving paradigm has been supported through this platonic design view that constantly transforms perspective between designed artifacts and procedures for similar complicated issues (Rathee et al., 2020).

The design process is a combination of professional activities that generate an innovative product. The assessment of the artifact then offers feedback information and a better comprehension of the issue for improving both the design process and quality of the product. This build-and-assess loop is usually simulated a number of times prior to the final design artifact being created. The design science researcher must be aware to evolve both the design artifact and process as part of the research throughout this creative process.

Methodology

The study used an experimental approach by creating an experimental digital library to examine the suitability of the Greenstone system, where a group of students (50) from the library department at Al Hussein University created an experimental digital library searched and retrieved materials, and then their opinions were taken. Then, this study used the survey method to investigate students' opinions about the characteristics of the Greenstone system and its suitability, and their opinions about the materials and information that should be included in the digital library. The study was conducted at Al-Hussein Bin Talal University in the year 2021.

The questionnaire contained 34 items, grouped into two sections: Questions about the user's opinion of the digital library created using the Greenstone system (17); Questions about the materials and information that should be included in the digital library (17).

The questionnaire was based on Likert scale ranging from strongly disagree to strongly agree. The response levels were categorized as follows;

- Low level of approval, if the arithmetic mean ranges between (1–2.33).
- Intermediate level of approval, if the arithmetic mean ranges (2.34–3.67).
- High level of approval, if the arithmetic mean ranges (3.68–5).

Applied Experimental Method

Short Stages of Building Digital Library using Greenstone (These stages were implemented and examined by library students at Al-Hussein Bin Tala University University). A screenshot of the stages will be made for the Greenstone system that has been downloaded from the system's official website (Greenstone Digital Library Software. (n.d).

The First Stage: Creating Documents

- Create a folder for each type of document, for example, grouping Word processor documents into a separate folder, as well as for PDF documents in a separate folder for them, and so on.
- The files are named based on the objective content and language of the text, provided that the file name reflects the subject of the document, for example, "the history of Petra," "the geography of Petra," "tourism," the economy, or "social life", and can add numbers for files in same subjects.

The Second Stage: Download the System and Initial Settings

Download Greenstone to your computer and take a set of steps to configure the system settings to suit the language, font size and system style requirements as shown in figure 1.



Figure 1: *Configuring system settings*

The Third Stage: Defining Digital Library

From the main screen of the system click on File and select New to create a new digital library collection (Figure 2).

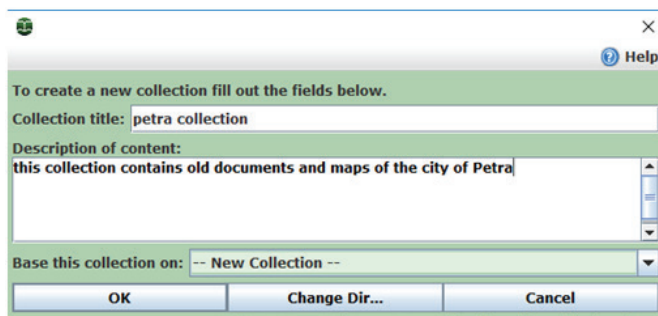


Figure 2: *Creating new digital library collection*

Then title the collection which is the name of the digital library, and then in the description of the contents, a simple definition is given to the library to be created which is an optional element, and then click on “OK”. Where the library name that appears at the title of the collection will become the name through which the library content will be accessed.

The Fourth Stage: The collection

The required documents are loaded by opening the folder in which they are stored and are moved to the group folder using the mouse pointer to pull the file from its position to the group as shown in the following screen:

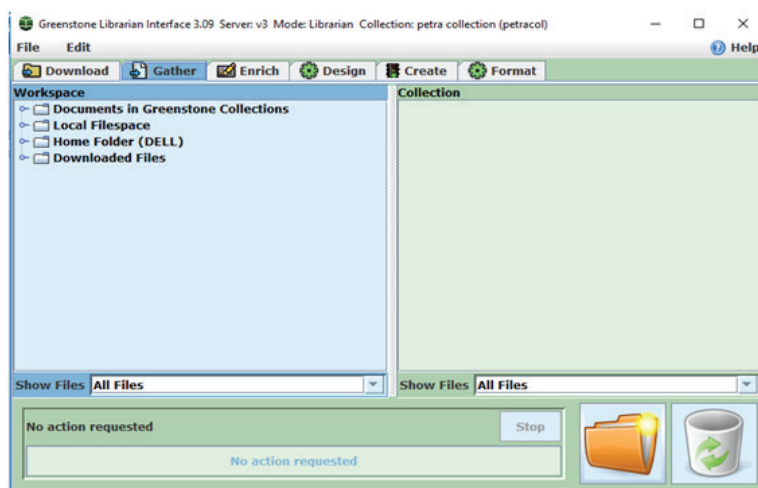


Figure 3: *Loading of required documents*

The fifth stage: Selecting Metadata and Enriching

This stage determines the metadata standard and indexing the documents as shown in figure 4. One can select the International Dublin Core Metadata.

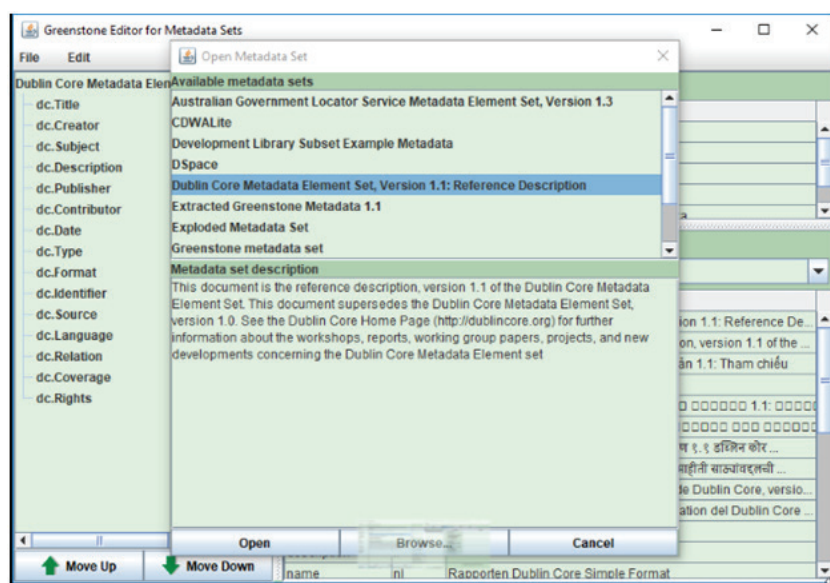
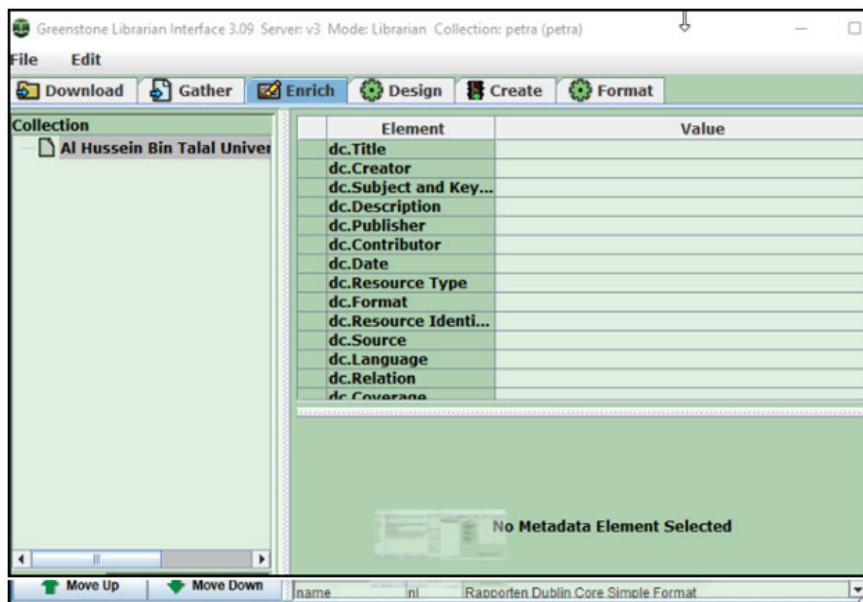
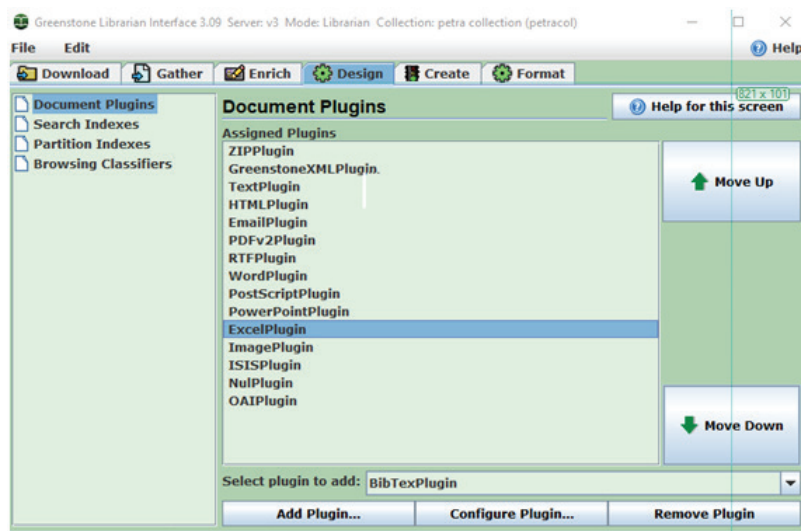


Figure 4: Metadata standard and indexing the documents

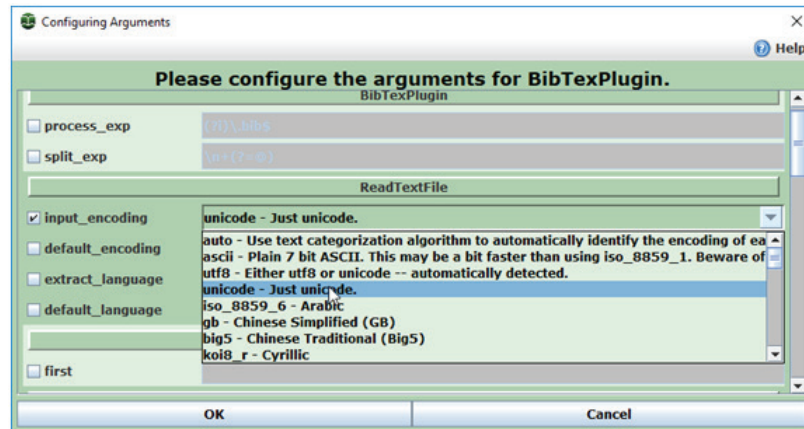
As shown in figure 5, the documents are enriched by adding metadata, which displays a tree representing the group on the left and data descriptions on the right and allows adding metadata to each document or groups of document. The documents that were copied during the first stage come with an applicable metadata appendix. If the document is part of the Greenstone group, then the previously defined metadata will be transferred to the new group. Of course, the new group may have a different metadata standard or perhaps a subpart of defined metadata. Enrichment allows setting metadata values to documents in a collection. For example, new values can be added to the existing value totals for any element. If the values for the element have a hierarchical structure, the hierarchy can be extended in the same manner, at this stage, the document can be linked to the smart applications or big data applications.

Sixth stage: Design

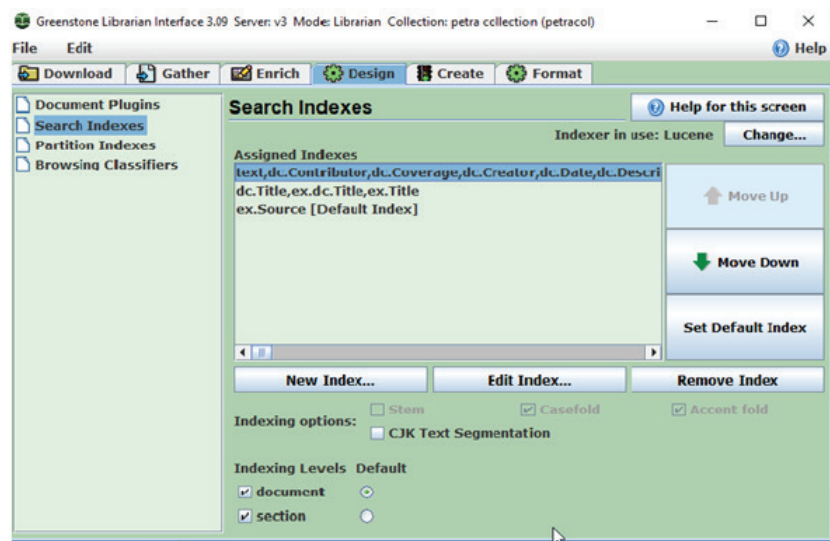
A set of operations are performed, in which the most important is choosing the plugin or processor that fits with the type of document. It is important to choose the plugin or processor, as the documents that will be worked on are a word processor and pdf files. The plug to be chosen is WordPlug and pdf plug as shown in figure 6.

Figure 5: *Enriching documents by adding metadata*Figure 6: *Choosing the plug*

After selecting the appropriate plugs, it is re-equipped to comply with the style of documents (Figure 7). There are various options at this stage, the most important of which is to select the input language and choose a pattern for the letters that are appropriate for the content of documents.

Figure 7: *Re-equipping style of document*

After clicking on OK, one chooses to go back to the previous screen to control the way to search the content of documents, there are three default options of search: in the text, title, and source. It is possible to delete any of them and add an index that matches our requirement, such as the topic or author index (Figure 8).

Figure 8: *Deletion of matching index*

From the same screen, one can move to the partition index, and this aspect is linked to the database. Then choose the method on which to navigate the data. There are two default options, which are alphabetically arranged by addresses and by resources, and new lists could be added as shown in figure 9.

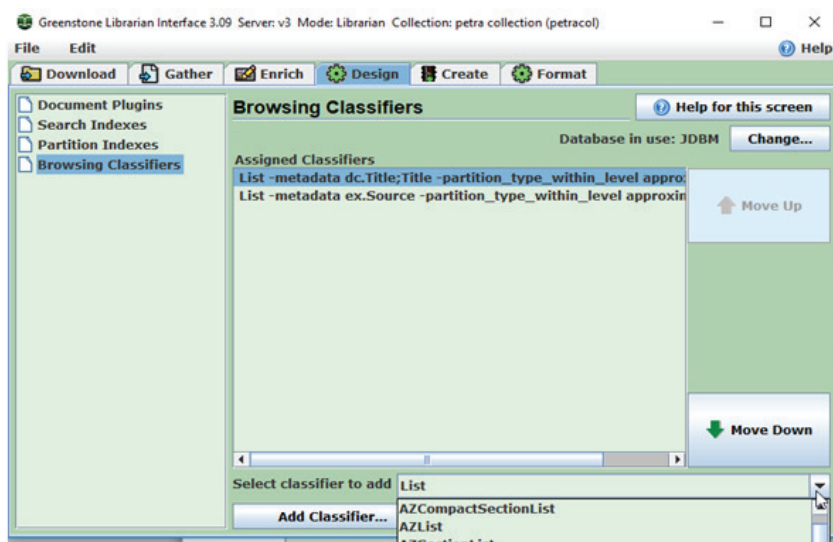


Figure 9: Addition of alphabetically ordered sources

The seventh stage: Building the Library

After completing the selection of browsing workbooks, one can move to create screen through which the digital library is built according to the characteristics that were previously selected as shown in figure 10.

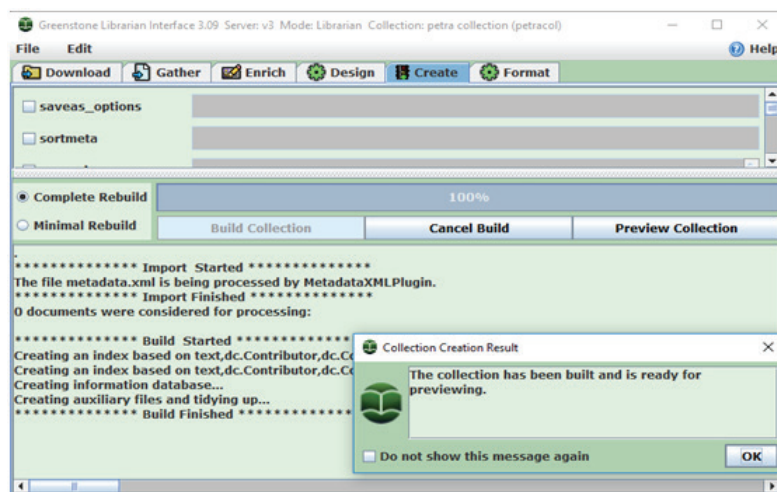


Figure 10: Building digital library based on the characteristics

By clicking on the group building option, the system processes the texts of the documents to convert them into HTML format, and then catalogs the content for retrieving purposes according to the previously selected indexes once the phrase

“Build Finished” appears. The system provides the ability to verify the efficiency of the digital library created by choosing to “preview the collection” from the screen itself to show us the research interface as shown in figure 11.

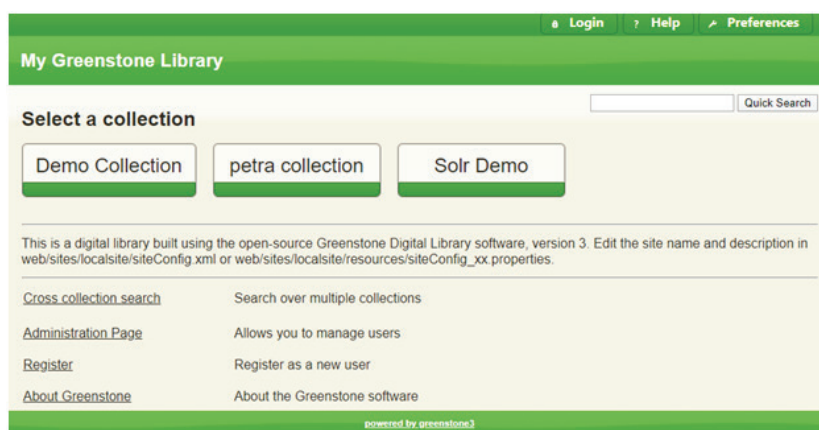


Figure 11: *Verifying efficiency of digital library*

This screen is the research interface of the digital library in which the research field appears and some instructions that will help users to carry out searches on that screen to write words to find in our documents (Figure 12).

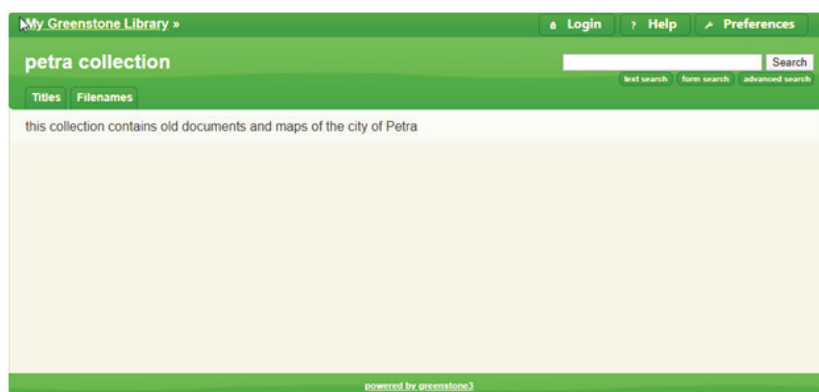


Figure 12: *Helping users in searching procedure*

The presence of the document tag is noticed on the screen, which can be browsed directly. The name of the file can be downloaded to a personal computer or other storage location for printing purposes. Any document can be clicked to browse the full text where the distinction of the search term is noted. The digital library is updated by performing one or all of the following operations after verifying the success of

the construction process;

- Add new document, provided the rebuild is performed to encrypt the content.
- Choose new browsing methods.
- Choose new headlamp.
- Switch the interface language.
- Search options in the digital library

The simple research is divided into;

- Key words.
- Some parts of the document, such as title or introduction.

The advanced search is divided into;

- Boolean search with its known coefficients (And, Or, Not).
- NEARX to define the maximum word length.

When the digital library construction is complete, one can keep it on computers, as the system stores its files in a special folder and convert them to a CD-ROM that can be easily moved to any location.

Results

Table 1 shows that all paragraphs (1–14) obtained high degrees of approval, and the opinions were positive towards the Greenstone system and its suitability. In addition, the Greenstone system has good features for building a digital library from students' point of view. The Greenstone system supports working interfaces in different languages, including Arabic, and it allows building digital libraries with textual content for documents from different languages; it allows building full-text digital libraries; provides the ability to browse in a way similar to browsing the Internet; supports threaded text and multimedia technology; deals with various types of documents and papers; it can be modified to suit the user's needs; provides a mechanism to download text files from the Internet directly; allows the content of the digital library to be transferred to CDs and gives it the possibility of self-running; it allows publishing digital libraries on the Internet; provides document search feature using Boolean operation

Also, Table 1 shows that paragraphs (15–17) obtained low degrees of approval, since the filing process is in a central way and should add any new document in a pre-existing set and during the implementation process, the system executes the process on all the contents of the set of documents. This process takes a long time, especially whenever the number of documents and the size of its storage space increase. Also statistics are not available in the Greenstone system, and the process of sorting or viewing documents is limited according to the orders the user executes and the fields requested.

Table (2) shows that all paragraphs obtained a high degree of approval, as their opinions were positive about the information that should be included in the digital library created using the Greenstone system. Paragraph 16 (The information in the digital library should be constantly updated) got the highest approval degree = 4.52.

Table 1

**Students' opinions about the characteristics
of the Greenstone system and its suitability**

	paragraphs	Strongly Agree	Agree	undecided	Disagree	Disagree Strongly	Arithmetic mean	level
1	The search interface is clear and easy	15	30	4	1	0	4.18	High
2	It is possible to change the language in the search interface and the librarians interface	20	20	10	0	0	4.20	High
3	The possibility of searching the full text of the document	15	26	8	1	0	4.10	High
4	Boolean logic operators can be used in the search strategy	16	22	10	2	0	4.04	High
5	The digital library is easy to build by Greenstone software	13	24	6	4	3	3.8	High
6	It is possible to store all forms of information sources (text, image, audio, video)	14	25	8	2	1	3.98	High
7	The system does not require much time and effort to learn	13	27	7	2	1	3.98	High
8	The system is easy to install from its website	23	20	6	1	0	4.30	High
9	Possibility to print results of search	24	19	4	2	1	4.26	High
10	Possibility to save results of search	25	22	1	1	1	4.38	High
11	The system supports international cataloging standards	17	20	8	9	0	4.14	High
12	Supports all file formats The system	19	22	8	0	1	4.16	High
13	possibility of sharing digitized resources across other libraries	11	25	14	0	0	3.94	High
14	Greenstone system is appropriate for building a digital library	16	22	9	2	1	4.00	High
15	Statistics are available in the Greenstone system	0	0	10	30	10	2.00	low
16	The process of adding any new document is done separately from the previous group	0	0	8	27	15	1.86	low
17	The process of adding any new document is fast	0	0	8	27	15	1.86	low
	Total						3.72	High

Table 2

**Students' opinions about the materials and information
that should be included in the tourism digital library.**

	paragraphs	Strongly Agree	Agree	undecided	Disagree	Disagree Strongly	Arithmetic mean	level
1	The digital library should include historical information about the archaeological sites in the Petra city	17	28	4	1	0	4.22	High
2	The digital library should contain general information about the archaeological sites in Petra city	16	29	4	1	0	4.20	High
3	The library should include pictures for Petra city its archaeological sites	19	30	1	0	0	4.36	High
4	The digital library should include videos about the archaeological sites in Petra	17	28	4	1	0	4.22	High
5	The digital library should contain information about the weather in Petra city	14	25	6	4	1	3.94	High
6	The digital library should contain information about hotels and places of residence in Petra city	17	24	4	5	0	4.06	High
7	The digital library should contain information about parks and entertainment places in Petra	22	25	0	2	1	4.30	High
8	The digital library should contain information about the roads and the geographical terrain of Petra city	24	25	1	0	0	4.46	High
9	The digital library should contain information about shopping places in Petra	21	23	4	2	0	4.26	High
10	The digital library should contain information about the places of service provision in Petra city	23	24	1	2	0	4.36	High
11	The digital library should include information about restaurants and cafes in Petra city	17	21	4	5	3	3.88	High
12	The digital library should include information about	23	23	2	2	0	4.34	High

libraries and information centers in Petra city							
13	The digital library should contain information about people's opinions about Petra city	15	20	4	8	3	3.72 High
14	The digital library should contain information about the places nearby, Petra	22	24	1	2	1	4.28 High
15	The library should fully meet the tourist and the researchers knowledge needs	23	26	1	0	0	4.44 High
16	The information in the digital library should be constantly updated	26	24	0	0	0	4.52 High
17	The establishment of this library is important because it helps to disseminate information about Petra city and works to develop virtual tourism	28	22	0	0	0	4.56 High
Total						4.24	High

Paragraph 10 (The digital library should contain information about people's opinions about Petra city) received the lowest approval degree = 3.72.

The digital library should include historical, pictures, videos, and general information about the archaeological sites in Petra city. The digital library should contain information about weather, hotels, parks, entertainment places, roads, shopping places, libraries, places of service provision, restaurants and cafes, people's opinions, places nearby Petra, and information centers. The library also should fully meet the tourist and the researcher's knowledge needs. All information in the digital library should be constantly updated. The establishment of this library is important because it helps disseminate information about the city of Petra and contributes to the development of normal and virtual tourism.

Study Implications

This digital library project contributes to preserving and sharing Petra's most important cultural objects, increasing access to cultural materials and significant historical documents to enable discovery, scholarship, and use, providing high-quality digital resource services. At this time of the pandemic, internal and external tourism has stopped, so this study proposed digital library that provides virtual tourism and gives opportunities to researchers and people wishing to explore all possible information about the region. This proposed digital library project will contribute to preserving and sharing Petra's most important cultural objects, increasing access

to cultural materials and significant historical documents to enable discovery and provides high-quality digital resource services. The study recommends to take advantage of the Greenstone system to build the Petra digital library of the Materials in the Center of Manuscript at the University of Jordan as they are distinctive but neglected and not managed in terms of storage, processing, publishing, and retrieval. These works are important for local and international researchers. The study also shows the stages of building a digital library using the Greenstone system.

Conclusion

At this time of the Covid-19 pandemic, all travels, internal and external tourism has stopped, so this study proposed a digital library that gives researchers and people wishing to explore the region all possible information. When searching for any information in this library about the Treasury or the Siq for example, in Petra city, the results will give a link that leads to the virtual roaming in three dimensions and can move inside the ancient city and see its rocks and what is written on it, and all possible information about the place. The digital library will provide text, audio, pictures, videos, advertisements, comments, opinions about the place, and hotels by the important feature of big data applications that collect data from all different servers and databases and presents it to the researcher in one package. The proposed library will be linked with applications such as map data technology and sensor networks such as satellite imaging, road sensors, climate sensing, and air pollution, security applications related to Covid-19, and social network data such as Facebook, Twitter, and LinkedIn that analyze information and give ideas about advertisements that may attract users. Open-source software has made it possible to facilitate the creation of digital or virtual libraries. These systems, with their various features and advantages, have become a strong competitor to commercial systems owned by international companies. The Greenstone system has a relatively simple structural architecture, in addition to the feature of linking with various applications that help in virtual roaming and obtaining all possible information about the place.

This digital library will help the development of virtual tourism. The study showed that the Greenstone system is appropriate for building a digital library from users' perspectives, and there is a high enthusiasm towards the establishment of Petra Digital Library which will greatly help researchers and tourists in obtaining information. The establishment of a digital library at the Library of Al Hussein Bin Talal University in Jordan will increase access to publications about Petra City and other information resources that cannot be duplicated in print form. It is expected to link the Library with other entities through a network to share metadata between universities. Therefore, this project will increase the rank of the university. The study recommended encouraging digital library projects and conducting studies on the Greenstone system to verify its efficiency and effectiveness in managing digital libraries.

Acknowledgement

The author acknowledges all the associated personnel, who, in any reference contributed in the completion of this study.

Competing Interest

The author declares no competing interest.

Funding

This research is not funded by any resource.

Data Availability

Data can be available on reasonable request

List of used literature:

1. Alrwajfah M.M. The satisfaction of local communities in World Heritage Site destinations. The case of the Petra region, Jordan / M.M. Alrwajfah, F. Almeida-Garcia, R. Cortes-Macias // *Tourism Management Perspectives*.– 2021.– Vol. 39.– P. 100841.†
2. Amollo B.A. Feasibility of adaptation of open source ILS for libraries in Kenya: a practical evaluation / B.A. Amollo // *The Electronic Library*.– 2013.– Vol. 31, iss. 5.– P. 608–634.
3. Anuradha K.T. Enhancing full text search capability in library automation package: A case study with Koha and Greenstone Digital Library Software / K.T. Anuradha, R. Sivakaminathan // *Proceedings of International Conference on Computer Science and Information Technology Singapore (Singapore, Oct 9–11, 2009)*.– Singapore : International Association of Computer Science and Information Technology, 2009.– P. 232–236.†
4. Arnott D. A critical analysis of decision support systems research revisited: the rise of design science / D. Arnott, G. Pervan // *Enacting Research Methods in Information Systems*.– Cham : Palgrave Macmillan, 2016.– P. 43–103.
5. Art Destination Jordan [Electronic resource] // *Universes in universe*.– Electronic data.– [2022].– Available at: <https://universes.art/en/art-destinations/jordan/petra/al-khazneh> (accessed 21.10.2021).– Title from the screen.
6. Bainbridge D. Building Digital Library Collections with Greenstone 3 Tutorial / D. Bainbridge // *Proceedings of the ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries (Virtual Event, China, August 1–5, 2020)*.– New York : Association for Computing Machinery, 2020.– P. 571–572.
7. Baskerville R. Design science research contributions: Finding a balance between artifact and theory / R. Baskerville, A. Baiyere, S. Gregor, A. Hevner, M. Rossi // *Journal of the Association for Information Systems*.– 2018.– Vol. 19, iss. 5.– P. 3.
8. Begum D. Greenstone digital library software: A case study of Bangladesh / D. Begum, M.M. Rashid, R. Mahamud // *Proceedings of International Seminar on Digital Libraries for Digital Nation (Dhaka, Bangladesh, October 17–18, 2012)*.– 2012.– P. 125–138.†
9. Ben-Arieh Y. Pioneer scientific exploration in the Holy Land at the beginning of the nineteenth century / Y. Ben-Arieh // *Terrae Incognitae*.– 1972.– Vol. 4, iss. 1.– P. 95–110.†
10. Bisandu D.B. Design science research methodology in Computer Science and Information Systems / D.B. Bisandu // *International Journal of Information Technology*.– 2016.– Vol. 5, iss. 4.– P. 55–60.
11. Brocke J. Tool-support for design science research: Design principles and instantiation [Electronic resource] / J. Brocke, P. Fettke, M. Gau, C. Houy, A. Maedche, S. Morana, S. Seidel // SSRN.– Electronic data.– [26 May, 2017].– Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2972803 (accessed 12.10.2021).– Title from the screen.
12. Buchanan G. A new framework for building digital library collections / G. Buchanan, D. Bainbridge, K. J. Don, I. H. Witten // *Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries. (Denver, June 7–11, 2005)*.– New York : Association for Computing Machinery, 2005.– P. 23–31.†
13. Colford S. Explaining free and open source software / S. Colford // *Bulletin of the American society for Information Science and technology*.– 2009.– Vol. 35, iss. 2.– P. 10–14.†
14. Comer D.C. Tourism and archaeological heritage management at Petra: Driver to Development or Destruction? / D.C. Comer.– New York : Springer, 2012.– 195 p.†
15. Cronholm S. Evaluation of the information systems research framework: Empirical evidence from a design science research project / S. Cronholm, H. Göbel // *Electronic Journal of Information Systems Evaluation*.– 2016.– Vol. 19, iss. 3.– P. 158.

16. Dawei W. The national digital library project / W. Dawei, S. Yigang // *D-Lib Magazine*.– 2010.– Vol. 16, iss. 5/6.– P. 1–8]
17. Djamasbi S. Designing and testing user-centric systems with both user experience and design science research principles / S. Djamasbi, D. Strong, E. V. Wilson, C. Ruiz // *Surfing the it innovation wave: Proceedings of 22nd Americas' Conference on Information Systems (San Diego, 11–14 August 2016)*.– San Diego : AIS, 2016.
18. Glueck N. A Nabataean painting / N.A. Glueck // *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*.– 1956.– Vol. 141, iss. 1.– P. 13–23]
19. Greenstone Digital Library Software [Electronic resource].– Electronic data.– [New Zealand, 2021].– Available at: <http://www.greenstone.org/> (accessed 17.01.2022).– Title from the screen.
20. Han Y. Digital content management: the search for a content management system / Y. Han // *Library Hi Tech*.– 2004.– Vol. 22, no 4.– P. 355–365.
21. Hevner A. Roles of digital innovation in design science research / A. Hevner, J. Brocke, A. Maedche // *Business & Information Systems Engineering*.– 2019.– Vol. 61, iss. 1.– P. 3–8.
22. Hmood K. Urban architectural heritage and sustainable tourism / K. Hmood, H. Jumaily, V. Melnik // *WIT Transactions on Ecology and the Environment*.– 2018.– Vol. 227.– P. 209–220]
23. Jose S. Adoption of open source digital library software packages: a survey / S. Jose // *CALIBER*.– 2007.– P. 98–102.
24. Lakhani K. R. How open source software works: «free» user-to-user assistance? / K. R. Lakhani, E. Hippel // *Research Policy*.– 2003.– Vol. 32.– P. 923–943]
25. Lougee-Heimer R. The common optimization interface for operations research: Promoting open-source software in the operations research community / R. Lougee-Heimer // *IBM Journal of Research and Development*.– 2003.– Vol. 47, iss. 1.– P. 57–66]
26. Mayer R. Adding SOMLib capabilities to the greenstone digital library system / R. Mayer, A. Rauber // *International Conference on Asian Digital Libraries*.– Berlin ; Heidelberg : Springer, 2006.– P. 486–489.
27. Orloff C. R. The water supply and distribution system of the Nabataean city of Petra (Jordan), 300 BC–AD300 / C. R. Orloff // *Cambridge Archaeological Journal*.– 2005.– Vol. 15, iss. 1.– P. 93–109]
28. Parichi R. Greenstone Digital Library Management System—a functional review based on selected criteria / R. Parichi, F. Nisha // *Library Hi Tech News*.– 2015.– Vol. 32, iss. 10.– P. 16–21.
29. Parvez A. Building Digital Collection with Greenstone: Development and Customization / A. Parvez, M. Aqil, M. T. Anwer // *International journal of Library*.– 2012.– Vol. 5, iss. 1.– P. 14–29.
30. Perry M. A. New light on Nabataean mortuary rituals in Petra / M. A. Perry // *Studies in the History and Archaeology of Jordan*.– 2016.– Vol. 12.– P. 385–398]
31. Plate S. B. A history of religion in 5 1/2 objects: bringing the spiritual to its senses / S. B. Plate. – Boston : Beacon Press, 2015.– 256 p.
32. Rathee S. An MCDA cause-effect factors model for the implementation of Greenstone Digital Library software / S. Rathee, A. Kumar, S. Kaushik, E. K. Zavadskas, A. Banaitis, J. A. Garza-Reyes // *Management Decision*.– 2020.– Vol. 58, iss. 11.– P. 2543–2564.
33. Seshaiiah O. Developing an institutional repository by using Greenstone digital library (GSDL) Software / O. Seshaiiah, C. H. Veeraanjaneyulu // *7th International CALIBER (Puducherry, February 25–27, 2009)*.– Ahmedabad : Information and Library Network Centre, 2009.– P. 25–27]
34. Shniekat N. Efficiency and effect on the competitive advantage of management information systems (MIS) in classified hotels in the city of Petra; type of management as moderator / N. Shniekat, O. Jawabreh, M. M. A. Saleh // *Academy of Strategic Management Journal*.– 2021.– Vol. 20.– P. 1–18]
35. Sonkar S. K. Application of greenstone digital library (GSDL) software in newspapers clippings / S. K. Sonkar, V. Makhija, A. Kumar, M. Singh // *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*.– 2005.– Vol. 25, iss. 3.– P. 9–17]
36. Suwaed M. The Image of the Bedouin in Travel Literature and Western Researchers Who Visited Palestine in the Nineteenth Century / M. Suwaed // *Digest of Middle East Studies*.– 2016.– Vol. 25, iss. 1.– P. 88–108]
37. The Center for Documents and Manuscripts [Electronic resource] // The University of Jordan. – Electronic data. – Jordan, 2022. – Available at: <http://www.ju.edu.jo/Pages/The-Center-for-Documents-and-Manuscripts.aspx> (accessed 08.08.2021).– Title from the screen.
38. Tuttle C. A. Preserving Petra Sustainably (One Step at a Time). The Temple of the Winged Lions Cultural Resource Management Initiative as a Step Forward / C. A. Tuttle // *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*.– 2013.– Vol. 1, iss. 1.– P. 1–23]
39. Virtual Manuscript Library of Switzerland [Electronic resource].– Electronic data.– [Switzerland, 2022].– Available at: <https://www.e-codices.unifr.ch/en> (accessed 28.11.2021).– Title from the screen.
40. Witten I. H. Creating digital library collections with Greenstone / I. H. Witten, D. Bainbridge // *Library hi tech*.– 2005.– Vol. 23, iss. 4.– P. 541–560.

41. Witten I. H. Greenstone: Open-source digital library software / I. H. Witten, D. Bainbridge, S. J. Boddie // *D-Lib Magazine*. – 2001. – Vol. 7, no 10.
42. Witten I. H. Greenstone: open-source DL software / I. H. Witten, D. Bainbridge, S. Boddie // *Communications of the ACM*. – 2000. – Vol. 44, iss. 5. – P. 471
43. World Digital Library [Electronic resource] // Library of Congress. – Electronic data. – [USA, 2022]. – Available at: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/> (accessed 12.11.2021). – Title from the screen.

References

- [1]. Alrwajfah M. M., Almeida-Garcia F., Cortes-Macias R. The satisfaction of local communities in World Heritage Site destinations. The case of the Petra region, Jordan. *Tourism Management Perspectives*, 2021, vol. 39, pp. 100841.
- [2]. Amollo B. A. Feasibility of adaptation of open source ILS for libraries in Kenya: a practical evaluation. *The Electronic Library*, 2013, vol. 31, iss. 5, pp. 608–634.
- [3]. Anuradha K. T., Sivakaminathan R. Enhancing full text search capability in library automation package: A case study with Koha and Greenstone Digital Library Software. *Proceedings of International Conference on Computer Science and Information Technology Singapore (Singapore, Oct 9–11, 2009)*, Singapore, 2009, pp. 232–236.
- [4]. Arnott D., Pervan G. A critical analysis of decision support systems research revisited: the rise of design science. *Enacting Research Methods in Information Systems*, Cham, 2016, pp. 43–103.
- [5]. Art Destination Jordan. *Universes in universe*. Available at: <https://universes.art/en/art-destinations/jordan/petra/al-khazneh> (accessed: 21.10.2021).
- [6]. Bainbridge D. Building Digital Library Collections with Greenstone 3 Tutorial. *Proceedings of the ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries (Virtual Event, China, August 1–5, 2020)*, New York, 2020, pp. 571–572.
- [7]. Baskerville R., Baiyere A., Gregor S., Hevner A., Rossi M. Design science research contributions: Finding a balance between artifact and theory. *Journal of the Association for Information Systems*, 2018, vol. 19, iss. 5, pp. 3.
- [8]. Begum D., Rashid M. M., Mahamud R. Greenstone digital library software: A case study of Bangladesh. *Proceedings of International Seminar on Digital Libraries for Digital Nation (Dhaka, Bangladesh, October 17–18, 2012)*, 2012, pp. 125–138.
- [9]. Ben-Arieh Y. Pioneer scientific exploration in the Holy Land at the beginning of the nineteenth century. *Terrae Incognitae*, 1972, vol. 4, iss 1, pp. 95–110.
- [10]. Bisandu D. B. Design science research methodology in Computer Science and Information Systems. *International Journal of Information Technology*, 2016, vol. 5, iss 4, pp. 55–60.
- [11]. Brocke J., Fettke P., Gau M., Houy C., Maedche A., Morana S., Seidel S. Tool-support for design science research: Design principles and instantiation. *SSRN*. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2972803 (accessed: 12.10.2021).
- [12]. Buchanan G., Bainbridge D., Don K. J., Witten I. H. A new framework for building digital library collections. *Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries. (Denver, June 7–11, 2005)*, New York, 2005, pp. 23–31.
- [13]. Colford S. Explaining free and open source software. *Bulletin of the American society for Information Science and technology*, 2009, vol. 35, iss. 2, pp. 10–14.
- [14]. Comer D. C. *Tourism and archaeological heritage management at Petra: Driver to Development or Destruction?* New York, 2012, 195 p.
- [15]. Cronholm S., Göbel H. Evaluation of the information systems research framework: Empirical evidence from a design science research project. *Electronic Journal of Information Systems Evaluation*, 2016, vol. 19, iss. 3, pp. 158.
- [16]. Dawei W., Yigang S. The national digital library project. *D-Lib Magazine*, 2010, vol. 16, iss. 5/6, pp. 1–8.
- [17]. Djasasbi S., Strong D., Wilson E. V., Ruiz C. Designing and testing user-centric systems with both user experience and design science research principles. *Surfing the it innovation wave: Proceedings of 22nd Americas' Conference on Information Systems (San Diego, 11–14 August 2016)*, San Diego, 2016.
- [18]. Glueck N. A Nabataean painting. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 1956, vol. 141, iss. 1, pp. 13–23.
- [19]. *Greenstone Digital Library Software*. Available at: <http://www.greenstone.org/> (accessed date: 17.01.2022).

- [20]. Han Y. Digital content management: the search for a content management system. *Library Hi Tech*, 2004, vol. 22, no. 4, pp. 355–365.
- [21]. Hevner A., Brocke J., Maedche A. Roles of digital innovation in design science research. *Business & Information Systems Engineering*, 2019, vol. 61, iss. 1, pp. 3–8.
- [22]. Hmood K., Jumaily H., Melnik V. Urban architectural heritage and sustainable tourism. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 2018, vol. 227, pp. 209–220.
- [23]. Jose S. Adoption of open source digital library software packages: a survey. *CALIBER*, 2007, pp. 98–102.
- [24]. Lakhani K. R., Hippel E. How open source software works: «free» user-to-user assistance? *Research Policy*, 2003, vol. 32, pp. 923–943.
- [25]. Lougee-Heimer R. The common optimization interface for operations research: Promoting open-source software in the operations research community. *IBM Journal of Research and Development*, 2003, vol. 47, iss. 1, pp. 57–66.
- [26]. Mayer R., Rauber A. Adding SOMLib capabilities to the greenstone digital library system. *International Conference on Asian Digital Libraries*, Berlin, Heidelberg, 2006, pp. 486–489.
- [27]. Ortloff C. R. The water supply and distribution system of the Nabataean city of Petra (Jordan), 300 BC–AD300. *Cambridge Archaeological Journal*, 2005, vol. 15, iss. 1, pp. 93–109.
- [28]. Parichi R., Nisha F. Greenstone Digital Library Management System—a functional review based on selected criteria. *Library Hi Tech News*, 2015, vol. 32, iss. 10, pp. 16–21.
- [29]. Parvez A., Aqil M., Anwer M. T. Building Digital Collection with Greenstone: Development and Customization. *International journal of Library*, 2012, vol. 5, iss. 1, pp. 14–29.
- [30]. Perry M. A. New light on Nabataean mortuary rituals in Petra. *Studies in the History and Archaeology of Jordan*, 2016, vol. 12, pp. 385–398.
- [31]. Plate S. B. *A history of religion in 51/ 2 objects: bringing the spiritual to its senses*. Boston, 2015, 256 p.
- [32]. Rathee S., Kumar A., Kaushik S., Zavadskas E. K., Banaitis A., Garza-Reyes J. A. An MCDA cause-effect factors model for the implementation of Greenstone Digital Library software. *Management Decision*, 2020, vol. 58, iss. 11, pp. 2543–2564.
- [33]. Seshaiiah O., Veeraanjanyulu C. H. Developing an institutional repository by using Greenstone digital library (GSDL) Software. *7th International CALIBER (Puducherry, February 25–27, 2009)*, Ahmedabad, 2009, pp. 25–27.
- [34]. Shniekat N., Jawabreh O., Saleh M. M. A. Efficiency and effect on the competitive advantage of management information systems (MIS) in classified hotels in the city of Petra; type of management as moderator. *Academy of Strategic Management Journal*, 2021, vol. 20, pp. 1–18.
- [35]. Sonkar S. K., Makhija V., Kumar A., Singh M. Application of greenstone digital library (GSDL) software in newspapers clippings. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 2005, vol. 25, iss. 3, pp. 9–17.
- [36]. Suwaed M. The Image of the Bedouin in Travel Literature and Western Researchers Who Visited Palestine in the Nineteenth Century. *Digest of Middle East Studies*, 2016, vol. 25, iss. 1, pp. 88–108.
- [37]. The Center for Documents and Manuscripts. *The University of Jordan*. Available at: <http://www.ju.edu.jo/Pages/The-Center-for-Documents-and-Manuscripts.aspx> (accessed 08.08.2021).
- [38]. Tuttle C. A. Preserving Petra Sustainably (One Step at a Time). The Temple of the Winged Lions Cultural Resource Management Initiative as a Step Forward. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*, 2013, vol. 1, iss. 1, pp. 1–23.
- [39]. *Virtual Manuscript Library of Switzerland*. Available at: <https://www.e-codices.unifr.ch/en> (accessed 28.11.2021).
- [40]. Witten I. H., Bainbridge D. Creating digital library collections with Greenstone. *Library hi tech*, 2005, vol. 23, iss. 4, pp. 541–560.
- [41]. Witten I. H., Bainbridge D., Boddie S. J. Greenstone: Open-source digital library software. *D-Lib Magazine*, 2001, vol. 7, no. 10.
- [42]. Witten I. H., Bainbridge D., Boddie S. Greenstone: open-source DL software. *Communications of the ACM*, 2000, vol. 44, iss. 5, pp. 47.
- [43]. World Digital Library. *Library of Congress*. Available at: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/> (accessed 12.11.2021).

Надійшла 09.04.2022 р.

Альмахамед М. А.,

відділ інформаційної системи управління
Університет Аль Хусейна бін Талала
Маан, Йорданія с. Б (20), 71111
e-mail: Mahameed@ahu.edu.jo
ORCID: 0000-0003-1871-1612

Сірхан А. А. А.,

кафедра бібліотекознавства та інформатики
Університет Аль Хусейна бін Талала
Маан, Йорданія с. Б (20), 71111
e-mail: afaf@ahu.edu.jo
ORCID: 0000-0002-2059-3582

Тавалбех С. А. А.,

кафедра бібліотекознавства та інформатики
Університет Аль Хусейна бін Талала
Маан, Йорданія с. Б (20), 71111 e mail: satwlbh@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1406-0955

Альмохтасеб А. А.,

відділ адміністрування
Університет Аль Хусейна бін Талала
Маан, Йорданія с. Б (20), 71111 e mail: muhtaseb_ma@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1357-7987

Равашде О. А. А.,

Університет Аль-Ахлія Аммана
Амман, Йорданія, 19328 e mail: umaima_2010@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7723-779X

**ПРОПОЗИЦІЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ ЦИФРОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ МАТЕРІАЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З МІСТОМ
ПЕТРА, З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ GREENSTONE:
ПЕРСПЕКТИВИ КОРИСТУВАЧІВ**

Дослідження має за мету вивчити можливість використання системи Greenstone для створення цифрової туристичної бібліотеки для міста Петра. У цьому контексті дослідження має такі цілі: коротке пояснення етапів побудови цифрової бібліотеки за допомогою системи Greenstone, дослідження думок учнів щодо характеристик системи Greenstone, дослідження думок учнів щодо матеріалів та інформації, які мають бути включені до цифрової бібліотеки. У дослідженні було прийнято методологію, засновану на опитуванні, за участю 50 студентів з університету Аль Хусейна Бін Талала. Анкета містила 31 запитання, згрупованих у два розділи. Результати показали, що система Greenstone підходить для створення цифрової бібліотеки, особливо при вирішенні деяких з існуючих проблем. Створення цифрової бібліотеки Петра значно допоможе дослідникам і туристам в отриманні інформації, що допоможе розвивати віртуальний туризм.

Ключові слова: цифрова бібліотека, система Greenstone, Йорданія, управління, університет Аль Хусейна бін Талала, місто Петра, туризм.

УДК 026:378.4:004

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256413](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256413)

Костирко Тамара Миколаївна,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

директор Наукової бібліотеки,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

пр. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54007, Україна

тел.: (0512) 70 91 00 429

e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4175-9975

РЕСУРСИ І СЕРВІСИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглядаються трансформаційні процеси бібліотек ЗВО в умовах пандемії COVID-19, адаптація до загальної цифровізації інформаційних ресурсів, поступове поширення інноваційних форм та методів навчання, а також перехід системи наукових комунікацій в цифровий простір, Принципове завдання для бібліотекарів – вбудуватись у процес трансформації університетської освіти.

Ключові слова: пандемія COVID-19, цифрова освіта (DE), вища освіта (HE), бібліотека та інформатика (LIS), відкриті освітні ресурси (OER), сервіси університетських бібліотек

Процеси цифрової трансформації сфери вищої освіти активно розвиваються. Як наслідок, виникають нові виклики та вимоги, в яких суттєво змінюється роль університетських бібліотек [7].

Досить широко в експертній спільноті в останні роки обговорюється місце та роль бібліотек, що знаходяться під постійним тиском зміни технологічних укладів. Якщо для всіх бібліотек, незалежно від виду та галузевої приналежності, характерна адаптація до загальної цифровізації інформаційних ресурсів та перехід частини користувачів на електронне читання, то в університетах (додатково до цих процесів) відбувається поступове поширення інноваційних форм та методів навчання, а також перехід системи наукових комунікацій в цифровий простір [5].

На наших очах бібліотека вищу трансформується, розширюючи свої функції та створюючи нові сервіси.

Моніторинг публікаційної активності, мережева взаємодія та кооперація освітніх установ, реалізація науково-освітньої політики закладів вищої освіти (ЗВО). У цих та інших аспектах бібліотека є невід'ємним компонентом стратегічного розвитку університету [7].

Для досягнення визначених цілей університетські бібліотеки орієнтуються та враховують світові тренди, які впливатимуть на розвиток бібліотек у най-

ближчі роки: відкрита наука (Open Science), відкрита освіта (Open Education) та ключова роль бібліотек для реалізації цих ідей; інтенсивний розвиток та поширення інформаційних технологій (ІТ); те, що переважна більшість користувачів бібліотек – «цифрове покоління» (Digital Natives) та «цифрові громадяни» (Digital Citizen) [1].

Підтримка і розвиток інформаційної освіти, інтенсивний розвиток інформаційних технологій, збільшення інформаційних потоків, поява великого об'єму дезінформації, розширення типів і видів інформації, зміни дизайну освітнього простору, в якому пріоритетними стають цифрові ресурси, що іноді замінюють викладачів – виклики і завдання, які вирішують університетські бібліотеки в період цифрової трансформації.

Відбувається трансформація освітніх процесів, коли окрім традиційного навчання використовується: традиційне із використанням ІТ, змішане, гібридне, онлайнове.

Європейська академічна спільнота, бібліотечні фахівці та спеціалісти з інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) останнім часом провели низку заходів орієнтованих на інноваційні цифрові практики, які впроваджуються у вишах у сфері бібліотечної та інформаційної науки.

У межах проєкту Erasmus+ «Цифрова освіта в умовах кризової ситуації: Час, коли немає альтернативи» «Digital Education for Crisis Situation» (DECris) представниками європейських країн – учасниць проєкту було проведено дослідження, щодо розробки та прийняття ефективних та успішних стратегій стосовно цифрової освіти (DE) та відкритих освітніх ресурсів (OER) під час пандемії COVID-19. DECris – це проєкт Erasmus+ (2020–1-HR01-KA226-HE-094685), координований Університетом Осієка (Хорватія) з партнерами Stiftung Universität Hildesheim (Німеччина), Universitat de Barcelona (Іспанія), Університетом бібліотекознавства та Інформаційні технології (Болгарія) та Sveučilište u Zagrebu Sveučilišni računski centar (Хорватія) [8].

Проєкт орієнтований на інноваційні цифрові практики, які впроваджуються у закладах вищої освіти (ЗВО) у сфері бібліотечних та інформаційних наук (LIS) під час пандемії COVID-19. Перші результати проєкту DECris щодо використання цифрових методів та ресурсів навчання під час пандемії Covid-19 акцентовано на відкриті освітні ресурси (OER). Розглядалися зміст освітніх програм, використання платформ електронного навчання та цифрових інструментів, роль бібліотеки як нової платформи навчання онлайн. У межах проєкту було розглянуто напрями змін в освіті в умовах кризових ситуацій: інституційна стратегія, освітня модель для цифрової освіти, професійний розвиток викладачів, активна участь студентів, використання цифрових освітніх ресурсів, інвестиції в обладнання й інфраструктуру [8].

НБ НУК ім. адмірала Макарова, в даних умовах, скеровує свою діяльність враховуючи всі світові тренди та виклики.

Дуже актуальним під час пандемії COVID-19 та дистанційної роботи є створення та підтримка навігаційної системи орієнтації в розмаїтті інформаційних

ресурсів через сайт бібліотеки як «єдиного вікна». Сайт НБ НУК ім. адмірала Макарова (<http://lib.nuos.edu.ua/>) цілком відповідає такому критерію і надає своїм користувачам доступ до електронного каталогу, інституційного репозитарію (<http://eir.nuos.edu.ua/>), бібліографічних та веббіографічних покажчиків, тематичних списків та багато ін.

Бібліотека вже близько 20 років автоматизує свої процеси, використовуючи відоме в Україні програмне забезпечення «УФД/Бібліотека».

Щоб забезпечити перехід на якісно новий рівень обслуговування віддалених користувачів на основі сучасних інформаційних технологій та активне споживання користувачами інформаційних ресурсів, було придбано додаткові модулі для нашої бібліотечної системи «УФД/Бібліотека».

У зв'язку з переходом на нову web-версію забезпечується постійний онлайн доступ до Електронного каталогу (ЕК) (<http://ufd.nuos.edu.ua/DocSearchForm>) з усіх автоматизованих робочих місць, підключених до мережі Інтернет. У системі запроваджено засоби авторизованого доступу користувачів, завдяки яким можна отримати доступ до повнотекстових документів, внесених в наш Електронний каталог, скориставшись шифром і пін-кодом користувача. За умови авторизації користувача реалізовано можливість замовлення літератури, доступу до електронної бібліотеки, формування списку літератури, перегляду власного формуляру, списку замовлень.

Для забезпечення доступу користувачів до ЕК з мобільних пристроїв є можливість завантажити окремий програмний модуль «Android», розроблено інструкцію з установки та використання мобільного додатка LibClient, яку можна переглянути на сайті НБ в розділі «Електронні ресурси».

Під час пандемії Наукова бібліотека з метою максимально повного інформаційного забезпечення науково-дослідної та освітньої діяльності розширює доступи не тільки до власних колекцій електронних видань, а й до світових провайдерів наукових ресурсів – ліцензованих комерційних БД, інтернет-ресурсів відкритого доступу, БД науково-технічної інформації у тестовому режимі. Протягом 2020–2021 рр. науковці і студенти університету мають можливість віддалено користуватися великим спектром продуктів інформаційних систем та БД (це, насамперед, ресурси за національною передплатою наукометричних БД Scopus і Web of Science, повнотекстової наукової БД ScienceDirect, видавництва Springer Nature). Тестовий доступ до БД EBSCO, до бази даних Access Global NewsBank 2021, Електронної бібліотечної системи українського наукового видавництва «Олді+».

На сьогодні дослідження є основою сучасної університетської науки та освіти. А бібліотека, перебуваючи в центрі наукової комунікації університету, може бути включеною в усі етапи дослідження та допомагає організовувати роботу викладачам, аспірантам, докторантам і студентам таким чином, щоб вони з мінімальними витратами в пошуку ресурсів досягали кращих результатів.

Фахівці бібліотеки проводять моніторинг та аналіз наукометричних показників ефективності наукової діяльності університету, а також здійснюють кон-

сультування та навчання (семінари, тренінги тощо) з організації досліджень та поширення їх результатів [1].

Особливість роботи університетських бібліотекарів: знання організації роботи цифрових інструментів для наукових комунікацій; специфіки наукової роботи своїх установ. Для цього в бібліотеках ЗВО створюються сервіси, враховуючи потреби користувачів і тих функцій, які можливо реалізувати за допомогою БД цитувань. І тут мова йде не про трансформацію старих бібліотечних функцій – створюються й опановуються нові сервіси.

Фахівці бібліотеки активно займаються підтримкою та супроводом проєкту відкритого електронного архіву, оскільки розвиваючи ці проєкти ми працюємо в напрямку інтеграції нашого університету у світовий науково-освітній простір.

Відкритий доступ для вчених – це форма спілкування та спосіб поділитися результатами своїх експериментів та досліджень. Документи та дані відкритого доступу представляють інтерес для бібліотек та бібліотечних фахівців як ресурси наукового, освітнього та культурного значення. Через масштабне поширення електронних ресурсів відкритого доступу їх якість не завжди є однозначною, тому підготовка навігаторів дуже актуальна в діяльності університетських бібліотек. Навігатори електронних ресурсів відкритого доступу особливо затребувані для інформаційно-бібліографічного забезпечення та підтримки освітніх і наукових розробок з окремих галузей знань, тематичних досліджень. Наша бібліотека видає навігатор «Ресурси відкритого доступу» з 2013 року, в 2021 р. вийшов 9-й випуск, він користується популярністю серед науковців.

Відкритий освітній контент та відкритий доступ сприяють загальній доступності освіти та її демократизації, а також забезпечують вільний доступ до освітніх матеріалів, їх багаторазове використання, зміну та спільне використання. Відкритий освітній контент включає цілі курси, навчальні матеріали, модулі контенту, колекції, журнали та програмне забезпечення для підтримки розробки, використання та повторного використання навчального контенту [6].

Безсумнівно, ініціатива відкритого доступу є корисною для бібліотек та бібліотечних спеціалістів. Бібліотекарі НУК ім. адмірала Макарова виступають тут як консультанти, наставники, так і модератори.

В освітньому процесі університетів вже давно використовуються онлайн-курси, інтерактивні лекції, різноманітні освітні платформи, пов'язані з онлайн-навчанням. Так, багато зарубіжних університетів пропонують безкоштовні інтерактивні лекції, освітні платформи. Є очевидним: система віддаленого навчання загалом удосконалюється, стає альтернативою стаціонарній формі навчального процесу. Численні онлайн-курси в зв'язку із цим є непоганою підмогою [9].

Експерти зазначають, що процес освіти в онлайні має бути влаштований принципово інакше. Безумовно, у низці вишів має місце механічне перенесення традиційних курсів у Moodle та Zoom, але водночас є тренд на змістовну

трансформацію, запуск онлайн-магістратур, розширеного бакалаврату та персоналізацію освітніх траєкторій. Змінюється і сам освітній контент, його формат та структура. Для цифрових комунікацій всередині університету потрібна принципово інша взаємодія.

Європейською комісією з питань науки і знань ще в 2019 році розроблено Практичні рекомендації щодо відкритої освіти для вчених: модернізація вищої освіти через відкриті освітні практики. Ці рекомендації призначені для академічного персоналу закладів вищої освіти з метою допомогти їм перейти до використання відкритих освітніх практик з метою розширення участі в освіті. Ці рекомендації покликані забезпечити розуміння кожного з десяти вимірів відкритої освіти на основі OpenEdu Framework (JRC, 2016), а також показати, як науковці можуть почати використовувати OER для стимулювання інклюзії та інновацій як важливих цінностей [4].

Для створення освітнього продукту потрібна нова компетенція, пов'язана з педагогічним дизайном та новими підходами у дидактиці. На нашу думку, опанувати такі завдання та створити нові сервіси під силу бібліотеці вишу. Бібліотекарі, які чудово підбирають ресурси для дослідників, можуть те саме завдання виконувати в освітній сфері.

Кількість онлайн-ресурсів величезна, але лише в одиницях вишів вони інтегровані в освітній процес, в АБІС та електронні бібліотеки. Принципове завдання для бібліотекарів – вбудуватись у процес трансформації освіти. Модель взаємодії між структурними підрозділами вишу та бібліотекарями, які готові освоїти цю нову компетенцію, – те, над чим ми працюємо зараз.

Наукова бібліотека НУК ім. адмірала Макарова є невід'ємною ланкою в системі академічної доброчесності (АД) університету й бере активну участь в роботі всіх складових цієї системи, взаємодіє із структурними підрозділами університету з питань доброчесних практик. Представники бібліотеки є членами Групи сприяння академічній доброчесності в НУК ім. адмірала Макарова, робота якої спрямована на дотримання і просування принципів АД, попередження порушень цих принципів та етики академічних взаємовідносин серед здобувачів вищої освіти, викладачів та співробітників університету. Бібліотекою було розроблено презентацію, 2-х годинну лекцію для здобувачів освіти та тест, який проходять студенти після засвоєння матеріалу, шаблон сертифіката, який студенти отримують після успішного складання тесту, процедура його отримання була затверджена Вченою радою університету у вересні 2021 р. До того ж, 6 співробітників успішно пройшли курс з академічної доброчесності для викладачів (60 годин на платформі Прометеус). Для студентів 3, 4 курсу, магістрантів та аспірантів розроблені та проводяться протягом року низка заходів з академічного письма, базовий семінар з академічної доброчесності, навчання користуванню антиплагіатними програмами.

В умовах життя сучасних людей у цифровому просторі проблема інформаційної освіти студентів, аспірантів та викладачів є особливо актуальною. Важливо як забезпечити навчальний та науковий процеси сучасними електронними

ресурсами, так і навчити ними користуватися. Основна мета заходів з цифрової освіти – розвиток цифрових навичок викладачів, студентів та працівників університету, поширення практик застосування інноваційних технологій у навчальній, викладацькій, дослідницькій роботі та у повсякденному житті.

НБ НУК також долучилася до ініціативи Мінцифри, зареєструвалася на порталі «Дія» як хаб цифрової освіти. Хаби цифрової освіти – це місця, куди може завітати кожен громадянин, безкоштовно отримати доступ до сайту «Дія. Цифрова освіта» та пройти навчання з цифрової грамотності.

Однією із навичок цифрової грамотності є медіаграмотність. Ми маємо не тільки знати, які небезпеки несуть із собою цифрові технології та як на нас впливає інформаційний тиск. Надзвичайно важливо вміти захищатися від цих небезпек і користуватися можливостями, які надають медіа. І не тільки самим вміти, але й вчити цьому наших користувачів. Необхідно навчити молодих людей пошуку достовірної інформації, її критичній та творчій переробці з метою отримання нового знання.

Протягом 2021 року співробітники НБ НУК ім. адмірала Макарова почали перший етап дослідження медійної грамотності користувачів та розробили анкетування «Медіаграмотність студента». Цей моніторинг повинен показати рівень сформованості медіаграмотності студентів та їх безпеки у медіапросторі. Другий етап дослідження направлений на виявлення медійної грамотності науково-педагогічних працівників (НПП), проблеми, з якими стикаються наші науковці, і питання з цього приводу, які вони задають бібліотекарям – це пошук якісних фахових журналів, або журналів, що індексуються в наукометричних БД, виявлення хижацьких журналів, публікація в яких веде до втрати часу, фінансів і репутації. Після закінчення дослідження ми плануємо розробити заходи, спрямовані на підвищення медійної грамотності здобувачів освіти та НПП.

Одним із важливих напрямків діяльності Наукової бібліотеки університету є підвищення професійної компетенції бібліотечних працівників.

З кожним днем навчання онлайн стає все більше популярним, особливо в умовах карантину. Фахівці книгозбірні навчалися на медіакурсах: «Діджитал-комунікації», «Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів», «Наукова комунікація в цифрову епоху», «Культура і креативність» та опановували цифрові навички з новим сучасним форматом – освітніми серіалами Національної онлайн-платформи з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта».

Незважаючи на пандемію, Наукова бібліотека започаткувала нову екоініціативу – створення екопроекту «Зелене світло нашого життя», який планується реалізувати протягом 2021–2022 рр. Співробітники НБ НУК ім. адмірала Макарова щиро сподіваються, що їх ініціативи допоможуть кожному налаштувати своє життя на «зелене світло» та бути екологічно свідомими.

Співробітники Наукової бібліотеки ставлять перед собою завдання – створення і розвиток для здобувачів освіти та науковців університету середовища,

що сприяє дослідженню, навчанню та викладанню через якісний інформаційний супровід, сервісність та комфортний фізичний і віртуальний простір. Нині це одне із актуальних завдань, тому ми вважаємо важливим повсякчас удосконалювати свої професійні здібності і займатися саморозвитком шляхом формальної і неформальної освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бруй О. Бібліотека КПП: погляд у майбутнє / О. Бруй // Київ. політехнік. – 2016. – 29 верес. (№ 28). – С. 4.
2. Другова Е. Тренды развития образовательных технологий и трансформация академических библиотек / Е. Другова, И. Журавлёва // Унив. кн. – 2021. – № 1. – С. 38–42.
3. IFLA Trend report 2019 UPDATE [Electronic resource]. – [Et. al.], 2019. – 15 p. – Available at: <https://bit.ly/36JB2kI> (accessed: 22.03.22).
4. Inamorato Dos Santos A. Practical Guidelines on Open Education for Academics: modernising higher education via open educational practices / A. Dos Santos Inamorato. – Luxembourg, 2019. – 81 p.
5. Кулаженко В. Г. Безумный 20-й год. Библиотеки в новых условиях / В. Г. Кулаженко // Менеджмент вузовских библиотек. Библиотека в цифровой среде университета: формируем будущее сегодня : материалы 20-й Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 8–9 дек. 2020 г.). – Минск: БГУ, 2021. – С. 9–14.
6. Open access and open educational content [Electronic resource] // SRCE : офіц. сайт Обчислюв. центру Загреб. ун-ту. – Хорватія, Загреб. – Режим доступу: <https://bit.ly/3IvuvY0> (дата звернення: 22.03.22).
7. Точка зрения: управленческий потенциал библиотеки вуза // Унив. кн. – 2021. – № 7. – С. 48–51.
8. First multiplier event and short-term joint teaching staff training on the project DECriS [Electronic resource] // SRCE : офіц. сайт Обчислюв. центру Загреб. ун-ту. – Хорватія, Загреб, 2021, 23 листоп. – Режим доступу: <https://bit.ly/3D4K8of> (дата звернення: 22.03.22).
9. Халюков А. Библиотека университета 4.0: e-books, e-journals, e-media solutions / А. Халюков ; беседовала М. Ульянова // Унив. кн. – 2019. – № 7. – С. 62–65.

References

- [1]. Brui O. *Biblioteka KPI: pohliad u maibutnie [KPI Library: View to the Future]*. Kyivskiy politechnik [Kyiv Polytechnic], 2016. september 29 (no. 28), p. 4.
- [2]. Drugova Ye. Trendy razvitiya obrazovatelnykh tekhnologiy i transformatsiya akademicheskikh bibliotek [Trends Development of Educational Technologies and Transformation of Academic Libraries]. *Universitetskaya kniga. [University book]*, 2021, no. 1, pp. 38–42.
- [3]. IFLA Trend report 2019 UPDATE [Electronic resource]. – 2019. – Available at: <https://bit.ly/3kTElcG> (accessed 09.12.2021).
- [4]. Inamorato Dos Santos, A. Practical Guidelines on Open Education for Academics: modernising higher education via open educational practices. Luxembourg, 2019, 81 p.
- [5]. Kulazhanka U. G. Bezumnyy 20-y god. Biblioteki v novykh usloviyakh [Mad 20th Year. Libraries in New Conditions]. *Materialy mezhdunar. nauch-prakt. konf. «Menedzhment vuzovskikh bibliotek. Biblioteka v tsifrovoy srede universiteta: formiruem budushchee segodnya» [Proceedings of the intern. sci.-practical conf. «Management of university libraries. Library in the digital environment of the university: shaping the future today»]*, Minsk, 2021, pp. 9–14.
- [6]. Open access and open educational content [Electronic resource]. Available at: <https://www.srce.unizg.hr/otvoreni-pristup/> (accessed 09.12.2021).
- [7]. Tochka zreniya: upravlencheskiy potentsial biblioteki vuza [View Point: Managment Potential of the University Library]. *Universitetskaya kniga [University book]*, 2021, no. 7, pp. 48–51.
- [8]. First multiplier event and short-term joint teaching staff training on the project DECriS [Electronic resource]. SRCE. Available at: <https://bit.ly/3FxZO11> (accessed 09.12.2021).
- [9]. Khalyukov A. Biblioteka universiteta 4.0: e-books, e-journals, e-media solutions [Library University 4.0: e-books, e-journals, e-media solutions]. *Universitetskaya kniga [University book]*, 2019, no. 7, pp. 62–65.

Надійшла 12.02.2022 р.

Kostyrko T. M.,

Candidate Science of social commutation (Ph. D.)

Head of the Scientific Library of the

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

9 Heroes of Ukraine avenue, Mykolaiv, 54025, Ukraine

tel.: (0512) 70 91 00 429

e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4175-9975

RESOURCES AND SERVICES OF THE UNIVERSITY LIBRARY IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATIONS

Summary

Purpose. The processes of higher education digital transformation are actively developing. As a result, there are new challenges and requirements in which the role of university libraries is significantly changed. The university library is transformed upon us, expanding its functions and creating new services.

Monitoring of publication activity, network interaction and cooperation of educational institutions, implementation of scientific and educational policy of university. The library is an integral component of the university strategic development in these and other aspects. To achieve these goals, university libraries are guided and take into account world trends that will influence the libraries' development in the coming years: Open Science, Open Education and the key role of libraries to implement these ideas; intensive development and dissemination of information technologies; that the vast majority of library users are Digital Natives and Digital Citizen [1].

Methodology. Study and research of European academic practices on the directions of changes in education in crisis situations; DECriS project results on the use of digital methods and learning resources during the Covid-19 pandemic, with a special emphasis on open educational resources (OER); the library role as a new online learning platform. NUS Scientific Library, in these conditions, directs its activities taking into account all world trends and challenges. The creation and support of a navigation orientation system in a variety of information resources through the library website as a "single window" is very relevant in terms of quarantine and remote work.

Finding. To ensure the service transition on the qualitatively new level for remote users based on modern information technologies and active consumption of information resources by users, additional modules for the library system "USH/Library" were introduced. During the pandemic, Science library expands access to the world's providers of scientific resources – licensed commercial databases, open-access Internet resources, DB of scientific and technical information in order to provide the most complete information. Features of the university librarians work: knowledge of the organization of digital instruments for scientific communications; specifics of scientific work of their institutions. To do this, new services are created and mastered in the university libraries.

Open access documents and data are of interest to libraries and library professionals as resources of scientific, educational and cultural importance. Due to the large-scale distribution of open access electronic resources, their quality is not always unambiguous, so it is very relevant in the activities of university libraries to

prepare navigators. NUS Scientific Library publishes the navigator “Open Access Resources,” which is popular among scientists.

The number of online resources is huge, but only in units of universities they are integrated into the educational process, in ABIS and electronic libraries. The principal task for librarians is to integrate into the process of educational transformation. The model of interaction between the structural units of the university and librarians, who are ready to master this new competence, is what we are working now on.

Practical value. In 2021, NUS Scientific Library employees began the first stage in the users’ media literacy study and developed a questionnaire “Student Media Literacy.” Monitoring should show the level of media literacy of students and their security in the media space. The second stage of the study is aimed at identifying media literacy of academicians. At the end of the study, we plan to develop measures aimed at increasing the media literacy of educational applicants and academicians.

NUS Scientific Library is an integral link in the system of the University academic integrity and actively participates in the work of all components of this system, interacts with the structural subdivisions of the University on integrity practices. The library has developed a presentation, a lecture and a test for students, the procedure of events was approved by the Academic Council of the University in September, 2021. Despite the pandemic, during 2021–2022 the Scientific Library has launched a new eco-initiative – the implementation of the eco-project “Green light of our life,” we hope that the initiatives will help everyone to adjust their lives to the “green light” and be environmentally conscious.

Results. Leading universities around the world are developing their libraries as intellectual centers. At this stage, the library should take a proper place in the management team of the university. Today, the Scientific Library sees its mission in facilitating the implementation of the educational process and the development of scientific research through quality information support and service; promotion of the university scientific heritage in the world information space; promotion and increase of the university scientific rating.

Keywords: COVID-19 pandemic, Digital education (DE), higher education (HE), library and information science (LIS), open educational resources (OERs), university library services

УДК 005:92:004.68:023

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256414](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256414)

Петрук Анна Сергіївна,

завідувач відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення
Бібліотеки Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дітріхсона, 4, м. Одеса, 65000, Україна,
тел.: (048) 729 85 78
e-mail: p.nuta23@gmail.com
ORCID0000-0002-1077-9754

Мовчан Світлана Петрівна,

директор
Бібліотеки Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дітріхсона, 4, м. Одеса, 65000, Україна,
тел.: (048) 729 85 78
e-mail: bib@ogasa.org.ua
ORCID0000-0002-2640-9790

ДРУГИЙ ЗАКОН ДІАЛЕКТИКИ ЧИ КОНСОЛІДАЦІЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ ОДАБА В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Перехід на дистанційне навчання примусило в досить короткий час переглянути стратегічний план роботи бібліотеки та внести додаткові вимоги щодо підвищення системи менеджменту якості (СМЯ) інформаційно-комунікаційних послуг читачам. З особливостями покрокового плану надання електронних послуг можна ознайомитись в діаграмі Ганта¹, розробленої в автоматизованій програмі менеджерів проєктів – Microsoft Project².

Ключові слова: онлайн-освіта, цифрова трансформація бібліотеки, ISO 9001, система управління якістю.

Розвиток комп'ютерної техніки вплинув на становлення інформаційного суспільства, створення власних сайтів бібліотек, впровадження оцифрування бібліотечних фондів, організацію та наповнення Репозиторіїв. Поточною роботою бібліотекарів стало консультування вчених щодо наукометричних баз за їх показниками та використання соціальних мереж.

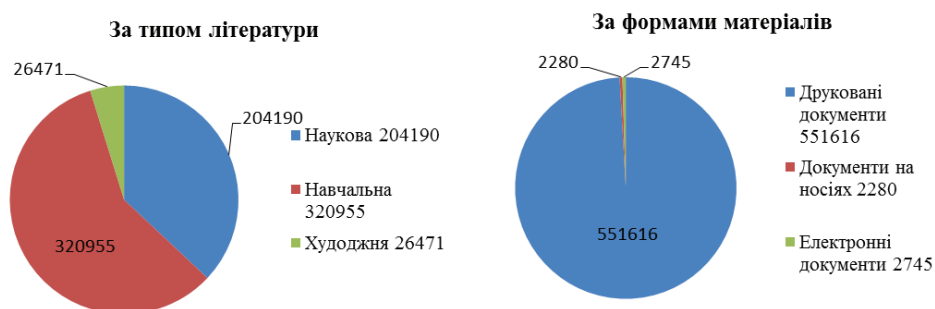
Для забезпечення освітнього процесу в умовах пандемії коронавірусу стало необхідним перебудування бібліотечної системи.

¹ Діаграма Ганта – інструмент календарного планування проєктів, у якому роботи взаємопов'язані між собою у часі та з можливостями їх забезпечення різними видами матеріально-технічних та трудових ресурсів.

² Microsoft Project – це автоматизована система управління менеджерів проєктів, яка дозволяє одночасно поєднати структурні елементи планування, організації та координування дій усіх підрозділів та окремо взятих співробітників на єдиному інформаційному просторі.

Бібліотека, працюючи у трьох основних напрямках: 1. навчальна бібліотека для студентів; 2. наукова – для вчених академії; 3. бібліотека загального доступу до технічної літератури була змушена змінити умови організації роботи та приділити увагу якості надання інформації у дистанційному режимі.

Провівши аналіз структури фонду бібліотеки (діаграма 1), можна зробити висновок, що здебільшого він складається з друкованих видань навчальної та наукової літератури.



Діаграма 1
Аналіз загального фонду бібліотеки ОДАБА по типу літератури та формам матеріалів за поточний рік

Логічно, що зростання відвідувань ресурсів бібліотеки (діаграма 2), призводить до потреби в збільшенні обсягів запитуваної інформації.



Діаграма 2
Кількості зростання відвідувань сторінки «Бібліотека» сайту академії за 2020–2021 рр.

Виходячи з аналізу кількості відвідувань сторінки «Бібліотека» (<https://odaba.edu.ua/library>), виникають нові вимоги до якості електронних ресурсів особливо на час карантинних обмежень.

Для ефективного використання цих ресурсів бібліотека повинна виконувати низку завдань:

1. забезпечити віддалений доступ до освітніх та наукових інформаційних ресурсів академії з використанням єдиної системи доступу для них;
2. забезпечити постійну інформаційно-комунікативну підтримку користувачам під час роботи з цифровими бібліотечними ресурсами.

Для реалізації цих завдань бібліотеці потрібно дотримуватися проєктного методу управління. Найбільш поширеним методом управління є система менеджменту якості (СМЯ) надання вищевказаних послуг. Це дозволить реалізувати принцип стандарту ISO 9001 – орієнтацію на споживача, а також вдосконалити СМЯ щодо оптимізації розміщення співробітників, урахувавши їх знання та можливості. Впровадження СМЯ вимагає суттєвих змін в підході до надання читачам необхідних їм даних та інформації. Для цього бібліотека розпочала ознайомлювати персонал з документацією системи якості ISO серії 9000 [11].

Наступним кроком стала розробка та впровадження документації щодо СМЯ, а саме: місії, політики, цілей та положення про роботу бібліотеки ОДА-БА (відповідно до вимог ISO 9001 [12]). На сторінці «Бібліотека» створено відповідний розділ, де можна ознайомитися з затвердженою документацією (<https://odaba.edu.ua/library/quality-management-system>).

Наголошуючи на важливості самооцінки, яка дає чітке розуміння конкурентоспроможності бібліотеки, розроблено SWOT аналіз, де визначаються сильні та слабкі сторони, наявні можливості та потенційні небезпеки у наданні інформаційних послуг читачам бібліотеки.

Таблиця 1

SWOT аналіз надання інформаційних послуг

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні фактори	1. Сторінка бібліотеки (покажчики, тематичні списки, аудіопідкасти та інше) 2. Електронний каталог 3. Повнотекстова база методичних вказівок 4. Загальноакадемічний репозиторій 5. Доступ до БД Scopus, Web of Science, Science Direct, Bencham Science, Taylor&francis 6. Електронна бібліотека 7. Соціальні мережі, чатбот 8. Електронний запис до бібліотеки 9. Електронна доставка документів 10. Оцифрування вибіркового фонду літератури	1. Недостатнє фінансування для придбання ліцензованих електронних ресурсів (галузевих баз) 2. Необхідність покращення серверного обладнання для розміщення оновлених версій АБІС Unilib (електронний каталог), репозиторію (на платформі Dspace 7.1) і створення окремого сайту бібліотеки 3. Оновлення комп'ютерної техніки

Продовження таблиці 1

Зовнішні фактори	Можливості	Потенційні небезпеки
	1. Участь у міжнародних грантах 2. Партнерство з іншими бібліотеками (розширення МБА) 3. Книгообмін	1. Карантин (більша кількість друкованого фонду) 2. Скорочення кваліфікованого персоналу 3. Неможливість контролювати роботу академічного сайту (поломка головного сервера з тимчасовою втратою даних)

На основі проведеного SWOT аналізу інформаційних послуг збудовано графік планування забезпечення бібліотекою інформаційного обслуговування читачів за допомогою діаграми Ганта (рис. 1). Яка ілюструє перелік задач співробітників бібліотеки, що направлені на якісне забезпечення інформацією читача з відповідальною за кожну роботу особою та регулярним оновленням проценту виконаної роботи.

На представленому графіку з рис. 1, виділено три головних етапи:

- аналіз запитів читачів;
- обробка запитів бібліотекарями (пошук, закупівля, створення);
- звіт про якість виконання запитів.

Етап аналізу запитів включає:

1. збір, обробка та структуризація звернень за 2021 р. читачів до бібліотеки за тематикою запиту;
2. контент-аналіз (статистика завантаження файлів зі сторінки Бібліотека);
3. вивчення складу читачів бібліотеки;
4. аналіз найбільш активної використовуваної частини фонду;
5. аналіз найбільш зручних видів передачі інформації читачам;
6. анкетне опитування читачів (Google Forms).

Етап обробки запитів бібліотекарями включає:

1. дистанційний запис до бібліотеки;
2. перевірка електронної пошти;
3. перевірка віртуальної довідкової служби;
4. введення бібліотечних соціальних мереж;
5. оновлення інформації у бібліотечному чат-боті (@Osacea_library_bot);
6. зв'язок з Одеською національною науковою бібліотекою через МБА;
7. створення списків боржників;
8. закупівля літератури й періодики за заявками навчальних структур;
9. книгообмін з іншими бібліотеками для поповнення фонду рідкісною літературою;
10. складання переліків нових надходжень;

11. формування бібліотечних показників;
12. створення тематичних списків;
13. формування віртуальних виставок;
14. опис дипломних проєктів;
15. поповнення бази електронних методичних вказівок;
16. поповнення літературою електронної бібліотеки;
17. створення аудіопідкастів;
18. пошук корисних посилань з відкритими архівами літератури за будівельною галуззю;
19. сканування фрагментів документів (література, періодика) для електронної доставки документів;
20. оновлення бази періодичних видань, що є у фонді бібліотеки;
21. поповнення загальноакадемічного Репозитарію OSASEAeR новими документами:
 - збір літератури;
 - обробка (розділення за статтями, переводу у pdf, кодування);
 - завантаження документів на платформу загальноакадемічного Репозиторія.
22. оновлення нормативно-правової бази БудСофт;
23. аналіз публікаційної діяльності вчених ОДАБА (Scopus, WoS, OUCI, Google Academy, Research Gate, Бібліометрика української науки);
24. створення навчальних презентацій з роботою у міжнародних БД;
25. створення галузевих списків міжнародних журналів, що індексуються БД Scopus та Web of Science;
26. консультування редакторів продовжуваних видань академії з реєстрації журналів у Index Copernicus і Web of Science;
27. допомога у створенні DOI до академічних статей та їх супровід у посиланні до CrossRef;
28. дистанційне налаштування доступу до Zoom, Meet та ін. програм відеоконференцз'язку.

Етап формування звіту про якість виконання запитів, включає:

1. створення бібліотечних протоколів якості надання інформаційних послуг читачам (затримки; не відповідності запитуваної теми читача; поломка обладнання; слабо кваліфіковані працівники до самостійного навчання використання сучасних технологій – qr код, хмарні сховища, обробка сканованої літератури, монтування відео контенту тощо).

Після закінчення третього етапу задач співробітників з діаграми Ганта, адміністрація бібліотеки проводить аналіз порівняння етапу обробки запитів з етапом формування звіту і складає новий план роботи, де включені усі зауваження, що уповільнюють процес швидкого та якісного обслуговування.

На 2022 рік планується створення робочої групи, до складу якої увійдуть не тільки співробітники бібліотеки, а й адміністрація академії, це допоможе звер-

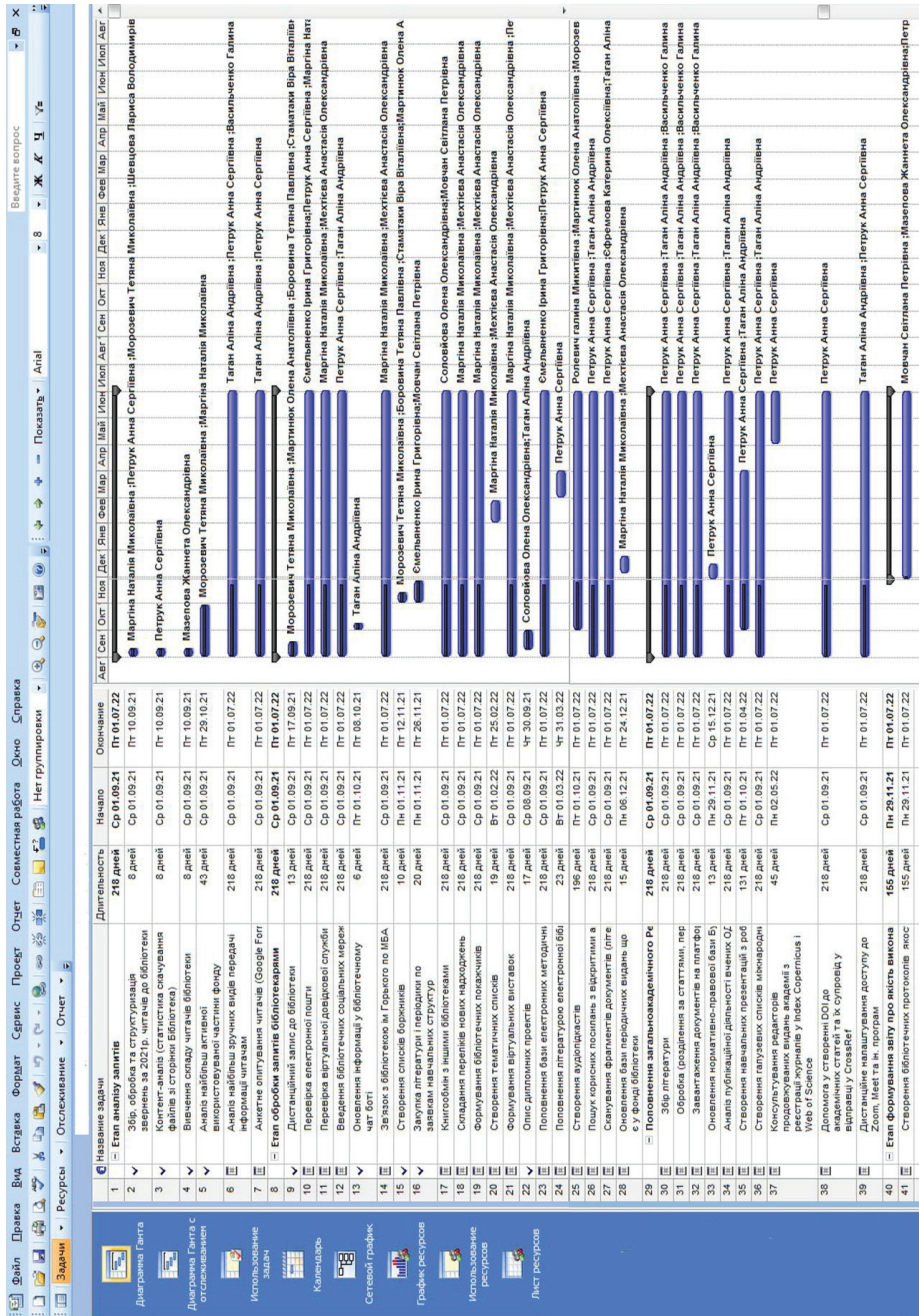


Рис. 1 Графік планування забезпечення бібліотечного інформаційного обслуговування читачів за допомогою діаграми Ганта

нути увагу на технічне покращення обладнання та необхідність в підтримці розвитку бібліотеки на всіх рівнях організації освітнього процесу.

Підбиваючи підсумки вищевикладеного, слід зазначити, що розробка, впровадження та вдосконалення системи управління якістю інформаційного обслуговування бібліотеки є складним поетапним процесом, який з часом виправдовує себе і дає гарні результати для найбільш ефективного її розвитку.

Список використаної літератури:

1. Богза Н. Ф. Управління бібліотечним закладом: від стратегічного бачення – до професійного вирішення завдань / Н. Ф. Богза // Сучасна бібліотека як науково-інформаційний та культурно-просвітницький центр місцевої громади : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 трав. 2009 р.). – Дніпропетровськ, 2009. – С. 149–159.
2. Вахнован В. Впровадження системи менеджменту якості в практику роботи Науково-технічної бібліотеки Національного авіаційного університету / В. Вахнован, О. Шкапо // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 4. – С. 10–14.
3. Зелинский С. Э. Автоматизация управления предприятием : учеб. пособие / С. Э. Зелинский. – Киев: Кондор, 2004. – 518 с.
4. Кішчак Т. С. Впровадження системи менеджменту якості в роботу наукової бібліотеки НУБіП України / Т. С. Кішчак // Традиції та новатії в інформаційному забезпеченні науки та освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 6-к ЗВО III–IV рівнів акредитації (Сімферополь, 22–24 трав. 2012 р.). – Режим доступу: <https://bit.ly/3wAkPc9> (дата звернення: 24.03.22).
5. Лункевич Н. М. Стратегический подход к менеджменту качества / Н. М. Лункевич // Жилищное строительство. – 2006. – № 3. – С. 2–5.
6. Палеха Ю. І. Менеджмент персоналу : навч. посіб. / Ю. І. Палеха. – Київ : Ліра-К, 2015. – 338 с.
7. Рядська В. В. Аудит : практикум / В. В. Рядська, Я. В. Петраков. – Київ : Центр учб. л-ри, 2009. – 464 с.
8. Тарасюк Г. М. Управління проектами : навч. посіб. / Г. М. Тарасюк. – 3-є вид. – Київ : Каравела, 2009. – 320 с.
9. Шаповал М. І. Менеджмент якості : підручник / М. І. Шаповал. – 3-тє вид., випр. і допов. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2007. – 471 с.
10. ISO 9000:2015 Quality management systems – Fundamentals and vocabulary [Electronic resource] // Online Browsing Platform (OBPs). – Electronic data. – Access mode: <https://bit.ly/36m05uj> (last access: 24.03.2022). – Title from the screen.
11. ISO 9001:2015, Quality management systems – Requirements [Electronic resource] // Online Browsing Platform (OBPs). – Electronic data. – Access mode: <https://bit.ly/3wwwQQ1> (last access: 24.03.2022). – Title from the screen.

References

- [1]. Bogza N. F. Upravlinnia bibliotecnym zakladom: vid stratehichnoho bachennia – do profesiinoho vyrishennia zavdan [Library management: from strategic vision to professional problem solving]. *Suchasna biblioteka yak naukovo-informatsiinyi ta kulturno-prosvitnytskyi tsentr mistsevoi hromady: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Dnipropetrovsk, 21 trav. 2009 r.)* [Modern library as a scientific informational and cultural educational center of the local community: papers of All-Ukrainian. Scientific and Practical Conference (Dnipropetrovsk, May 21, 2009)], Dnipropetrovsk, 2009, pp. 149–159.
- [2]. Vahnovan V., Shkapko O. Vprovadzhennia systemy menedzhmentu yakosti v praktyku roboty Naukovo-tekhnichnoi biblioteki Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu [Implementation of the quality management system in the practice of the Scientific and Technical Library of the National Aviation University]. *Visnyk knyzhkovoï palaty [Bulletin of the Book Chamber]*, 2009, no. 4, pp. 10–14.
- [3]. Zelinskiy S. E. *Avtomatizatsiya upravleniya predpriyatiem: ucheb. Posobie [Enterprise management automation: a textbook]*. Kiev, 2004, 518 p.
- [4]. Kishchak T. S. Vprovadzhennia systemy menedzhmentu yakosti v robotu naukovoi biblioteki NUBiP Ukrainy [Elektron. resurs] [Implementation of the quality management system in the work of the scientific library of NULES of Ukraine [Electronic resource]]. *Traditsii ta novatsii v informatsiinomu zabezpechenni nauky ta osvity: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. b-k ZVO III–IV rivniv akredyatsii (Simferopol, 22–24 trav. 2012*

- r.) [Traditions and innovations in information support of science and education: papers of the International Scientific practical conference of University Libraries of III–IV levels of accreditation (Simferopol, May 22–24, 2012)]. Available at: <https://bit.ly/3wAkPc9> (accessed 24.03.2022).
- [5]. Lunkevich N.M. Strategicheskij podhod k menedzhmentu kachestva [Strategic approach to quality management]. *Zhilishchnoe stroitelstvo* [Housing construction], 2006, no. 3, pp. 2–5.
- [6]. Palekha Yu. I. *Menedzhment personal: navch. posibnik* [Personnel Management: Manual]. Kyiv, 2015, 338 p.
- [7]. Riadska V.V., Petrakov Ya. V. *Audit: praktikum* [Audit: practicum] Kyiv, 2009, 464 p.
- [8]. Tarasyuk G. M. *Upravlinnya proektami: navch. Posibnik* [Project management: Manual]. Kyiv, 2009, 320 p.
- [9]. Shapoval M. I. *Menedzhment yakosti: pidruchnik* [Quality management: a textbook]. Kyiv, 2007, 471 p.
- [10]. ISO 9000:2015 Quality management systems – Fundamentals and vocabulary [Electronic resource]. *Online Browsing Platform (OBP)s*. Available at: <https://bit.ly/36m05uj> (accessed: 24.03.2022).
- [11]. ISO 9001:2015, Quality management systems – Requirements. ISO 9001:2015, Quality management systems – Requirements [Electronic resource]. *Online Browsing Platform (OBP)s*. Available at: <https://bit.ly/3wwwQQ1> (accessed: 24.03.2022).

Надійшла 16.01.2022 р.

Petruk A. S.,

Head of Information Technology and Computer Support
Libraries of the Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4 Didrichson St., Odesa, 65000, Ukraine,
tel.: +38(048) 729 85 78
e-mail: p.nuta23@gmail.com
ORCID0000–0002–1077–9754

Movchan S. P.,

Director
Libraries of the Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4 Didrichson St., Odesa, 65000, Ukraine,
tel.: +38(048) 729 85 78
e-mail: bib@ogasa.org.ua
ORCID0000–0002–2640–9790

SECOND LAW OF DIALECTICS OR CONSOLIDATION OF DIGITAL RESOURCES OF ODABA LIBRARY UNDER CONDITIONS OF QUARANTINE RESTRICTIONS

Summary

In connection with the pandemic, which caused the transition of educational activities to distance learning in front of the library, there was a need to review the requirements for information (resource) support for readers.

The gradual transition from the usual information and library services to the process management of information and communication resources increases the efficiency of library management as a unit of the academy, focusing on consumers and their satisfaction.

For its implementation in the own activity the library offers a list of modern management tools based on the quality management system:

1. Developed model, policy, strategic goal and mission of the library, strategic development plan, drawn up a scheme of the main stages of achieving compliance

with ISO 9001, made PDCA³ cycle of continuous improvement of the quality of information and bibliographic services (<https://odaba.edu.ua/library/quality-management-system>).

2. Analyzed strengths, weaknesses, opportunities and potential obstacles in the quality provision of electronic services

3. On the basis of the Gantt chart the step-by-step use of the object-oriented approach to remote service of readers is designed and put into operation.

4. According to the protocols of quality of results of service by library, the system of advanced training of employees is adjusted.

Thus, we can conclude that the constant development, updating of existing skills and abilities of library staff in combination with the right project-oriented approach to work is becoming a traditional the practice of improving the quality of information and digital service to readers.

Keywords: online education, digital transformation of the library, ISO 9001, quality management system

³ PDCA – Абревіатура Plan-Do-Check-Act (Плануй-Роби-Вивчай-Дій), циклічно повторюваний процес прийняття рішення, що використовується в управлінні якістю ISO 9001

УДК 027.7(477):025.5:004

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256415](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256415)

Якуніна Наталія Вікторівна,

завідувач науково-методичного відділу
Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 58, Київ, 01601, Україна
тел.: (044) 239 32 79
e-mail: yakunina_knu@ukr.net

БІБЛІОТЕКИ ЗВО УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОРИСТУВАЧІВ

У статті висвітлено загальні тенденції та перспективи подальшого розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек закладів вищої освіти. Проаналізовано деякі показники роботи бібліотек ЗВО на основі щорічних статистичних та письмових звітів.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, бібліотека закладу вищої освіти.

Цифровий світ в останнє десятиліття розвивається з величезною швидкістю. Сучасні процеси впливають на всі сектори людської діяльності й тому цифрова трансформація в бібліотеках – це не тільки інтеграція новітніх технологій у бібліотечні процеси, оновлення технічних засобів, але головне – нові звички всього колективу.

Сучасні науковці-бібліотекознавці розглядають бібліотеку як соціальний інститут, особливістю якого є тісний зв'язок з науками, безпосереднє включення до системи наукових комунікацій та орієнтація потоку інформаційних ресурсів на задоволення професійних запитів користувачів. Стрімке зростання потреб користувачів університетських бібліотек в інформаційному забезпеченні вплинули на всю діяльність бібліотек, які завжди виступали центрами збору, зберігання і поширення інформаційних ресурсів.

22.03.2017 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 177 «Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації», що надало можливість максимально точно відображати зміст наших книгозбірень з подальшим забезпеченням його для швидкого та легкого пошуку не лише в Україні, а й у світі.

Як засвідчує практика, дедалі більше сучасних користувачів прагнуть працювати з різними електронними ресурсами безпосередньо на своєму робочому місці і хочуть отримувати доступ до освітньої та наукової інформації в електронному, а не друкованому форматі.

Якщо проаналізувати роботу бібліотек нашої Мережі за минулі роки, то побачимо швидку і значну адаптацію до цифрових досягнень. Форс-мажорна ситуація тривалого карантину змусила бібліотеки переглянути свої можливості, максимально змінивши стратегію їх подальшого існування. Карантинні умови ще більше виявили обмеженість традиційних форм роботи бібліотек та спонукали до швидкої інтеграції у новітні форми роботи. Частина бібліотек нашої Мережі упродовж значного терміну були зачинені, працівники відправлялися на виробничий простій. Проте, більшість університетських книгозбірень переорієнтовували свою діяльність: відбувалась і реорганізація, спрямована на забезпечення більш зручного доступу користувачів до інформації, і самим працівникам була створена можливість виконувати робочі навантаження дистанційно. Серед інших завдань важливим стало вивчення поінформованості користувачів про широкий спектр інформаційних послуг, що надаються бібліотеками ЗВО.

Одними із можливостей виконання бібліотеками своїх функцій в таких умовах стало:

- збагачення інформаційної бази для виконання запитів читачів за рахунок зовнішніх джерел інформації, у т. ч. віддаленого доступу;
- підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів за допомогою корпоративних зусиль та проєктів;
- розширення кількості користувачів за рахунок бібліотечних сайтів, служб віртуальної довідки, зворотного зв'язку з користувачами;
- бібліотеками створювалися цифрові колекції, електронні бібліотеки, консолідовані інформаційні ресурси.

Аналіз отриманих звітів дозволяє говорити про активну комунікаційну взаємодію бібліотек із забезпечення доступності інформації для користувачів, незалежно від її джерела походження, носія тощо. Інтеграційні проєкти університетських бібліотек показують реальний стан процесу об'єднання і узгодження користування інформаційними ресурсами. За звітами 2020 року 149 бібліотек беруть участь у всеукраїнських, регіональних (зональних), міських проєктах. Систематизуючи наукові знання, 53 бібліотеки працюють над 136 науковими темами, які спрямовані на підвищення ефективності процесів навчання, виховання й розвитку особистості і є показником проведення науково-дослідницької роботи.

Головною метою стала зміна парадигми діяльності бібліотек ЗВО, тобто перехід від загальноприйнятої моделі університетської бібліотеки до сприйняття бібліотеки як інформаційного осередку.

З метою подальшого ознайомлення читачів з літературою фондів з певної тематики працівники періодично складали списки видань, презентуючи їх на сайті бібліотеки. В рубриці «Бібліографічна продукція бібліотек» 57 бібліотеками представлено 189 бібліографічних покажчиків, а саме: Донецька зона 2 б-ки – 4 покажч., Київська зона – 20 б-к – 81 покажч., Львівська зона 7 б-к – 14

покажч., Одеська зона 9 б-к – 45 покажч., Харківська зона 19 б-к – 45 покажчиків.

Книжкові виставки завжди були найбільш розповсюдженою формою популяризації літератури в бібліотеках. З розширенням онлайн-послуг дієвим напрямом обслуговування виступає віртуальна виставкова діяльність. З упевненістю можна говорити, що це складний, багатофункціональний інформаційно-аналітичний ресурс, який дає можливість презентувати тематичні зібрання документів, допомагає отримати повну інформацію про нові надходження віддаленим користувачам, сприяє розвитку особистості й підвищенню культурного рівня передусім наших студентів. При цьому – більше розкривався і галузевий зміст фондів, наукових та навчальних документів, приверталася увага до ексклюзивних видань. Робота у віртуальному просторі демонструвала можливість ширше використовувати додаткові види інформації – бібліографічної, фактографічної. На виставках презентувалися книжки, присвячені подіям державного значення, ювілейним датам університетів, кафедр, викладачів тощо. Також віртуальна виставкова діяльність сприяла підвищенню іміджу бібліотеки і особливо під час карантинів була наочною формою онлайн-сервісу бібліотек ЗВО. Упродовж року бібліотеками нашої мережі було організовано 2785 тематичних виставок, на яких користувачам було представлено 428750 документів.

Забезпечення тематичними інформаційними потребами своїх вчених і керівників – ще одне із завдань бібліотек ЗВО. Таким напрямом роботи є система інформування професорсько-викладацького складу університетів – вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ) та диференційоване обслуговування керівництва (ДОК). Обслуговування здійснювалося на основі систематизованого підбору інформації первинних та вторинних документів. Кількість абонентів ВРІ за минулий рік склала 7782, кількість наданих тем – 4571, абонентів ДОК – 1808, кількість тем – 2292.

Частина основного фонду бібліотек ЗВО, до якої входять рідкісні, особливо цінні документи, що мають наукові, історичні та поліграфічні особливості, на сьогодні складає 1591170 одиниць. Багато з цих видань можна побачити на сайтах наших бібліотек оцифрованими у відкритому доступі і зацікавленість такими повнотекстовими документами зросла до 114263 переглядів.

Інформаційно-аналітичне забезпечення – це процес створення оптимальних умов задля реалізації інформаційних потреб користувачів та виконання їх запитів на основі формування та використання інформаційних ресурсів. Ще одним із активних напрямків роботи була діяльність з наповнення інституційних репозитаріїв (ІР) закладів вищої освіти. За рік кількість завантажених файлів до ІР зросла на 225851 документ (всього 1505034), кількість звернень до яких склала – 79553685 документів.

Використання новітніх технологій є зараз обов'язковою умовою підвищення ефективності послуг сучасної бібліотеки. Сьогодні можна з упевненістю

говорити про надання більш якісного дистанційного обслуговування бібліотеками ЗВО: від авторизації користувача, консультації, виконання електронного замовлення до надання пакету інформаційно-освітніх послуг, тобто доступ до комплексної інформації з певної тематики, що раніше потребувало від користувача витратити більше часу для використання багатьох інструментів пошуку і опрацювання різних ресурсів.

Доступ до мережних віддалених документів зріс вразі, кількість таких документів за минулий рік – 60476 619 од. Не відстають у зростанні і цифри електронної доставки документів через послугу МБА: отримано з різних джерел для користувачів 44455 (38379 попередньо), а відправлено 224135 (49131 попередньо) сторінок.

Однією з найбільш актуальних форм обслуговування користувачів у дистанційному режимі є онлайн-сервіс «Віртуальна довідка». Він спрямований на оперативне задоволення інформаційних запитів віддалених користувачів. Віртуальні послуги надають 86 бібліотек нашої мережі, які підготували 36435 довідок за минулий рік.

Аналіз звітів показує ефективність впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в бібліотечну практику. Активна робота бібліотек ЗВО розкриває потенціал на шляху урізноманітнення форм і методів обслуговування для підвищення рівня інформаційного задоволення бібліотечних користувачів. Для порівняння: так, у 2019 р. кількість записів електронного каталогу складала 39381703 документи, кількість звернень – 22678173, а у 2020 р. обсяг записів виріс до 40294851 док., кількість звернень – 29712289.

Подальший розвиток вебсайтів бібліотек продовжує бути актуальним напрямком їх діяльності. Зміст наповнення, зрозумілість і простота навігації, оперативність оновлення інформації, доступність, дизайн – все це важливі інструменти у системі обслуговування користувачів. 104 бібліотеки нашої Мережі мають власний сайт, 56 розміщують свою інформацію на сторінках сайтів університетів. Для організації інтерактивної інформаційної взаємодії бібліотеки активізують свою присутність у соцмережах, створюють власні сторінки у Facebook, Twitter та ін. Така діяльність сприяє поліпшенню комунікації з користувачами, вивченню користувацького попиту щодо новацій, продуктів, послуг, формуванню іміджу бібліотеки як сучасного інформаційного центру.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України «Про надання доступу закладам вищої освіти і науковим установам до електронних наукових баз даних» ДНТБ України [1] надає доступ до міжнародних баз даних Scopus та Web of Science Core Collection для всіх бюджетних ЗВО і наукових установ України незалежно від відомчої підпорядкованості. Google Scholar, Index Copernicus, INSPEC та інші БД – бібліотеки ЗВО є активними учасниками представлення суспільству цілісної картини стану університетського наукового середовища. В межах послуг активніше здійснювались: підбір фахових наукових журналів, що індексуються електронними базами даних наукової інформації, для публікації результатів досліджень науковця проводились консультування

з питань реалізації якісної публікаційної діяльності, аналізувалися рейтинги університетів світу, надавалась інформаційна підтримка окремим дослідникам та редакціям наукових періодичних видань університетів тощо.

Ще одним показником професійного росту стало забезпечення умов для підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців онлайн. Проведення науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів, майстер-класів тощо – перелік всіх заходів, які проходять упродовж року, оприлюднені на сайті нашої бібліотеки у рубриці «Інформація для бібліотек ЗВО» [2]. Таким чином можна не тільки ознайомитися з планами їх проведення, а й бути учасником 122 заходів онлайн. Упродовж року представники від бібліотек нашої Мережі були учасниками організації і проведення Секцією університетських бібліотек УБА [3] 5-ти занять «Антишколи університетських бібліотекарів» для членів УБА, фахівців української бібліотечної спільноти.

Важливою складовою в інформаційно-аналітичному забезпеченні є матеріально-технічна база бібліотек. Дослідження цієї частини вказує на значне недофінансування і на жаль, через фінансові труднощі і модернізація комп'ютерного обладнання вирішується повільно, і поточний стан технічних засобів бажає покращення ще в багатьох бібліотеках нашої мережі; 21 бібліотека потребує ремонту приміщень, 19 з них ще й досі в аварійному стані.

Та все ж уміючи оперативно змінювати тактику діяльності, враховуючи динаміку попиту користувачів, бібліотеки ЗВО активно опановують цифрові технології та розширюють спектр інформаційних продуктів і послуг.

Список використаної літератури:

1. Державна науково-технічна бібліотека України [Електронний ресурс] : офіц. сайт / Держ. наук.-техн. б-ка України. – Електрон. дані. – Україна, 2020. – Режим доступу: <https://bit.ly/359FzfN> (дата звернення: 25.03.2022). – Загол. з екрана.
2. Інформація для бібліотек закладів вищої освіти [Електронний ресурс] // Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Україна, 2000–2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/3wAsJlP> (дата звернення: 25.03.2022). – Загол. з екрана.
3. Українська бібліотечна асоціація [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Україна, 2014–2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/36woQ6O> (дата звернення: 25.03.2022). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Derzhavna naukovo-tekhnichna biblioteka Ukrainy [Elektronnyi resurs]: ofits. sait [State Scientific and Technical Library of Ukraine [Electronic resource]: official site]. *Derzhavna naukovo-tekhnichna biblioteka Ukrainy [State Scientific and Technical Library of Ukraine]*. Available at: <https://bit.ly/359FzfN> (accessed: 25.03.2022).
- [2]. Informatsiia dlia bibliotek zakladiv vyshchoi osvity [Elektronnyi resurs] [Information for libraries of higher education institutions [Electronic resource]]. *Naukova biblioteka im. M. Maksymovycha Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: ofits. sait [the Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko Kyiv National University: official website]*. Available at: <https://bit.ly/3wAsJlP> (accessed: 25.03.2022).
- [3]. *Ukrainska bibliotечna asotsiatsiia [Elektronnyi resurs]: ofits. sait [Ukrainian Library Association [Electronic resource]: official website]*. Available at: <https://bit.ly/36woQ6O> (accessed: 25.03.2022).

Надійшла 21.01.2022 р.

Yakunina N. V.,

Head of the Research and Methodological Department
Scientific Library of the
Kyiv Taras Shevchenko National University
58 Volodymyrska St., Kyiv, 01601, Ukraine
tel.: (044) 239 32 79
e-mail: metod@mail.univ.kiev.ua

UKRAINIAN UNIVERSITY LIBRARIES IN INFORMATION AND ANALYTICAL PROVISION OF USERS

Summary

The article highlights general trends and prospects for further development of information and analytical activities of libraries of higher education institutions. Some indicators of the work of University libraries are analyzed on the basis of annual statistical and written reports. Emphasis is made on integration projects of University libraries, which provide an opportunity to supplement information for their users, creating so-called cooperative projects both at the regional, national and international levels. The results of this activity are displayed on websites of University libraries, which have ease of navigation, efficiency of updating and filling with information resources. The work of the library community has also undergone transformations making the emphasis on readers with remote access (over the past events, namely quarantine restrictions and war). Filling the institute repositories, consisting of qualifying and dissertation works as well as articles, monographs, textbooks, etc. is progress; The popularization of own funds is also transferred to the virtual forms (exhibition activity, exhibiting results of activities to public, that is indexes, various databases, monographs, etc.). All these changes are reflected in the news both on own webpages of University libraries and social networks, as well as by sending information to all departments of the University.

The results of the article can be useful to the heads of libraries and departments for further planning of their activities, distinguishing between strengths and weaknesses of their logistics and the ability to provide quality information services.

Thus, the library is a constantly updating structure of the University, which keeps pace with the times, adapts to different needs of scientific community, whose staff not only does not lose their professionalism, but also constantly improves it by participating in various activities.

Keywords: information and analytical activities, library of higher education institution.

РЕЦЕНЗІЇ



DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256429](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256429)

Александрова Галина Андріївна,

доктор філологічних наук,

провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ

корпус № 2, вул. Володимирська 62, к. 125, м. Київ, Україна

тел.: (044) 288 13 84

e-mail: ibd@nbuv.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5136-5160>

СКЛАДНИЙ І СЛАВНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ¹

Рец. на кн.: Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова : персоналії і факти : у 2 т. / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Наук. б-ка, Філол. ф-т ; авт. вступ. ст. та ідеї В.П. Саєнко ; упоряд. та бібліогр. ред.: В.П. Пружина, Т.С. Кара ; голов. ред. І.М. Коваль ; наук. ред. Є.М. Черноіваненко ; відп. ред. М.О. Подрезова. – Одеса, 2018. – Т. 1. – 606 с. ; Т. 2. – 618 с. – (Розвиток науки в Одеському національному університеті ; Філологія).

Двотомне видання «Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: персоналії і факти» – результат спільного проекту Наукової бібліотеки та філологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова – посіло III місце в номінації «Збірник бібліографічних матеріалів» на Всеукраїнському бібліотечному «Бібліографічному рейтингу» – 2018 (НБУВ); окрім того, книжка здобула нагороду в номінації «Довідкове видання» в конкурсі «Краща книга виставки-форуму», що відбувся в межах XX Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» (ОННБ).

Час від часу наукова діяльність членів кафедри висвітлювалася на сторінках тематичних² та біобібліографічних³ покажчиків. А ювілей кафедри української

¹ Вперше була опублікована: Українська біографістика. 2020. Вип. 19. С. 282–285.

² Бібліографічний покажчик праць кафедри української літератури Одеського державного університету імені І.І. Мечникова (по липень 1991 р.) / упоряд.: Є.В. Савельєва, П.Т. Маркушевський. Одеса, 1991. 97 с. (Праці вчених Одеського (Новоросійського) університету) ; Філологічний факультет Одеського національного університету імені І.І. Мечникова : бібліографія, 1991–2001 / відп. ред. Н.М. Шляхова. Одеса : Астропринт, 2003. 248 с. (Праці вчених Одеського (Новоросійського) університету).

³ В'язовський Григорій Андрійович : бібліогр. покажч. / склала Л.В. Арюпіна. Одеса, 1986. 42 с. (Письменники Одеси ; вип. 4) ; Дузь Іван Михайлович : бібліогр. покажч. / склала Л.С. Скрипчик. Одеса, 1980. 68 с. (Письменники Одеси ; вип. 1) ; Наталя Борисівна Кузякіна : біобібліогр. покажч. літ. / упоряд. Л.М. Бур'ян. Одеса, 2009. Вип. 40. 35 с. (Вчені Одеси) ; Левченко Михайло Олександрович : біобібліогр. покажч. / упоряд. О.І. Кравченко. Одеса, 2000. Вип. 16. 43 с. (Письменники Одеси) ; Маркушевський Петро Трохимович : бібліогр. покажч. / упоряд. Є.В. Савельєва. Одеса, 1989. 55 с. ; Недзвідський Андрій Володимирович, 1908–1984 : біобібліогр. покажч. / упоряд. Є.В. Савельєва ; наук. ред. та авт. вступ. ст. В.В. Фашенко. Одеса : Астропринт, 2009. 37 с. ; Прісовський Євген Миколайович : бібліогр. покажч. / склала Л.М. Бур'ян. Одеса, 1990. 60 с. (Письменники Одеси ; вип. 7) ; Фашенко Василь Васильович : бібліогр. покажч. / склала Л.В. Арюпіна. Одеса, 1985. 52 с. (Письменники Одеси ; вип. 3) ; Полтавчук В.Г., Фашенко М.М. Фашенко Василь Васильович : бібліогр. покажч. Одеса : Чорномор'я, 2004. 72 с.

літератури Одеського національного університету став не просто знаменною подією в науковому житті всієї України: з'явилася праця, у якій осмислено багатолітній шлях кафедри, панорамно представлено її роль і значення в розвитку української науки й освіти. Тут відображена і персональна історія кожного члена кафедри, і взаємодія поколінь науковців кількох генерацій, об'єднаних спільною справою в розбудові україністики – від кінця 1930-х років і до сьогодні.

Перший том цієї фундаментальної праці містить бібліографічний покажчик, другий – антологію літературознавчої думки.

У першому томі дві вступні статті: «Від упорядників», у якій розкриваються засади розміщення зібраного матеріалу, і «Кафедри української літератури Одеського університету – 80 літ: персоналії і факти», автор якої, В.П. Саєнко, надзвичайно ретельно досліджує історію цього науково-педагогічного осередку: подає періодизацію етапів її розвитку, характеризує найвагоміші досягнення, аналізує напрями досліджень, які є об'єктом наукових зацікавлень учених кафедри.

Основи україністики в Одеському національному університеті, як зазначає В.П. Саєнко, закладали ще на зорі функціонування закладу такі відомі історики і філологи, як Іван Линниченко, Олександр Грушевський, Євген Будде, Василь Істрін, Віктор Григорович, Дмитро Овсянко-Куликовський, Василь Мочульський, Михайло Комаров, Михайло Слабченко, Роман Волков та інші. Філологічний факультет розпочав свою роботу 1937 року. Тоді ж були засновані провідні кафедри української літератури й української мови. А вже 80 років тут існує кафедра української літератури – одна з чільних кафедр філологічного факультету, із якою пов'язані долі провідних науковців, котрі доклали багато зусиль до формування одеської літературознавчої школи, відомої далеко за межами Півдня України. Її представники і вихованці відомі й за межами університету, вони становлять інтелектуальний капітал усієї України. Це Г.А. В'язовський, І.М. Дузь, Н.Б. Кузякіна, М.О. Левченко, Н.П. Малютіна, А.В. Незвідський, В.Є. Панченко, Є.М. Прісовський, В.П. Саєнко, В.В. Фащенко, О.Г. Шупта-В'язовська та інші.

Як зауважує В.П. Саєнко, найважче було простежити склад членів кафедри перших років її діяльності, бо кадрове забезпечення україністами «балансувало між загрозою потрапити в жорна тоталітарної машини після згортання українізації, що переросла в одверту русифікацію, по-перше, а по-друге – нестача кадрів призводила не тільки до сумісництва, а й переходу багатьох україністів заради порятунку в русистику» (с. 14). Прикладом є, зокрема, доля Назарія Івановича Букатевича, який розпочинав свою наукову діяльність як україніст-фольклорист, але, боячись звинувачень у націоналізмі, перекваліфікувався, ставши професором, завідувачем кафедри російської мови. У 1970–1980-ті роки, як зазначає авторка, науковий потенціал кафедри був чи не найсильнішим в Україні – 6 професорів, докторів наук. На її основі почали самостійне

функціонування три літературознавчі кафедри: теорії і методики викладання літератури, радянської літератури і літератури народів СРСР (пізніше змінила назву на кафедру літератури XX століття) та історії української літератури. Особливістю біобібліографічного покажчика в першому томі є те, що в ньому структуровані бібліографічні матеріали не за хронологічним принципом, а за тематичним спрямуванням праць кожного співробітника кафедри незалежно від різножанровості досліджень. Упорядники покажчика надзвичайно відповідально поставилися до наукового рівня видання. У ньому вміщено 47 персоналій учених за таким принципом: коротка біографічна довідка, бібліографія праць за період роботи на кафедрі, список відгуків і рецензій, присвячених дослідникові та його науковій роботі. Є ілюстративний блок: фотографії викладачів, які працювали і працюють на кафедрі в різні роки. Довідково-допоміжний апарат представлений іменним та предметно-тематичним покажчиками, у яких посилання подані на сторінки видання. У предметно-тематичному покажчику за алфавітом подана інформація про наукові напрями та вказані імена вчених, які їх репрезентують. Цей покажчик дає повне уявлення про різноманітні сфери наукових зацікавлень учених, які охоплюють проблеми шевченкознавства, франкознавства, лесезнавства, класичної української літератури XIX століття, прози, поезії, драматургії та сатири XX століття. Окремо виділено компаративістські студії, русистику, театрознавство, мистецтвознавство, кіномистецьку критику, роботи про Одесу, роботи навчально-методичного характеру та ін. Додається список скорочень.

У другому томі репрезентуються зразки публікацій упродовж 80-літнього кафедрального шляху: тут представлено по одній статті кожного автора (враховано не лише викладачів, а й лаборантів, які друкували літературознавчі розвідки!), що найбільше характеризують їхню творчу й наукову діяльність, таким чином, читач бачить і особливості наукового спрямування діяльності кожного вченого, і авторський стиль дослідника. Уміщено також іменний покажчик. Отже, покажчик «Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: персоналії і факти: у 2 т.» (Одеса, 2018) гідно репрезентує наукові здобутки одеських викладачів-науковців і стане в пригоді багатьом літературознавцям, історикам науки (і не тільки!), актуалізуватиме їхні знання з цієї галузі філології та з історії Одеського класичного університету. Видання є вагомим внеском у розвиток не лише сучасної бібліографії, а й модерної біографістики, яка нині динамічно розвивається, і засвідчує її високий концептуальний рівень.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Бібліотечний Меркурій» є науковим виданням, що включене до переліку друкованих наукових фахових видань України (категорія «Б») в галузі історичних наук (Наказ МОН № 1188 від 24.09.2020 р.), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт. Видання було засновано у 2007 р. До 2019 р. журнал мав назву «Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство».

Видання «Бібліотечний Меркурій» було офіційно зареєстроване як засіб масової інформації з загальнодержавною сферою розповсюдження. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Проблематика журналу:

- ☐ дослідження з історії бібліотеки, формування її фонду, зокрема фонду стародруків та рідкісних видань;
- ☐ вивчення особистих книжкових колекцій (як іменних фондів, так і розпорошених колекцій), рукописних та архівних матеріалів;
- ☐ розкриття та вивчення фонду бібліотек закладів вищої освіти шляхом бібліографічних розвідок;
- ☐ дослідження у галузі бібліотечної біографістики;
- ☐ розгляд перспективних напрямків діяльності бібліотеки в умовах інформатизації суспільства;
- ☐ огляди нових наукових видань.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- ☐ наукові статті
- ☐ короткі повідомлення
- ☐ рецензії.

Статті публікуються українською та англійською мовами. Рукописи статей, які подаються до редакції, повинні відповідати вимогам Постанови Президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України» та «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Наказом МОН України № 32 від 15.01.2018. Оригінальна стаття має складатися з наступних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

«Бібліотечний Меркурій» видається із періодичністю два рази на рік.

Термін подання рукописів:

- ☐ до 15 квітня кожного року
- ☐ до 15 жовтня кожного року

Технічні вимоги:

- ☐ загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- ☐ стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Бібліотечний Меркурій» подається:

- ☐ друкований примірник, підписаний авторами;
- ☐ електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;
- ☐ на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова та електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Ідентифікатор DOI

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: прізвище, ім'я та по-батькові; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора; інформація щодо авторського ідентифікатора (ORCID, Resercher ID тощо) (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль). Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме друкується після тексту статті обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова; зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Публікація українською супроводжу-

ється резюме англійською мовою. Публікація англійською мовою супроводжується резюме українською мовою.

Структура авторського резюме повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Бібліотечний Меркурій» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (український аналог).

Ключові слова (українською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та іншою мовою після резюме.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Бібліографічні посилання (при наявності) оформлюються за ДСТУ 8302: 2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила».

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (кегель 11). Див. зразки оформлення: <https://bit.ly/2Ma6WYx>

Обов'язково до кожної цитованої публікації необхідно надавати ідентифікатор DOI (перевірка наявності DOI: <http://search.crossref.org>).

2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком References:

- транслітерація кирилиці латиницею:
- **українська мова**. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;

- **російська мова.** Використовувати правила транслітерації Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
 - **автори** – транслітерація
 - **назва статті** – транслітерація [переклад англійською]
 - **назва джерела** – транслітерація – курсивом (якщо видання має офіційно прийняту назву англійською, то вказувати її, якщо ні – транслітерацію за ISSN, а не довільний переклад)
 - **місце видання** – переклад англійською
 - **рік, номер, сторінки** – переклад англійською
 - **знаки** «. –» замінити на «.»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д :

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V. Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoye khozyaistvo*, 2008, no. 11, pp. 54-57.

Більш детально з прикладами оформлення можна ознайомитись на офіційному сайті «Бібліотечний Меркурій» у розділі «Подання»: <http://vislib.onu.edu.ua/about/submissions#onlineSubmissions>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегль 12).

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1; 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с.»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – Київ, 2000. – С. 54).

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційну правку рукописів. Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається. Рукописи проходять обов'язкову перевірку на наявність елементів плагіату за допомогою онлайн-сервісу Unicheck компанії «Антиплагіат» (Україна).

Статті до редакційної колегії журналу приймаються:

- за адресою: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, вул. Преображенська, 24, 65082, м. Одеса, Україна
- електронною поштою за адресою: visn_bibl@onu.edu.ua
- через офіційний сайт видання: <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті через сайт необхідно зареєструватись <http://vislib.onu.edu.ua/login>).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Офіційний сайт видання «Бібліотечний Меркурій» <http://vislib.onu.edu.ua>.

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка В.Г. Вітвицька

Підписано до друку 29.06.2022 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк 12,25.

Тираж 50 прим. Зам. № _____.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua